

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

HUSSERL'İN TÜMELLER PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELMA ATEŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Habip TÜRKER

GAZİANTEP, Kasım 2025

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Husserl'in Tümmeller Problemi

Adı ve Soyadı: Selma ATEŞ

Tez Savunma Tarihi: 24/11/2025

Prof. Dr. Habip TÜRKER danışmanlığında hazırlanan bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından oybirliği ile bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Habip TÜRKER (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Enis DOKO

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sabri GENÇ

Bu tezin gerekli şartları sağlayarak yukarıda belirtilen jüri tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Habip TÜRKER
Enstitü ABD Başkanı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Ahmet BOZDAĞ
SBE Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Selma ATEŞ

Öğrenci Numarası: 220538111025

Tezin Savunma Tarihi: 24/11/2025

ÖZET

HUSSERL'İN TÜMELLER PROBLEMİ

ATEŞ, Selma

Yüksek Lisans Tezi,

Felsefe Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Habip TÜRKER

Kasım-2025, 89 sayfa

Bu çalışma tümeller problemini hem klasik felsefi yaklaşımlar hem de Husserl'in fenomenolojik düşüncesi çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, tümeller tartışmasının tarihsel arka planını ortaya koymak ve Husserl'in bu problem karşısındaki konumunu açıklığa kavuşturmadır. Bu doğrultuda birinci bölümde realizm, konseptüalizm ve nominalizm yaklaşımlarını inceledim, her bir görüş klasik ve çağdaş biçimleriyle ele alarak, bu yaklaşımları savunan filozoflara değindim. İkinci bölümde ise Husserl'in tümeller problemine yaklaşımı, fenomenolojinin doğuşu ve anlam teorisi bağlamında değerlendirilmiştir. Husserl'in önceki filozoflara yönelttiği eleştiriler üzerinden, onun tümeli ne metafizik bir varlık ne de psikolojik bir içerik olarak kabul ettiğı ortaya konulmuştur. Bu çalışma ayrıca, Husserl'in tümeller problemine getirdiğı çözümün, geleneksel karşıtlıkları aşan özgün bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Tümel, realizm, nominalizm, konseptüalizm, trop kuramı.

ABSTRACT**HUSSERLS PROBLEM OF UNIVERSALS**

ATEŞ, Selma

Master's Thesis,

Philosophy Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. Habip TÜRKER

November-2025, 89 pages

This study aims to address the problem of universals within the framework of classical philosophical approaches and Husserl's phenomenological thought. Its main objective is to present the historical background of the debate on universals and to clarify Husserl's position on this problem. In this context, the first chapter examines realism, conceptualism, and nominalism by discussing each view in both their classical and contemporary forms and by referring to philosophers who defend these approaches. The second chapter analyzes Husserl's approach to the problem of universals in connection with the emergence of phenomenology and his theory of meaning. Through an analysis of Husserl's critiques of earlier philosophers, it is shown that he accepts universals neither as metaphysical entities nor as psychological contents. The study also argues that Husserl's solution to the problem of universals offers an original approach that transcends traditional oppositions.

Keywords: Universals, realism, nominalism, conceptualism, trope theory.

ÖN SÖZ

Tümeller Problemi, felsefe tarihinde uzun süredir tartışılan ve farklı yaklaşımlarla ele alınan temel sorunlardan biridir. Bu konuya yönelik realizm, konseptüalizm, ve nominalizm gibi yaklaşımlar, tümelin ne olduğu sorusuna farklı cevaplar sunmuş olsa da, bu cevapların her biri kendi içinde belirli güçlükler barındırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu güçlüklerden hareketle tümeller problemini yeniden ele alma ihtiyacından doğmuştur. Bu çalışmada ayrıca, tümeller tartışmasının yalnızca sonuçlarıyla değil, bu sonuçlara hangi düşünsel zeminler üzerinden ulaşıldığıyla ilgilenilmiştir. Özellikle Husserl'in tümeller problemine yaklaşımının, klasik metafizik tartışmalardan farklı olarak fenomenolojik bir yöntemle temellendirilmesi, bu konunun ele alınmasında belirleyici olmuştur. Husserl'in fenomenolojisinin arka planını oluşturan doğuş tartışmaları ve anlam anlayışı bu nedenle çalışmanın dayanak noktaları arasında yer almıştır. Çalışma hazırlanırken konu belirli sınırlar içinde tutulmuş, problemi anlaşılır kılacak temel kavramsal çerçeveye odaklanılmıştır.

Tezimin ana kaynağı olarak Husserl'in *Logische Untersuchungen* adlı eserinin Prof. Dr. Habip TÜRKER tarafından "Mantık Soruşturmaları" adıyla yapılan ve henüz yayınlanmamış olan çevirisini kullandım. Danışman hocam Prof. Dr. Habip TÜRKER'e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tez çalışmam boyunca beni motive eden çalışmalarımı destekleyen sevgili eşime de sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Selma ATEŞ, 2025

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
C. Araştırmanın Yöntemi	4

I. BÖLÜM

TÜMELLER PROBLEMİ

1.1. Tümeller Problemi.....	6
1.2. Tümeller Probleminin Tarihine İlişkin Görüşler.....	14
1.2.1. Realizm.....	14
1.2.1.1. Klasik Realizm.....	16
1.2.1.2. Çağdaş Realizm	21
1.2.2. Konseptualizm (Kavramcılık)	23
1.2.2.1. Klasik Konseptualizm.....	24
1.2.2.2. Çağdaş Konseptualizm	25
1.2.3. Nominalizm (Adcılık)	27
1.2.3.1. Klasik Nominalizm.....	27
1.2.3.2. Çağdaş Nominalizm.....	29
1.2.4. Nominalizm-Realizm Arası Melez Teoriler	32
1.2.4.1. Modal Realizm.....	32
1.2.4.2. Trop Teorisi	33

1.3. Tümeller Problemine Post Modern Bir Bakış	33
1.3.1. Çokluktaki Teklik	36
1.3.2. Dilsel Sorunlar	37

II. BÖLÜM

HUSSERL'DE TÜMELLER PROBLEMİ

2.1. Fenomenoloji: İdealite, Teori ve Saf Mantık	39
2.2. Husserl'in Anlam Teorisi	52
2.3. Husserl'in Tümeller Görüşü	56
2.3.1. Husserl'in Empirist Soyutlama Kuramlarına Yönelttiği Eleştiriler	61
2.3.1.1. Locke'a Yönelik Eleştiriler: Soyut Genel Tasarım Sorunu	61
2.3.1.2. Berkeley'e Yönelik Eleştiriler: rtk Tümellik Sorunu	64
2.3.1.3. Hume'a Yönelik Eleştiriler: Alışkanlık ve Psikolojizm	70
SONUÇ	77
KAYNAKLAR	80
İTERNET KAYNAKLARI	82
ZGEÇMİş	83

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Kant'ın Kategorileri	26
Tablo 2. Post Modern Kuramlarda Tümel Örnekler	35

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Felsefe tarihinde önemini günümüzde de koruyan tümeller problemi, her ne kadar Porphyrios'un Isagoge adlı eserinde sorduğu ve bilinçli olarak cevaplamaktan kaçındığı üç soru ile başlamış görünse de, esasen kökenlerini Platon ve Aristoteles'in düşüncelerinde bulur. Platon'un idealar öğretisi ve buna bağlı olarak geliştirdiği iki dünya ayrımı, tümeller problemine metafizik bir zemin kazandırmış; Aristoteles ise töz anlayışı çerçevesinde bu problemi daha ayrıntılı ve karmaşık bir yapıya kavuşturmuştur. Porphyrios, Aristoteles'in Kategoriler'ini daha iyi açıklamak amacıyla kaleme aldığı Isagoge'de, tümeller sorununu tarihsel olarak belirleyici hâle getiren üç temel soruyu ortaya koymuş, ancak bu sorulara cevap vermekten özellikle kaçınmıştır. Bu sorulara sistemli cevap arayışı ise Boethius ile başlamıştır (Küçükbaşol, 2019, s. 32).

Bu çalışmanın temel konusu, Husserl'in tümeller anlayışıdır. Araştırmanın problemi ise, tümeller meselesinin Husserl'de nasıl formüle edildiğini, bu yaklaşımın özgün olup olmadığını ve felsefe tarihinde bu probleme ne tür bir katkı sunduğunu incelemektir. Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı, tümellerin ne metafizik bir gerçeklik ne de salt psikolojik bir içerik olarak ele alınabileceğini göstermek açısından belirleyici bir konuma sahiptir. Nitekim Husserl, fenomenolojinin temel amacını şu şekilde ifade eder:

“...Bilinç deneyimine konu olan nesneler ise, safi içkin bir sezgi içerisinde ele geçirilen mutlak kendilikler olup, fenomenolojinin amacı da, bilinç edimlerinin özsel yapılarını (noesis) ve onlara tekabül eden nesnel kendilikleri (noema) keşfedip, gün yüzüne çıkarmaktır.” (Küçükbaşol, 2006, s. 79)

Bu çalışma, tümeller problemi etrafında şekillenmiştir. Porphyrios'un cevapsız bıraktığı üç soru ve bu sorulara yönelik çözüm arayışları, Ortaçağ felsefesine damgasını vurmuş; bu süreçte nominalizm, konseptüalizm ve kavram

realizmi gibi farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Tümmeller tartışması yalnızca Batı düşüncesiyle sınırlı kalmamış, Antik Yunan'dan yapılan tercüme faaliyetleri aracılığıyla İslam düşünce dünyasını da derinden etkilemiş ve İslam filozoflarının felsefi sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Tümmeller probleminin etkisi Ortaçağ ile sınırlı kalmamış, modern ve çağdaş felsefede de farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda, günümüzde tümmeller problemi, kimi zaman bir şeyin özelliği ya da trop kuramları çerçevesinde yeniden ele alınmaktadır. Trop, genel olarak yinelenemeyen tikel özellik olarak tanımlanır (Çiftçi, 2023, s. 111). Örneğin, bir kitabın sahip olduğu sarı renk, yalnızca o kitaba ait olan özgül bir nitelik, yani bir troptur. Aynı renge sahip birçok nesne bulunabilse de, söz konusu kitabın sarılığı yalnızca ona özgüdür (Çiftçi, 2023, s. 111). Bu tür yaklaşımlar, tümmellerin çokluktaki birlik sorunu ve dil ile olan ilişkisini daha da merkezi hâle getirmiştir. Bu nedenle, her dönemde ilgiyle ele alınan tümmeller problemi, bu çalışmada Husserl'in fenomenolojik bakış açısı çerçevesinde yeniden değerlendirilmiştir.

Araştırmada ayrıca Husserl'in tümmeller konusunda eleştirdiği iki temel yanlış düşünceye dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki, tümmellerin zihinden bağımsız olarak dış dünyada var olduğu yönündeki görüştür. Husserl bu anlayışı, tümmellerin metafiziksel tözleştirilmesi olarak nitelendirir ve bu yaklaşımın Platoncu realizme dayandığını belirtir. Nominalist gelenek ise bu görüşe açıkça karşı çıkmıştır. İkinci yanlış düşünce ise, türlerin yalnızca zihinsel varlıklar olarak kabul edilmesidir. Husserl'e göre bu yaklaşım da tümmelin psikolojik tözleştirilmesi anlamına gelir (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. Cilt, II. Soruşturma, §1).

Husserl, hem kendi fenomenolojik sistemi içerisinde tümmelleri yeniden yorumlamış hem de kendisinden önceki filozofların görüşlerini eleştirel bir çözümlemeye tabi tutarak özgün bir felsefi yaklaşım geliştirmiştir. Bu çalışma, söz konusu yaklaşımı, tümmeller problemi bağlamında sistemli ve tutarlı bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, felsefe tarihinde merkezi bir konuma sahip olan tümeller problemini ele almak ve Husserl'in bu problem alanına sunduğu katkıyı inceleyerek açık ve sistemli bir biçimde ortaya koymaktır. Bu bağlamda araştırma, Husserl'in tümeller sorununu nasıl formüle ettiğini, bu sorunu hangi kavramsal çerçeve içerisinde yeniden düşündüğünü ve fenomenolojik yöntemin tümeller problemine ne tür bir açıklık kazandırdığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın önemi ise, Husserl'in tümeller anlayışını doğrudan konu edinen çalışmaların sınırlı olması ve bu alanda belirgin bir boşluğun bulunmasıyla ilişkilidir. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve Husserl'in tümeller konusundaki yaklaşımını kendi fenomenolojik bağlamı içerisinde açık seçik bir biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Husserl'in tümelleri, yönelimsellik ve öz-sezgi (özümlü) teorisi çerçevesinde, bilinç ile kurduğu ilişki üzerinden ele alınacaktır.

Husserl'de tümeller problemini anlayabilmek için, bilinç edimleri ve anlam sorunlarına özel bir dikkat göstermek gerekmektedir. Çünkü Husserl, tümelleri ne nesnelerden bağımsız metafizik varlıklar olarak ne de salt psikolojik içerikler olarak ele alır; aksine onları bilinç edimlerinin yönelimselliği içerisinde ideal anlam birlikleri olarak temellendirir. Bu yaklaşım, bilinç yaşantılarının yapısını ve bu yaşantılar içerisinde ortaya çıkan anlam ilişkilerini çözümlemeyi zorunlu kılar. Nitekim Husserl, bilinç edimlerinin bu yapısını şu şekilde ifade eder:

“Her edim, bir şeye ilişkin bilinçtir, ama her edim de bilinmiştir. Her yaşantı ‘duyulmuştur’ur, elbette koyulmamış, kastedilmemiş olsa da içkin ‘algılanmış’tır. Her edim yeniden üretilebilir, bir algılama olarak edime dair her ‘içsel’ bilinç, olanaklı yeniden üretici bilinç, mesela olanaklı bir yeniden-hatırlama aittir. Sonuçta bu, sonsuz bir gerilemeye geri götürülebilirmiş gibi görünür.” (Husserl, 2015, s. 171)

Husserl'in bu bağlamda yaptığı şey, tümellerle ilgili klasik tartışmaları olduğu gibi tekrarlamak değil, bu tartışmaları bilinç çözümlemesi temelinde yeniden ele almaktır. Husserl, tümellerin bilincimizde nasıl yaşandığını, nasıl kavrandığını ve hangi anlam yapıları içerisinde ortaya çıktığını göstermeye çalışır. Bu da tümellerin, tek tek nesnelerden bağımsız olarak, saf anlam birlikleri şeklinde ele alınmasını mümkün kılar. Böylece Husserl, tümeller problemini fenomenolojik yöntem aracılığıyla, bilinç ve anlam merkezli özgün bir zemine oturtur.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, tümeller problemi üzerine iki bölümden oluşan bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Araştırma, yöntem olarak tarihsel-betimleyici ve kavramsal-analitik bir yaklaşımı temel almakta; ikinci bölümde ise Husserl'in fenomenolojik yöntemi çerçevesinde yorumlayıcı bir çözümleme benimsenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, tümelin ne olduğu sorusundan hareketle, tümeller problemine ilişkin temel tartışmalara ve bu tartışmalar bağlamında ortaya çıkan başlıca yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu kapsamda, tümellerin felsefe tarihinde nasıl farklı biçimlerde ele alındığı tarihsel bir perspektifle incelenmiştir. Öncelikle tümellerle ilgili üç temel yaklaşım olan realizm, nominalizm ve konseptüalizm ele alınmış; bu yaklaşımların kendi içlerindeki alt ayrımları açıklanmış ve bu görüşleri savunan klasik ve çağdaş dönem filozofların düşüncelerine örneklerle yer verilmiştir. Örneğin, realizm tümellerin gerçekliğini savunurken, nominalist yaklaşım tümellerin yalnızca birer ad ya da isimden ibaret olduğunu ileri sürmektedir.

Birinci bölümde ayrıca, Ortaçağ Hristiyan düşüncesi açısından tümeller probleminin neden merkezi bir öneme sahip olduğu vurgulanmış; tümellerin teolojik ve felsefi düşüncedeki rolü bu bağlamda ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, tümeller tartışmasının İslam felsefesi üzerindeki etkilerine kısaca değinilmiş; Farabi ve İbn Sina'nın konuya ilişkin görüşlerine sınırlı ölçüde yer verilmiştir. Bölümün ilerleyen kısmında ise, tümeller probleminin postmodern dönemde nasıl ele alındığına kısaca değinilerek, sorunun tarihsel sürekliliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Husserl'in tümeller konusundaki görüşleri merkeze alınmıştır. Bu bölümün temel amacı, Husserl'in tümeller problemine yaptığı katkıyı ele almak ve tartışmaktır. Bu doğrultuda, Husserl'in bakış açısı çerçevesinde soyutlama, dikkat, benzerlik, dilin önemi, anlam ve mana ile bilginin oluşumu gibi kavramların tümellerle olan ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca Husserl'in, kendisinden önceki filozoflara ve yaygın tümeller anlayışlarına yönelttiği eleştirilere yer verilmiştir.

Çalışmanın sonunda ise, Husserl'e göre tümellerin gerçekten bir problem olup olmadığı sorusu ele alınmış; bu soru, Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı ışığında değerlendirilmiş ve araştırmacının kendi yorumu eklenerek çalışma tamamlanmıştır. Bu şekilde, hem tümeller probleminin tarihsel gelişimi hem de

Husserl'in bu probleme getirdiği özgün yaklaşım bir arada ele alınarak bütünlüklü bir değerlendirme sunulması amaçlanmıştır.

I. BÖLÜM

TÜMELLER PROBLEMİ

1.1.Tümeller Problemi

Türkçede ‘tümel’ kelimesi hem genel kavramlar hem de klasik anlamdaki ‘beş tümel’ için aynı şekilde kullanılır. Oysa Batı dillerinde bu iki kelimenin belirgin olarak farklı anlamlara geldiği görülür. Mesela İngilizcede tümel kavramı için kelime olarak ‘universal’ adlandırılırken, beş tümel kavramı ‘five predicables’ olarak adlandırılır. Bu da bize aradaki farkı gösterir. (Küçükbaşol, 2019, s.33) Beş tümeli, tümeller terminolojisinde ne olduğunu ve nasıl ortaya çıktığını ayrıntıları ve örnekleri açıklanacaktır. Bu bölümde tümellerin anlamlarına ve nasıl algılandıklarına değinilmiştir.

“Tümel” kelimesinin anlamına baktığımızda karşımıza birkaç tane tanımlı çıkmaktadır:

“1) İstisna kabul etmeme, bir sınıfın tüm üyeleri için geçerli olma durumu. Buna göre, bir yargı, yüklemi öznesinin bütün bir kapsamı için tasdik ya da inkar edildiği zaman, tümeldir.

2) Genel olan. Sınırsız ya da sınırlanmamış olan. Birçok bireysel şeye yüklenebilir olan ve kendisi sayesinde, bu şeylerin bir sınıf içinde toplandığı sıfat.

3) Birçok nesne için kullanılan ya da bir dizi şeye ortak olan genel bir kavram. Nesnelerin, bireysel varlıkların başka nesnelerle paylaştığı özellik, nitelik.” (Cevizci, 2020, s.1868)

Örneğin, bir karton üzerine iç içe iki çember çizildiği düşünölsün. Bu durumda, çizilen iç içe iki çemberin asıl kaynağı, onları mümkün kılan zihinsel tasarımıdır. Karton üzerine çizilen bu şekiller, zihinde yer alan tasarımı bir

yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla karton üzerindeki bu iç içe iki çember daraltılabilir, genişletilebilir ya da makasla kesilerek ortadan kaldırılabilir. Bu tür müdahaleler sonucunda karton üzerindeki şeklin değişmesi ya da yok olması mümkündür. Bunun nedeni, söz konusu şekillerin kendilerinde bağımsız bir gerçekliğe sahip olmamaları, yalnızca birer yansıma ve gölge niteliği taşımalarıdır. Bu bağlamda, gerçek olmayan birer yansıma olan her şeyin değişmeye ve kaybolmaya mahkûm olduğu söylenebilir (Kahveci, 2021, s. 364–365).

Benzer şekilde, zihinde yer alan “ağaç” kavramı, tek tek ağaçları aşan ve genel olarak tüm ağaçları temsil eden bir kavramdır. Bu kavram, bütünü ve geneli ifade ettiği için ‘tümel’ olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada, tikelin nerede konumlandığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Tikel, tek tek varlıkları ifade eden ve genel olanı temsil etmeyen varlıkları kapsar. Buna göre, bütünü gösteren “ağaç” kavramı tümel iken; meşe, kavak, Japon kiraz çiçeği ağacı, ıhlamur ve çam ağacı gibi türler, tek tek varlıkları ifade ettikleri için tikel olarak değerlendirilmektedir. Aynı durum “kuş” kavramı için de geçerlidir. “Kuş” kavramı, kanatlı ve uçabilen hayvanları genel olarak ifade ettiği ölçüde tümel niteliğe sahipken; karga, serçe, güvercin, baykuş, kanarya, kartal ve şahin gibi tek tek kuş türleri, tikel varlıklar olarak kabul edilmektedir.

Tümeller problemi, Antik Yunan’da ortaya çıkmış ve özellikle Ortaçağ’da zirveye ulaşarak bu dönem boyunca felsefenin en önemli tartışma konularından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda, tümellerin ne olduğu, gerçekten var olup olmadıkları ya da nesnel bir gerçekliğe sahip bulunup bulunmadıkları ve tümellerin bilgisine nasıl ulaşılabileceği gibi sorular felsefi düşüncenin merkezinde yer almıştır (Kahveci, 2021, s. 364). Bu sorularla bağlantılı olarak, tümeller probleminin özü ve bu problemin neden yaklaşık bin yıl boyunca kesintisiz biçimde tartışıldığı da ayrıca açıklanması gereken bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır.

“Tümeller Kavgası” olarak anılan bu problem, köken itibarıyla Platon’a kadar uzanmakta, Aristoteles tarafından ele alınmakta ve uzun süre kesin bir çözüme kavuşturulamamış bir soru alanını ifade etmektedir. Bu çerçevede Porphyrios, Aristoteles’in Kategoriler adlı eserinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla kaleme aldığı Isagoge adlı eserinde beş tümeli açıklamış, ancak tümeller problemine doğrudan girmekten bilinçli olarak kaçınmıştır. Bu durum, tümeller problemine ilişkin tartışmanın açık biçimde başlatılmasını Patristik dönem filozofu Boethius’a bırakmıştır. Ortaçağ boyunca sürececek olan tümeller kavgasını felsefi gündeme ilk kez

sistematik biçimde taşıyan kişi Boethius olmuştur. Boethius’u tümeller tarihi açısından önemli kılan husus, tümeli bir tanım çerçevesinde açıklamaya çalışması ve bununla yetinmeyerek Aristotelesçi bakış açısından tümeller problemine yanıtlar aramasıdır. Bu yönüyle tümeller sorunu, Platon ve Aristoteles dönemine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olup, problemin kavramsal çerçevesinin oluşmasında bu iki filozofun belirleyici katkıları bulunmaktadır (Kahveci, 2021, s. 367–368).

Tümeller tartışması yalnızca Batı felsefesiyle sınırlı kalmamış, farklı düşünce geleneklerinde de çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Nitekim Hint felsefesinde Veda anlayışında Brahman, Budizm’de ise Sunya, en büyük ve en gerçek varlık olarak kabul edilmektedir (Cevizci, 2020, s. 1869–1870). Bu durum, tümeller probleminin evrensel bir felsefi mesele niteliği taşıdığını göstermektedir.

Porphyrios, Isagoge adlı eserinde tümelleri doğrudan tartışmaktan kaçınmakla birlikte, tümeller problemini başlatan meşhur üç soruyu açıkça formüle etmiştir. Bu sorular, cins ve türlerin kalıcı tözsel gerçeklikler mi yoksa yalnızca anlığın yalın kavramları mı olduğu; eğer tözsel gerçeklikler olarak kabul edileceklerse cisimli mi yoksa cisimsiz mi oldukları ve son olarak da ayrı bir varlığa mı sahip oldukları yoksa duyulur şeylerde ve onlara bağlı olarak mı var oldukları meselelerini kapsamaktadır (Kahveci, 2021, s. 366; Porphyrios, 2022, s. 36). Porphyrios bu soruları dile getirmekle yetinmiş, onlara cevap aramaktan bilinçli olarak kaçınmış; ancak tümellerin terminolojisini belirleyerek ve içeriklerine ilişkin açıklamalarda bulunarak tartışmanın zeminini hazırlamıştır.

Tümeller probleminin tarihsel kökeni Antik Çağ’a kadar uzanmaktadır. Platon’a göre, içinde yaşadığımız dünyadaki tekil varlıklar, idealar dünyasında bulunan tümellerle ilişkilidir. İnsan ruhu, bu dünyaya gelmeden önce idealar dünyasında bulunmuş ve oradaki bilgileri edinmiştir. Bu nedenle, tekil varlıklarla karşılaşıldığında bir anımsama süreci gerçekleşir; bu anımsama, idealar dünyasından kalan eski bilgilerin yeniden hatırlanması anlamına gelmektedir. Bu sayede tekil ve tümel nesneler arasında bir bilgi ilişkisi kurulmuş olur (Demir, 2024, s. 52).

Ortaçağ felsefesi bağlamında tümeller problemi, genel olarak kavramların —örneğin “mavilik” ya da “canlılık” gibi— gerçek dünyada nasıl bir varlığa sahip olduğu ve bu dünyada nasıl yer aldığı sorusunu konu edinmektedir. Örneğin “bitki” tümeli, tüm bitkileri kapsayan bir kavram olarak ele alınır. Bu bağlamda tümeller problemi, hem ontolojik hem de epistemolojik boyutları olan bir varlık ve bilgi problemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bingöl, 2020, s. 160).

Porphyrrios'un Isagoge adlı eserinde ortaya koyduğu üç sorunun, belirli bir tarihsel ve felsefi arka planı bulunmaktadır. Bu arka plan, Platon'un iki ayrı varlık alanına dayanan ontolojik anlayışı ile Aristoteles'in kendi sistemini kurarken hem hocası Platon'u yorumlamasına hem de ona yönelttiği eleştirilere dayanmaktadır. Aristoteles'in özellikle Metafizik ve Kategoriler adlı eserlerinde geliştirdiği töz anlayışı, doğrudan tümellerle ilişkili olduğu için, tümeller probleminin belkemiğini oluşturmaktadır. Bu nedenle yaygın kabul gören görüş, tümeller tartışmasının felsefi arka planında esas olarak Platon'un bulunduğu yönündedir. Nitekim çağdaş filozoflardan Armstrong da bu görüşü savunan düşünürler arasında yer almaktadır (Çiftçi, 2024, s. 26). Tümeller problemi temelde bir varlık problemi olduğu için, bu bağlamda Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin ontolojik temellerine yönelmek gerekmektedir.

Aristoteles, Kategoriler adlı eserinde on kategori belirler ve bu kategoriler, tümeller problemi çerçevesinde değerlendirildiğinde, söz konusu problemin aynı zamanda bir kategori problemi olduğunu ortaya koyar. Aristoteles'e göre bu kategoriler, nesnelere yüklem olabilen tümel niteliklerdir. Bunlar; töz (cevher), nicelik, nitelik, izafet, konum, zaman, durum, sahiplik, etki ve edilgi olmak üzere on tanedir. Bu kategoriler, tümellerin farklı görünüm biçimlerini oluşturur. Dolayısıyla tümeller problemi, Aristotelesçi bağlamda esasen bir kategori problemi olarak da anlaşılabilir. Bu kategoriler arasında töz, hem varlığın hem de kategorilerin merkezinde yer almaktadır. Aristoteles, tözü birincil ve ikincil töz olmak üzere ikiye ayırır (Çiftçi, 2024, s. 48–49).

Aristoteles açısından varlık problemi, özünde bir töz problemidir; bu nedenle varlık ile töz büyük ölçüde özdeşleştirilmektedir. Töz, her şeyin ilk olanıdır; çünkü kendi başına var olabilen ve bu yönüyle bağımsız olan tek kategoridir. Buna karşılık diğer kategoriler, kendi başlarına var olamazlar ve ancak töze bağlı olarak varlık kazanırlar (Aristoteles, 1996, s. 307). Aristoteles, bu çerçevede tözleri birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre asıl varlık, birincil tözdür; ikincil tözler ise birincil tözlere ilişkin açıklayıcı bir işleve sahiptir (Aristoteles, 2019, s. 13). Aristoteles bu ayrımı şu şekilde ifade etmektedir:

“Esas anlamıyla ‘varlık’ aslen ve özellikle hem hiçbir taşıyıcı için söylenmeyen, hem de hiçbir taşıyıcı içinde olmayandır, belli bir insan ya da belli bir at gibi. ‘İkinci varlık’ ise, asıl varlık denenlerin içinde bulunduğu türler (eidos) ve bu türlerin cinslerine (genos) denir, mesela bir insan tür olarak insana aittir, bu türün cinsi de hayvan. Öyleyse bunlara ‘ikincil

varlıklar' denir, yani insan ve hayvana.” (Aristoteles, 2019, s. 11)

Buna ek olarak Aristoteles, asıl varlıklar dışındaki her şeyin ya bir taşıyıcı için söylendiğini ya da bizzat taşıyıcıların içinde bulunduğunu belirtir (Aristoteles, 2019, s.13). Bu durumda tekil varlıklar taşıyıcı konumunda yer alırken, “insan” ve “hayvan” gibi kavramlar bu taşıyıcılar üzerine yüklenmektedir. Asıl varlıklar olmaksızın diğer kategorilerin var olabilmesi mümkün değildir. Aristoteles, ikincil tözler olarak cins ve tür ayrımını bu bağlamda ele alır. Ona göre cins, kapsam bakımından daha genel olmakla birlikte, birincil varlığa yakınlık açısından türden daha uzaktır. Bu durum, Aristoteles’in erken bir varlık hiyerarşisi anlayışına işaret etmektedir. Asıl varlığı açıklamak için cins yerine türden hareket etmek, hem daha doğru hem de daha fazla bilgi verici olacaktır. Nitekim Aristoteles bu durumu şu örnekle açıklar: “Bir ağaç için de ‘bitki’ yerine ‘ağaç’ demek daha bilgi verici bir açıklama olur” (Aristoteles, 2019, s. 13).

Tümeller sorunu, felsefî açıdan hem ontolojik hem de epistemolojik bakımdan merkezi bir konuma sahiptir. Özellikle Ortaçağ Hristiyan düşüncesindeki yansımalarına bakıldığında, bu sorunun çok daha kapsamlı ve belirleyici bir önem kazandığı görülmektedir. Radikal realist yaklaşımı benimseyen düşünürler, Hristiyanlıkta ölümden sonraki yaşam inancını, yani ahiret düşüncesini tümeller aracılığıyla temellendirmeye çalışmışlardır. Buna göre gerçek, değişmez ve kalıcı olan ahiret hayatı iken, dünyevi yaşam geçici ve hakiki olmaktan uzaktır. Bu anlayış, kilisenin otoritesini ve skolastik düşünce yapısını güçlendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Buna karşılık adcı (nominalist) yaklaşımlar açısından “ilk günah” öğretisi ciddi bir problem teşkil etmektedir. Nominalistlere göre tümellerin gerçekliği yoktur; gerçek olan yalnızca tek tek bireylerdir. Her bireyin ayrı ve bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu kabul edildiğinde, tüm insanlığın Hz. Âdem’in işlediği ilk günaha nasıl ortak olabildiği açıklanamaz hale gelmektedir. Eğer her birey yalnızca kendi varoluşu içinde ele alınırsa, bu durumda her insanın yalnızca kendi işlediği günahlardan sorumlu olması gerekir (Cevizci, 2020, s. 1871–1872).

Bu çerçevede tümellerin var olup olmadığı, cins mi yoksa tikel mi oldukları ve bir tümelin yalnızca bir kavramdan ibaret olup olmadığı gibi sorular yoğun biçimde tartışılmıştır. Eğer tümel yalnızca bir kavram ise, ona nasıl ulaşılabileceği ve zihinden bağımsız bir gerçekliğe sahip olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

Bu tartışmalar, Ortaçağ felsefesinde tümelin Tanrı kavramıyla ilişkilendirilmesine kadar uzanmıştır. Nitekim Augustinus için tümel, doğrudan

Tanrı'yı ifade etmekteydi ve tümelin reddi, Tanrı'nın reddi anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Hristiyan felsefesinde birçok düşünür, tümellerin varlığını kabul etmiştir. Zira tümeli kabul etmek, Tanrı'nın varlığını kabul etmekle eşdeğer görülmüştür. Ancak tümelin tekilin içinde kabul edilmesi, Tanrı'nın cisimleştirilmesi tehlikesini doğururken; tümellerin yalnızca dilsel ifadeler ve zihinsel tasarımlar olarak görülmesi de Tanrı anlayışını problemli bir konuma sürüklemektedir. Bu sebeplerle tümeller problemi, Ortaçağ felsefesi açısından çözülmemiş ve sürekli canlı kalan bir problem olarak varlığını sürdürmüştür (Kahveci, 2021, s. 368–369).

Ortaçağ Hristiyan dünyasında bu problem; teslis inancı, ilk günah öğretisi, kilisenin evrenselliği ve İsa'nın bedenleşmesi gibi temel teolojik meselelerle yakından ilişkilendirilmiştir (Demir, 2024, s. 57).

Ortaçağ İslam felsefesinde ise Farabi, tümeller konusunu müstakil bir eser altında ele almamış; aynı şekilde eserlerinde bu problemi doğrudan ve tek bir başlık altında incelememiştir. Bununla birlikte Farabi'nin sisteminde faal akıl, tümellerin oluşumu bakımından hem dolaylı hem de doğrudan bir rol üstlenmektedir. Faal akıl, bir yandan nesnelere tümel biçimlerini kazandırarak tümel bilginin mümkün hale gelmesini sağlarken, diğer yandan insan aklını aydınlatarak onu gizil güç hâlinde fiili bilgi durumuna taşımaktadır. Böylece akılda tümel biçimlerin ortaya çıkmasına imkân tanımaktadır. Bu yaklaşım, Farabi'nin düşüncesinin, bir yönüyle Platoncu idealizm ile diğer yönüyle Aristotelesçi kavramsal gerçekçilik arasında bir konumda yer aldığını göstermektedir (Yıldırım vd., 2020, s. 94–103).

İslam filozofu İbn Sina'ya göre ise tümel, anlam, tasavvur ve ortaklık kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Tümel düşünüldüğünde, birden çok şeyle birlikte bulunmasına engel olmayan bir anlamın ortaya çıktığı görülür (Demir, 2024, s. 57). İbn Sina bu yaklaşımı dilsel çözümlemelerle de temellendirir ve lafızları tekil ve bileşik olmak üzere ayırır. Bu ayrımı şu şekilde ifade eder:

“İbn Sina'ya göre lafız ya tekildir (müfred) ya da bileşiktir (mürekkeb). Bileşik, bütünden kastedilen anlamın bir parçası olabilen lafızdır. ‘İnsan katiptir.’ Önermesindeki ‘insan’ ve ‘katip’ lafızları gibi. Çünkü ‘insan’ ve ‘katip’ lafızları birer anlama delalet etmektedir. Bu anlamlardan her biri ise ‘insan katiptir’ önermesinin bir parçasıdır ve onlardan her birinin anlamı, ‘insan katiptir’ önermesinden kastedilen anlamın, lafızda kastedilen bir delalet olarak parçasıdır. Tekil lafız ise ‘bir parçası, kendisinden bizzat kastedilen anlam bütününe bir parçasına delalet etmeyen lafızdır.’” (Çapak, 2011, s. 30)

Tümeller problemi aslında dış dünyada varoluşsal bir gerçekliğe sahip olup

olmama problemidir. İşte tümeller problemi dediğimiz şey de tam da burada ortaya çıkıyor (Sarı, 2003, s.236-238). Burada karşımıza 3 görüş çıkar ve bu 3 görüş bütün bir Ortaçağ boyunca tartışılmıştır. Şimdi bu görüşlere değinelim:

- Realizm
- Nominalizm (adcılık)
- Konseptüalizm (kavramcılık)

Buna göre bu tartışmanın temelini oluşturan 3 yaklaşımı açıklamaya çalışalım (Kahveci, 2021, s.368). Tümeller ile ilgili üç görüş kabul görmüştür. Bu görüşlerden ilki realizm düşüncesi, tümellerin ilk başta var olduğunu, sonra nesnenin geldiğini iddia eder. Bu görüşü savunan filozoflar arasında başta Platon yer alır fakat Platon katı realizm kanatta yer alır, Aristoteles ise ılımlı realist kanatta bulunur. O, tümellerin nesnelerden önce değil de nesnenin içerisinde (içkindir) yer aldığını savunur yani nesne sayesinde vardır. Bir başka görüş ise tümeller ne nesnelerden öncedir ne de nesnenin içindedir tümellerin ancak nesnelerden sonra olabileceğini savunmuştur. Bu görüşe nominalizm adı verilmiştir. Bu fikirde olan düşünürler ise Ockhamlı William, Roscelinus, Duns Scotus'tur (Sarı, 2003, s.229-240).

Eski Yunan ve Ortaçağ'da tümeller problemi genel olarak Platon ve Aristoteles felsefelerinin etkisinde iken, modern dönemle birlikte tümeller problemi genel olarak Kant'ın transandantal felsefesiyle ilgili bir tutum göstermiştir. Çağdaş dönemle birlikte ise bu problem, analitik felsefe etrafında şekillenmiştir. Tümeller problemi bu üç dönem dışında, onu bir problem olarak görmeyen özellikle modern dönemin dışında olan farklı yaklaşımlar da yer alır. Bu yaklaşıma göre tümeller problemi, gerçek bir problem değildir o sadece dilin yapısında yer alan mantığın yanlış anlaşılmasından ortaya çıkan sözde bir problemdir. Bunlara göre dilin mantığını iyi kavramak gerekir ve ontoloji problem olarak gördüğü pek çok meseleyi kendiliğinden çözecektir. Bu bakış açısına göre de tümeller probleminin üç ayrı dönemde üç ayrı şekli mevcuttur:

1. Antikçağ ve ortaçağ felsefeleri,
2. Modern felsefe,
3. Çağdaş felsefe (Çiftçi, 2024, s.32).

Tümellerin tümellerden hem daha önemli hem de daha hakiki olduğunu kabul eden filozoflara gelince ise karşımıza Hume, Dewey, gibi filozoflar çıkar. Bu

filozoflar tümel düşünceleriyle Platon'un tam tersi bir görüş sergilerler. İde ve fikirlerin nereden geldiği ile ilgili deneyci bir görüş karşımıza çıkar. Hume, bilginin temelinde izlenimler olduğunu ve bunların tikel olduklarını savunur. İde, düşünme ve zihinsel işlemler ise, izlenimlerin soluk kopyaları olarak görülürler yani tümeldirler. Çağdaş metafizikte tümeler bir dil problemi olarak karşımıza çıkar. Frege modern mantıksal-dil çözümlemesinin kurucusudur. Frege'nin çağdaş dönemde mantığın temellerini atması, onun Kant'ın aritmetik ile ilgili fikirlerine itiraz etmesiyle başlar (Çiftçi, 2024, s.59).

“Kant'ın aritmetiğin nesnelerini sentetik a priori olarak tasavvur ettiği yerde Frege aritmetiğin nesnelerinin analitik a priori olduğunu tasavvur etti ve bu tasavvuru aritmetiğin mantıksal bir zeminde inşa edilmesi anlamına geldiği için Frege'nin aritmetiğin nesneleri hakkında yürüttüğü mütalaa yeni bir mantık anlayışının temellendirilmesine yol açtı; kabaca böyle ifade edebiliriz.”(Çiftçi, 2024, s.59).

Frege, dilin mantığının kavranması aşamasında çok önemli hamleler yapmıştır. Kısaca bildirim tümcelerini fonksiyon olarak ele almıştır. Şöyle bir tümceden örnek verelim:

‘a, çiçektir’

‘a, çiçektir’ tümcesi fonksiyon olarak görülür ve a yerine muhtemel adlar verilebilir. ‘gül, çiçektir’, ‘lale çiçektir’, ‘papatya, çiçektir’ gibi. Böyle bir bildirim tümcesi bir tek değişkeni olan bir fonksiyondur. Eğer değişken birden fazla olsaydı o zaman tümcede birden fazla olacaktı. Mesela;

‘a, b’yi destekliyor’ tümcesi,

‘Ali, Ayşe’yi destekliyor’

‘Esra, kardeşini destekliyor’

‘Barış, takımını destekliyor’

‘Elif, öğrencilerini destekliyor’ gibi farklı biçimlerle söylenebilir.(Çiftçi, 2024, s.60).

“Aristoteles metafiziği itibariyle varoluştaki bireysel cevherlerin kendilerine yüklem olan yüklemlere ontolojik önceliği varken Frege mantığı itibariyle yüklemlerin bireysel nesnelere önceliği bulunmaktadır. Bu durum, tümelere ilişkin telakkinin de değişmesine sebebiyet vermektedir.” (Çiftçi, 2024, s.60-61).

Çağdaş metafizikte tümeler problemi özellikler problemi ismiyle ele alınmaktadır. Aristoteles için insan ikincil tözdür, ama çağdaş metafizikte ‘insan’ ikincil töz değil de yüklem olabilen, herhangi bir şeye verilen özelliktir. Mesela;

(1) Kivi yeşildir.

(2) Ayşe insandır.

Klasik metafizikçiler için, (1) ve (2) örnek ontolojik açıdan ayrıdır. (1) önermesindeki ‘yeşil’ Aristoteles’in klasik metafiziğinde ilineğe denk düşer. (2) önermedeki ‘insan’ ise tümel bir töz demek olur. (1) ve (2) önermenin çağdaş metafizikteki ele alınışı farklıdır. (1) deki ‘yeşil’ yüklemi ve (2) deki ‘insan’ yüklemi varlık olma açısından aynıdır (Çiftçi, 2024, s.60-61).

Bu tarihsel çerçeve, tümeller probleminin farklı dönemlerde nasıl ele alındığını ve hangi kavramsal güçlükler etrafında şekillendiğini göstermektedir. Ancak bu yaklaşımlar, çoğu zaman tümelleri ya metafizik bir varlık alanına yerleştirmiş ya da onları yalnızca dilsel ya da zihinsel indirgemeler üzerinden açıklamaya yöneltmiştir. Bu durum, tümellerin bilinçle olan ilişkisini doğrudan konu edinen yeni bir yaklaşım ihtiyacını ortaya koymaktadır. Husserl’in fenomenolojik çözümlemesi, tam da bu noktada, tümeller problemini yönelimsellik, anlam ve bilinç edimleri çerçevesinde yeniden ele alarak soruna özgün bir perspektif kazandırmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde, Husserl’in tümeller anlayışı ayrıntılı biçimde incelenecektir.

1.2. Tümeller Probleminin Tarihine İlişkin Görüşler

1.2.1. Realizm

Tümeller ile ilgili realist görüşler genel olarak ılımlı realizm ve katı realizm olarak ikiye ayrılır. İlimli realizm, tümellerin yalnızca tikelerde gerçekleşmiş olmaları durumunda var olduğunu savunur; bu görüşün klasik temsilcisi Aristoteles’tir. Modern metafizikte ise Armstrong, tümelleri tikelerde içkin olarak görerek bu çizgiyi sürdürür. Buna karşılık katı realizm, tümellerin tikelerden bağımsız bir varlığa sahip olduğunu ileri sürer. Platon bu görüşün arka planda ilk örneğini sunar; modern dönemde ise Frege ve Bertrand Russell, tikel varlıklardan bağımsız bir ‘tümeller alanı’ kabul ederek bu katı realist çizgiyi devam ettirmiştir (Çiftçi, 2024, s. 127-128). Tümeller ile ilgili realist fikirde olan düşünürler, daha çok dil ile düşüncenin varlığın üzerindeki etkisinden hareket ederler. Onlara göre düşünce gerçeği çok net görmeyi sağlar, dil ise düşüncüyü yansıtır. İlimli ve katı realizm arasındaki ayrım da dil, düşünce ve varlık arasında kurulan ilişkinin ne şekilde olduğunu açıklar. Genellikle realist düşüncenin temel metafiziğe bakış açısı şöyledir:

- İlimli realistler açısından:

1. Dil düşünceyi, düşüncede varlığı yansıttığına göre; doğal olarak dil de varlığı yansıtır.

2. Bu yansıma bir ayna gibidir, ama nesnenin kendisi ve yansıyan görüntüsü bir ve aynı şey demek değildir. Şöyle ki, genel ve özel olarak tümellerle alakalı gerçek dediğimiz şey dilden ve düşünceden bağımsızdır.

3. Dil ve düşünce açısından tümeller ile ilgili gerçeklik, tikellerin varlığına bağlıdır. Tikel yoksa tümel de yoktur bu açıdan tümeller tikellere içkindir. (Çiftçi, 2024, s.130-131). Katı realistler açısından:

1. Dil düşünceyi, düşüncede varlığı yansıttığına göre; doğal olarak dil de varlığı yansıtır.

2. Bu yansıma bir ayna gibidir ama, nesnenin kendisi ve yansıyan görüntüsü bir ve aynı şey demek değildir. Şöyle ki, genel ve özel olarak tümellerle alakalı gerçek dediğimiz şey dilden ve düşünceden bağımsızdır.

3.Yani tümellerin kendi başına bir varoluşları vardır. Bu açıdan tümel varlıklar tikellere aşkındır (Çiftçi, 2024, s.131).

İlk iki madde de ilimli ve katı realistler aynı fikirde iken, üçüncü madde de birbirinden ayrılırlar. İlimli realistler tümellerin varlığını tikellerin varlığına bağlayıp içkin olduklarını iddia ederlerken, katı realistler ise tümellerin tikellere aşkın olduğunu ve kendi varoluşları olduğunu savunurlar (Çiftçi, 2024, s.131). Şimdi realist düşüncenin bazı güçlü ve zayıf yönlerine bakalım. Güçlü yönlerinden bahsedeceksek, soyut önermeler konusuna gelinir. Soyut şeyler, uzam-zaman içinde bulunmasa da, yine de onun hakkında konuşulabilir dil ve felsefe ile ilgili yorum yapılabilir. Bilimsel ve metafizik önermeler ile etik konular realist görüşü desteklerler. Realist bir düşünür, “erdemın temeli iyiliktir”, ya da “adalet, insanın hem kendine hem de başkalarına karşı en yüce sorumluluğudur” gibi bir cümle söyleyebilir. Diğer yandan nominalistler için böyle bir cümle kurmak sorunludur. Realist tutumun zayıf yönlerine bakacak olursak, karşımıza Ockham’ın Usturası çıkar. Ockham’ın Usturası “tutumluluk” olarak açıklanır yani bir şeyi ifade etmek için olabildiğince az varlığı ele almak gerekir. Varlıkları gereksiz yere arttırmamak gibi, burada en az varlık en doğru sayılır. Realistler tümellerin varoluşunu kabul ettiklerinden dolayı Ockham’ın Usturası olan “tutumluluk” ile uyuşmazlar.

Tümellerin varlığına dair realistlerin karşılaştığı diğer bir sorun da Russell paradoksudur (Çiftçi, 2024, s.132-133). “Bu paradoksa göre diyelim ki X kendi kendisinin elemanı olmayan kümelerin kümesi olsun. Buna göre X, kendisinin elemanı mıdır değil midir?” (Çiftçi, 2024, s.133-134). Tümeller ile ilgili problem, önermelerde de görülebilir. Bertrand Russell, tümellerin cümle kurabilmek için şart olduğunu söylemiştir. Bu açıdan cümle kurabilmek için, o cümlede en azından bir tek tümel ifade eden bir unsur olmalıdır. Cümlede en az bir tek “dır” ekinin olması tümel ifade için yeterlidir. Şöyle ki var olabilmek manasını taşıyan “dır”, herhangi bir şeye yüklem olan ve Porphyrios ağacının en genel kavramını açıklayan varlık tümelidir. Tümel, örneği olan bir kavramdır yani “masanın üstündeki defter beyazdır” önermesindeki “dır” ekini çıkarırsak “beyaz” tümeli kalır. Masanın üzerindeki defterin beyazlığı, beyazlık tümelinin bir örneği olarak görülebilir. Şüphesiz tümeller probleminin bu derece ortaya konulması, tümellerin ontolojik statüsüne dair realist görüşe denk düşmektedir (Çiftçi, 2024, s.49).

1.2.1.1. Klasik Realizm

Kavram realizmi (kavramcılık) katı kavram realizmi olarak da nitelendirilmektedir. Savunucularının da başında Platon yer alır. Şimdi kavramcılığın tanımına bakalım.

“Tümellerin, genel kavramların insan zihninden ve insan bilgisinden bağımsız bir biçimde var olduğunu, onların bilincine varacak, bilgisine sahip olacak zihinlerin hiç var olmaması durumunda bile var olacaklarını savunan görüş.” (Cevizci, 2020, s.1123)

Bu görüşü savunan filozoflar, tümellerin nesnelerden önce kendilerine ait özsel bir varlıkları olduğunu kabul ederler. Yani tümel dediğimiz şeyler, tek tek varlıklardan ve bizim zihinlerimizden ayrı olarak kendi başlarına bir gerçeklik taşırlar (Kahveci, 2021, s.368)

Katı realizm, tümellerin mevcudiyeti için tikellerin varlığına gerek olmadığını savunur. Bu açıdan tümeller, uzam-zamanın ötesinde soyutturlar. Örneğin, “elimdeki silgi kırmızıdır.” İfadesindeki kırmızı renk olmak, kırmızılık tümeline denk düşer. Ama katı realizm dünyada herhangi kırmızı bir şey var olmasa da, ‘kırmızılık’ tümelinin var olduğunu düşünür ve bu bakış açısı onun ılımlı realizmden farkını

gösterir. Yani kırmızılık tümeli vardır ve apayrıdır. Kırmızı tümelinin herhangi bir örneğinin olması katı realizme göre şart olmasa da ılımlı realizm bunun aksini iddia eder. Dolayısıyla tümellerin varlığı sadece tikellerin varoluşuna bağlıdır. İlimli realizm de herhangi bir tümelin varlığı onu temsil eden nesnenin varlığına dayanırken, katı realizmde bu durum tümeller için şart değildir. Dünyada herhangi bir temsili olmayan bir tümeli düşünebilirim ve bu düşüncede gerçeğe denk gelir. Bu düşünce çağdaş realizmde Frege’ci düşünceye tekabül eder (Çiftçi, 2024, s.128-129).

Tümeller kavgasını en eskiye kadar götürürsek Platon’un idealarına dayandığını söylemiştik. Platon ideaları, temel de görünüş ve gerçeklik (madde - form) problemini cevaplamak için geliştirmiştir. Platon’un öğrencisi Aristoteles’in idealara karşı çıkması da tümellere temel olmuştur (Kahveci, 2021, s.364-365).

Platon tümelleri (idea) “gerçek” olarak niteler. Onun nitelediği tümeller duyular âleminde yer almaz çünkü sadece idealar âleminde bulunabilirler. Mesela Platon, tek tek varlıkları (tikel), genel kavramlardan (tümel) bir parça taşıyan şeyler olarak görür. Aslında ona göre tek hakikat, idealardır. Farklı evrende yer alan ideaların bazı özellikleri vardır. ‘Güzellik’ ideası da bunlardan biridir (Yorgun, 2021, s.423-426).

“Şimdiye kadar yapılanların amacı bu güzelliktir, doğmaz, ölmez, değişmez; bir tarafı güzel bir tarafı çirkin, belirli açılardan güzel ya da çirkin, kimileri için güzel ya da çirkin değildir. Bu güzellik bedeninin herhangi bir parçası, yani el ayak gibi, ya da bir konuşma ya da bilgi şeklinde belirmez. Bir canlıda, yeryüzünde, gökyüzünde ya da başka bir yerde bulunmaz. Bu güzellik sadece kendisindedir ve kendisiyle birlikte görünür, sonsuzluk içinde vardır ve yapısıyla ilgili olmasından dolayı kendi kendisiyle ilişki halindedir. Diğer tüm güzel şeyler buna eklenirler. Ancak başka güzellikler eklendiği zaman da onda bir farklılık, azalma ya da artma söz konusu olmaz, eklenenlerin ona bir etkisi yoktur” (Platon, 2020, s.94).

Burada ideaları güzellik üzerinden anlatan Platon, onun sonsuz olduğunu ve hep kendisiyle aynı kalacağını, onda herhangi bir eksilme ya da fazlalaşma olmayacağını da vurgular. Bu aslında ideaların temel bir özelliğidir ve biz bu özelliği duyu bilgisiyle elde edemeyiz. Çünkü duyu bilgi yanıltıcıdır. Gelip geçici olan şeyler idealardan uzaktır. Bize gerçek bilgiyi idealar (tümel) verebilir. Platon duyu bilgisinden şüphe edilmesi gerektiğini aşağıdaki sözleriyle dile getirir.

“...Bir şeye dokunduğumuzda onun kalınlığını, inceliğini, yumuşaklığını ya da sertliğini layıkıyla hisseder miyiz? Diğer duyularımız bu gibi durumlarda bize

mükemmel derecede bilgi iletirler mi?” (Platon, 2020, s.293). Ona göre doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmanın yolu hakikatten geçer. Peki, biz gerçeğe nasıl ulaşabiliriz? Platon bu noktada çok bilinen mağara alegorisinden bahseder. Bu alegori ile gerçeklik arasında bir bağ kurar ve idealar (tümel) hakkında bilgi verir. Platon yeraltı mağarasında hayatını sürdüren bir takım kişilerden bahseder. Bu kişiler boyun ve bacaklarından zincirlendiklerinden dolayı, arkasını dönemezler hatta fiziki eylemde bulunamazlar. Doğal olarak bu insanların yeryüzü hakkında herhangi bir fikirleri de yoktur. Duvarda gördükleri gölgeleri ‘hakikat’ zannederler. Bu kişilerin arkasında yanan bir ateş vardır ve onlar bunu dönemedikleri için göremezler sadece yansıyan gölgeleri görürler. Şayet biri özgür kalsaydı ne olurdu? Önce arkasındaki ışığı görecekti ve parlak ışık onu endişelendirecekti. Daha sonra da gölgelerin yanıltıcı olduğunu fark edecekti. Güneşe doğru, dik yokuştan zorla çıkarıldığında ise her şeye bakıp derin düşünmeye başlar. Hakikatin ne olduğunu sorgulamaya başlar. Platon burada aslında mağarayı dünyaya benzetir ve ateş ile güneşe doğru yükselişi de ruhun kavrananlar dünyasına çıkışı gibi atfeder (Platon, 2020, s.280-284). “...Ruhumuzun dönmesi gereken en iyi ve aydınlık varlık da iyi ideasıdır” (Platon, Devlet, s.285). Bu şekilde Platon’un ünlü ideaları (tümel) kendisinden sonra gelen düşünürleri etkilemiş ve tümeller sorunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Aristoteles ılımlı realist bir filozoftur Platon’un iki dünya ayrımını reddeder. Aristoteles idealar evrenini reddeder ama ideaların varlığını kabul eder ancak idealar Platon’un belirttiği gibi başka bir dünyada değil de içinde yaşadığımız gerçek dünyadadır. İdealara yani tümel şeylere ulaşmak içinde tikel olan şeylerden hareket etmek gerekir. Madde, form, ereksel, formel gibi varlıkları oluşturan 4 temel neden vardır. Bu varlıklar tikellerden meydana gelir. Bütün tümel düşüncelerimiz, bireysel zihnimizin ürünleridir. Tek başına varlıkları yoktur. Bizim dış dünyada gördüğümüz “bu şişe”, “tam karşıdaki yolun kenarında duran kiraz çiçekleri”, “o saksıdaki sarı papatya” diye verdiğimiz tüm örnekler somuttur ve tikel varlıklardır. Bu bağlamda tümel düşüncesi epistemoloji konusunda da varlık görüşü, aynı paralelde seyretmiştir. Gerçek dediğimiz bilgi, içinde yaşadığımız somut dünyamızdadır. Değişmeyen, kendisiyle aynı kalan, sabit olan tözler de bu somut dünyada nesnelerle vardırırlar. Çünkü madde – form senteziyle vardırırlar (Kahveci, 2021, s.365).

Aristoteles açısından töz durumundaki tikel bir nesne örneğin “o şelale”, “şuradaki ev” gibi günlük hayata dair etkileşimlerimiz, bizim deneyimlediğimiz

varlıklardır. Töz durumunda olmayan tikel ise az önce saydığımız şelale ya da ev gibi nesnelerin sahip olduğu özelliklerdir. Mesela o şelale çok derindir, gürül gürül akar ve Van ilinde yer alır Muradiye adıyla bilinir ya da şuradaki ev iki katlı geniş bahçeli ve kahverengi tuğlalardan yapılmış bolca güneş alan bir evdir. Bunun gibi töz durumunda olan tümeller, bizim dış dünyada görüp algıladığımız nesnelerin “bu nedir?” diye sorgulayıp durduğumuz soruların açıklamasını verir. O şelale işaret edilip “bu nedir?” denilirse ve direkt “şelale” dersek aslında dünyanın çoğu yerinde bulunan pek çok şelale kastedilmiş olur ve bu bir tümel olabilir. Ama “ bu nedir?” sorusuna “Muradiye şelalesi” yanıtını verirsek, Van şehrinde yer alır ve gürül gürül akar gibi özellikleri de eklersek “o şelaleye” ait bir özelliği dile getirmiş oluruz ve belirli bir özelliği olan şelaleyi kastetmiş oluruz. Aristoteles’e göre nesnelerin tür ve cinsini kastettiğimiz özelliklerin yanında onları belirten özellikler de tümel olarak görülür. Tekil gibi dursa da aslında bir tümelin özellikleridir. Şelalenin belirli bir şehir olan Van’da yer alması gibi, adının onu diğer şelalelerden farklı kılması gibi bunlardan tümelin farklı örnekleridir (Kuşçu, 2015, s.53).

Dil ve varlık ikilisinin arasındaki eşitlik yani ılımlı realizm Aristoteles düşüncesinin arka planını oluşturur. Mesela “elimdeki silgi kırmızıdır” ifadesinde ‘kırmızı’ kelimesi kırmızı isimli bir tümele denk düşer. Bu tümel, sadece tikeller mevcutsa, mevcut olan ve tikellere yüklem olabilen bir varlıktır. Bu manada kırmızılık tümeli vardır ama apayrı değildir (Çiftçi, 2024, s.128). Aristoteles felsefesinde dil, düşünce ve varlık üçlüsü arasında tam bir uygunluk vardır. Çünkü dil, düşünceyi ifade etmek için bir araçtır ve düşünce yoluyla da varlığı kavrarız. Dolayısıyla dil, düşüncenin dışa yansıyan halidir. Bu yüzden dili analiz etmek, düşüncenin analizi olur düşüncenin analizi de varlığı analiz etmek demektir. Bu sebeple Aristoteles dilden yola çıkar çünkü ancak bu şekilde varlık ve düşünce tam olarak anlaşılabilir. “Aristoteles ile çağdaş metafizik arasındaki esas fark dilin mantığının anlaşılması noktasındadır.” Bu farklılık bir bakıma organik fizikten mekanik fiziğe geçişin etkisidir (Çiftçi, 2024, s.54-55). Filozof ifadelerin bazılarının bağlantılı, bazılarının ise bağlantısız olduğunu vurgular. Önergeler, bağlantılı olan gruba girer. Kavramlarımızısa bağlantı koymadan sarf edilen kelimelerle anlatılır (Çiftçi, 2024, s.34-35).

“Tümeller sorunu, bağlantısız olarak ifade edilen kavramlar bağlamında ve bağlantılı olarak ifade edilen önermeler bağlamında ayrı ayrı tespit edilebilir.

Yani bir bakıma tümeller sorunu hem terimler bağlamında hem de önermeler bağlamında ele alınabilecek bir meseledir” (Çiftçi, 2024, s.35).

Aziz Anselmus Ortaçağın önemli skolastik filozoflarından biridir. Tümeller konusunda nominalizmi reddedip eleştirmiştir. Ona göre “tümeller var mıdır?” sorusunun cevabı “evet” olacaktır. Anselmus tümellerin varlığını kabul eder buna göre tümeller, zihinden bağımsız dış dünyada bir gerçekliğe sahiptir. Çünkü onun açısından tümelleri kabul etmek demek, Tanrı’nın varlığını kabul etmekle eşdeğerdir. Bu yüzden tümeller açıklanırken “kutsal üçleme” kullanır (Cevizci, 2021, s.322). Kavram realizminin Ortaçağ Hristiyan dünyasındaki önemli düşünürlerinden biri de Augustinus’dur. Kendisi Platon’un felsefesinden özellikle idealar öğretisinden çok etkilenmiştir.

İdeaların sabit, değişmeyen, kalıcı olması (tümel), buna karşın tekil nesnelerin gelip geçici olması insanı yanıltmasını, aklın önemli bir yer tutmasını kendi teorisi içinde kullanmıştır. Augustinus zihnimizin iki işleve ayrıldığını belirtir:

- Duyular (duyu yoluyla ulaşılan bilgi)
- İman veya Tanrısal ışık (bilgelğe ulaştırır)

Burada duyu bilgisi değişken ve yanıltıcı olandır. Oysa bilgelğe ulaşmayı sağlayan tanrısal ışık aynen idealarda (tümel) olduğu gibi değişmez ve gerçek bilgelği verir. Augustinus, Platon’un bilginin hatırlama olduğu görüşünü reddeder. Çünkü Hristiyanlık inancı gereği beden ve ruh sonradan meydana gelmiştir, dolayısıyla hatırlama olamaz. Filozof gerçek bilgiye ulaşmanın iman ile mümkün olduğunu düşünür. Hakikat aynen Platon’da olduğu gibi Augustinus’da da bu dünyada değildir. Hakikati idealar yani Tanrısal ışık verebilir. Değişmeyen, sonsuz, sabit tümel kavramlara denk gelen hakikatler ancak Tanrı’dadır. (Demir, 2024, s.58) Skolastik düşünce filozofu Aquinalı Thomas, Abelardus’un kavramcılığındaki yer alan zorlukları gözden geçirmiştir. Buna bağlı olarak kendi tümel fikirlerini oluşturmuştur. Aquinalı Thomas, kendi tümel görüşlerinde Platoncu filozoflarla benzer bir çizgide yer almıştır. Buna göre tümeller, tikel nesnelerden ayrı bir varoluşa sahiptir. (Cevizci, 2020, s.1873-1874) Aquinalı Thomas, herhangi bir şeyi tümel olarak almamız için onun somut, tekil örneklerinden yani tek tek hareket etmemiz gerektiğini vurgular. Örneğin tek tek ağaçlardan hareket ederek ormana ulaşmamız gibi. Çünkü onun düşüncesine göre tümel dediğimiz şey esas itibarıyla tek tek nesnelerde (içkin) yer alır. Thomas hayallere kapılmamak gerektiğini

vurgular çünkü gerçek hayalde yani zihinde değildir. Gerçek şeyler, apayrı ve bir varlık olarak dış dünyada bulunur. Algıladığımız şeylerin varlığını bilebiliriz ve bu da bize tümelleri verir (Bingöl, 2025, s.28).

Rasyonalist düşünürler de daha çok realizm ile irtibatlandırılır. Biraz da olsa haklı bir irtibatlandırma olsa da bu her zaman doğru olmayabilir. Çünkü modern dönemde ussalıcı düşünürlerin bazıları hatta çoğunluğu, aslında realizmden ziyade konseptualist bir tutum sergilerler. (Çiftçi, 2024, s.126).

1.2.1.2. Çağdaş Realizm

Tümeller ile ilgili realist çizgide olan düşünürlerden biri de Armstrong'dur. Post modern düşüncede Armstrong'a göre ise, tümel kavramların anlattığı ortak özellikler, aslında sadece tek tek var olan şeylerin birbirine benzemesinden ortaya çıkar. Bu yüzden her tek şeyin özelliği aslında ona aittir ve ona özeldir. Bu "trop kuramı" adıyla biliniyor (Demir, 2024, s. 68). Mesela bu kurama göre bir örnek verelim: Bahçemdeki ağaçta iki kırmızı elma olsun ve ben bu iki elmaya bakıp 'bu ikisinin kırmızılığı aslında tek bir kırmızıdan geliyor' diye düşünmek yerine, her elmanın kırmızısı sadece o elmaya ait diye düşünürüm. Yani bir elmanın kırmızı rengi yine ona ait olan bir kırmızı renktir, diğer elmanın kırmızısı ise ona ait olan kırmızıdır. İkisi birbirine benziyor diye 'tek bir kırmızı' var dememize gerek yok, her birinin kırmızılığı ayrı ayrıdır.

Kendisi realist çizgide olsa da, Frege ve Russell'den ayrı olarak ılımlı realist çizgide yer alır. Armstrong'a göre hem Platon'un realizmi, hem de bütün nominalist yaklaşımlar tutarsızdır. "Tüm kuşlar siyahtır." Önermesindeki 'siyah' ile elimdeki siyah uçlu kalemin renk olarak siyah niteliği aynıdır. Buna göre bütün siyah şeylerin siyahlığı özdeş, fakat siyah şeyler nicelik bakımından birbirinden farklıdır. Armstrong, tümeller probleminde realisttir. Varlık görüşünde esas olarak tekileri alan Armstrong, apayrı tümelleri yok sayarken nesnelere içkin tümelleri savunmuştur. Bundan dolayı ılımlı realist olarak görülür. (Çiftçi, 2024, s.134-135).

"Armstrong yönteminde ampirist 'ön yargıyı' paylaştığını açıkça ifade etmektedir. Buna rağmen hiçbir nominalist kuramı tatmin edici bulmadığını da belirtir. Armstrong, ampirist esasta inşa edilen arıtılmış (purged) bir realizm savunduğunu iddia etmektedir" (Çiftçi, 2024, s.135).

Matematiksel Platonculuk konusunda ise matematiksel varlıkların var

olduğunu, soyut olduklarını ve tüm rasyonel faaliyetlerimizden bağımsız bulunduklarını ileri süren her türlü metafiziksel matematik açıklamasına verilen isimdir (“Matematiksel Platonculuk”, 2024). Matematiksel Platoncular, matematiksel nesnelerin varlıklarının bireylere bağlı olmadığını iddia ederler. Bu açıdan sayılar, fonksiyonlar kendinden nesne olma bakımından var kabul edilirler (Zafer, 2014, s.63).

Bu felsefesinde kullanıldığı manasıyla “Platonculuk”, Platon’un “idea”lar anlayışının tartışıldığı diyaloglarına kadar eskiye gider. “İdea”lar “başı sonu olmayan”, “değişmeyen” ve “fiziksel olmayan” varlıklar olarak tasvir edilmişti. Bu ideaların inşa ettiği gerçeklik uzayı, matematikte olduğu şekli ile Platoncuların “matematik nesne” lerinin var olduğu “mekân” dır. Platoncu matematik felsefesi görüşüne getirilen en önemli eleştiri, fiziksel varlıkların Platoncu nesnelerin gerçekliği ile nasıl olup da etkileşime gireceklerinin belirlenmiş ya da çerçevelenmiş olmamasıdır. Yine de Platonculuk, matematik felsefesi anlayışları arasında geçerliliğini korumaya devam etmektedir (Özer vd., 2015, s. 17-38).

“Matematik felsefesi “Matematik önermeler ve teoriler ne hakkındadır?” sorusu ile ilgilenir. Bu tür “cümle ve önermeler” doğrudan varlığı kesin olan nesneler hakkında konuşuyormuş hissi vermektedir. Örnek olarak “3 asal sayıdır” önermesi en basit özne-yüklem cümlesine “A nesnesi F özelliğine sahiptir. (A, F dir)” benzemektedir. Aynı “Ay yuvarlaktır” önermesinde olduğu gibi. Bu ikinci önermede Ay’ın varlığına dair doğrudan bir ima vardır. Varlığından şüphe edilemeyen ve gözlemlenen bir şey hakkında ancak bu şekilde bir cümle kurulabilir.

Bu durumda “3 asal sayıdır” önermesi gözlemlenebilir bir varlığı işaret etmelidir.”(Zafer, 2014, s.63.) Brian Ellis de, zorunluluk yaklaşımlarına göre daha çözülebilir öneriler iddia etmektedir. Onun sistemi eleştiriye kapalı demiyoruz fakat, bilimsel özgü yaklaşım özcülüğün bir alt dalı ise çözüm üretme noktasında özcülük içinde daha cevaplanabilir olma olasılığını da göz ardı edemeyiz (Büyükkada, 2021, s.45-67).

“...Metal elektriği iletir yasasının zorunluluğu Armstrong’un teorisine göre, bir metal olma özelliği ile bir elektrik iletkeni olma özelliği arasındaki bir alışılmış zorunluluk ilişkisinin bulunması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Metalik ve elektriği iletme arasındaki ilişkinin alışılmış zorunluluk olarak adlandırılmasındaki sebep, alışılmış zorunluluğun zorunluluk olarak türlerinden birisi olmasıdır, başka bir sebep yoktur. Bu sebeple yasalar, tümeller arası ilişkilerin betimlemesi olmaktan öteye geçemiyor gözükmektedir” (Büyükkada, 2021, s.17).

Armstrong'un bu düşüncesine karşın Ellis, metal olan nesnenin ve elketriği iletmek olmanın arasındaki ilişkiyi açıklamak için, öncelikle metalin doğal bir tür olduğunu söyleyip onu tanımlar, daha sonra da onun elektriği iletme gücü dolayısıyla doğa yasalarını elde eder. Böylece Armstrong'un sistemine göre varlık olarak daha açıklanabilir bir yöntem ortaya koymuş olur (Büyükada, 2021, s.17).

1.2.2. Konseptualizm (Kavramcılık)

Kavramcılık olarak bilinir ve tümellerin dış dünyadaki varlığını yok sayar. Tümellerin zihin sayesinde var olduklarını, zihin dışında bir varlıklarından söz edemeyeceğimizi savunan görüştür. Realizme karşı çıkan bu görüş, Platon'un radikal realizmiyle, Aristoteles'in ılımlı realizmini de reddeder. Konseptüalizm sadece realizme karşı çıkmakla yetinmez, aynı zamanda nominalizme yönelik de pek çok eleştiri yapar ve onu da reddeder. Kavramlar, evrende varlıkları olan tüm nesnelerin kişiye göre olduğunu savunurken, genel olan şeylerin ise kişisel deneyimin ve dile ait bir unsur olduğunu da savunur. Elbette bu kavramları insan zihni meydana getirir ve deneyimlerle tek tek tikel varlıklardan yola çıkarak meydana gelen kavramların nasıl olup da genel hale gelebileceği sorusunu sorar ve bu soruya bir çözüm bulmayı hedefler. Dolayısıyla tümelin, tikelin ya da kişiden kişiye değişen nesnelere dair duysal deneyler bize, kişisel varlıklar diye atfedilen genel özelliğin zihin yoluyla soyutlama adı altında oluşan kavramlar olduğunu göstermiştir. Yani onların var olması duyu deneyine bağlıdır. Tümel şeylerin bilgisinin duyu deneyinden önce kazanılması olanaksızdır (Cevizci, 2020, s.1122-1123).

Konseptüalizm ve nominalizm birbirinden epistemoloji bakımından ayrılırlar. Konseptualistler tümelleri düşünceye bağlı görürler diğer yandan nominalistler de tümeli dil yoluyla açıklarlar dil haricinde yokturlar. Konseptualistlerin bazılarına göre tümeller a priori iken, bazıları için a posteriori bir görünüm taşır. A priori olarak görenler genel olarak ampirist filozoflardır. Kant gibi ampirizm ile ussallığın ortasında bir yerde olan düşünürlerse tümeller söz konusu olduğunda rasyonalistlere daha yakındır. Realistler dil, düşünce ve varlık arasındaki ilişkiyi açıklayabiliyorlar ancak konseptualistler böyle ilişkiyi açıklamazlar. Dil ve düşünce ilişkisini kabul etseler bile, düşünceyle varlık arasındaki ilişkiyi kabul etmezler (Çiftçi, 2024, s.119-120). Konseptualistler özellikler konusunda ikincil tözler gibi görülen tümelleri zihinde ararlar. Esasen realistlerden farklılaştıkları nokta da buradadır. Çünkü realist filozoflar ikincil tözleri ve özellikleri varlık alanında kabul atfetmekteydi, oysa

konseptualistler için böyle bir varlık alanı kabul edilemez. Onlar için tümeller zihne dayanır. Bir önerme ile örnek verelim:

(1) Ayşe sarışıdır.

Bu önermedeki sarışın-olma yüklemi, renk olarak ifade edilen sarı-kavramının Ayşe'ye atfedilmesidir. Ayşe'nin sarışın olması bir olgusal gerçeklik dayanağına sahip olsa da, ben Ayşe'nin sarışın-olma durumunu bilemem fakat benim a priori veya a posteriori ile kazanmış olduğum sarışınlık kavramının olmasıyla mümkün olabilir (Çiftçi, 2024, s.121).

1.2.2.1. Klasik Konseptualizm

Kavramcı tümel anlayışını kabul eden filozoflardan biri de Abelardus'tur. Kendisi tümellerin zihne bağlı olduklarını yani zihinde yer aldıklarını savunur. Dış dünyada nesnelerden bağımsız yer alan sadece kişilerdir. İnsanlar tek tek varlıklar arasındaki farkları göz ardı etmelidir. Böylece onların benzeyen yanlarını ayırt edebilir ve tümel kavramları oluşturabiliriz. Tümellerin yerine kelimeleri kullanabilirsek insanlar faydalanabilirler. Abelardus'un kavramcılığı bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Yani zihnimizde yer alan kavramların kişisel alanların özüne denk gelip gelmeyeceği sorunu. Burada ya mantıksal zorluklar oluşur ya da dil ve düşüncenin somut kişisel varlıklarla bağı zayıflar. Gerçekte bunu kullanmamız iyice olanaksızlaşır (Cevizci, 2020, s.1873). Abelardus tümelleri nesne, düşünce ve dil bağlamında ele alır (Sarı, 2003, s.236).

Abelardus'un tümeller düşüncesine en önemli katkısı bu sorunu bir varlık sorunu olmaktan çıkarması ve mantık ile bilgi felsefesine yönelik bir meseleye dönüştürmesi olmuştur. Abelardus, önce Porphyrios ve Boethius'u eleştirmekle başlar. Daha sonra ise tümellere karşı psikolojik bir duruş sergiler. Yani tümeller sorununa epistemolojik açıdan yaklaşır. Zihnimiz ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi sorgularken, tümellerin dış dünyadaki varlığını da sorgular. Genel kavram veya kelimelerin karşılık geldiği bir şey yoktur. Gerçekte var olduğu kabul edilen sadece bireylerdir. Abelardus'a göre tümeller nominalistlerin iddia ettikleri gibi isimden ibaret değildir. Ayrıca realistlerin savunduğu gibi zihinden bağımsız dış dünyadaki varlıklara da karşılık gelmezler (Cevizci, 2021, s.325-326).

Skolastik düşünce filozofu, Abelardus'un kavramcılığındaki yer alan zorlukları gözden geçirmiştir. Buna bağlı olarak kendi tümel fikirlerini oluşturmuştur. Aquinalı Thomas, kendi tümel görüşlerinde Platoncu filozoflarla

benzer bir çizgide yer almıştır. Buna göre tümeller, tikel nesnelerden ayrı bir varoluşa sahiptir (Cevizci, 2020, s.1873-1874). Aquinalı Thomas, herhangi bir şeyi tümel olarak almamız için onun somut, tekil örneklerinden yani tek tek hareket etmemiz gerektiğini vurgular. Örneğin tek tek ağaçlardan hareket ederek ormana ulaşmamız gibi. Çünkü onun düşüncesine göre tümel dediğimiz şey esas itibarıyla tek tek nesnelerde (içkin) yer alır. Thomas hayallere kapılmamak gerektiğini vurgular çünkü gerçek hayalde yani zihinde değildir. Gerçek şeyler, apayrı ve bir varlık olarak dış dünyada bulunur. Algıladığımız şeylerin varlığını bilebiliriz ve bu da bize tümelleri verir (Bingöl, 2025, s.28).

1.2.2.2. Çağdaş Konseptualizm

Descartes'e göre hem geometrinin işaret ettiği nesneleri olan sayıları hem de tümeller diye temsil edilen genel idelerin zihinden farklı yerde olmadığını savunur. Descartes konseptualist bu bakımdan olduğu için tümellerin yerinin zihin olduğunu, dış dünyada bir gerçekliklerinin olmadığını ileri sürer (Çiftçi, 2024, s.189). Onun düşüncesinde bütün tümeller aslında deneyimden meydana gelir. Yani Descartes'in a priori ide kabul ettiği ideler arasında tümel ideler yoktur. Onun a priori ide diye savunduğu ide aslında tekil olan Tanrı'dır son minvalde. Bu açıdan tümeller ile ilgili fikirleri ile Descartes ampiristlerle yan yana görülebilir (Çiftçi, 2024, s.121). Ama onun doğuştan kabul ettiği var olduğunu iddia ettiği ideler, tekil şeylerin ideleridir. Descartes'in tümeller görüşüne baktığımızda birbirinden varlık anlamında ayrık ve birbirinden alakasız iki dünyanın esasına tekabül eder. Bu yüzden tümeller zihnin temsilcileri olarak kalırlar. Bundan dolayı filozof için tümeller problemi ontolojinin değil epistemolojinin problemidir. Ayrıca Descartes, Tümellerin farklı bireylerde ve zihinlerde nasıl bulunabileceğini açıklamaz. Bir tümelin farklı bireylerde aynı yapılarda evrensel olarak nasıl var olabilir sorusu cevapsız kalır (Çiftçi, 2024, s.192).

“...Alman filozof Immanuel Kant duyusal tecrübeyi mümkün kılan ve tüm anlamının zemininde yer alan anlama yetisinin kategoriler görüşü ile bir bakıma rasyonalist konseptualist altında sınıflandırılabilir bir görüş ileri sürmüş olmaktadır. Hatta anlama yetisinin kategorilerinin birer tümel olarak bizzat anlama yetisinin kendisinden kaynaklanmasından ötürü tümeller meselesi bağlamında Descartes'tan çok daha rasyonalisttir” (Çiftçi, 2024, s.194).

Ona göre kategoriler, anlama yetisinin temsilcileridir ve bunlar duyusal tecrübeden gelmez. Kategoriler onun düşüncesinde a prioridir ve duyusal tecrübeye olanak sağlarlar. Görünün unsuru olan uzam ve zaman duyusal tecrübe için bir ilk

dayanak olarak ortaya konur. Kant, nesnelerin meydana gelmesi için dış unsurlar ile dış unsurların nesnesini toparlayan ve onu anlama yetisinin kategorilerine ileten içsel unsurlardır. Dış unsurlar tecrübeden ileri gelir, iç unsurlar da a priori dayanaklardır. Dış unsurlar kendi başına yeterli değildir nesneyi tam anlamıyla ifade edemez. Bunların düşüncenin a priori temsilcisi ile sentezleşmesi ile olur. Düşüncede yer alan a priori dediğimiz unsurlar tümel kategorilerdir. Kant’a göre on iki kategori vardır ve bunlardan 4 tanesi temel kategorileri oluşturur. Bu kategoriler a prioridir. Bu on iki tümel kategori, tecrübenin ortaya çıkması için bir temeldir. Bu kategoriler zihinlerde yer alır ve zihin haricinde bir gerçeklikleri olamaz (Çiftçi, 2024, s.194-195). “Bu bakımdan bahse konu tümellerin dış dünyada bir karşılığının bulunduğunu söylemek, transandantal bir yanılsamaya düşmek demektir” (Çiftçi, 2024, s.195). Kant anlama yetisini oluşturan kategoriler on iki tanedir ve kendi içinde dört gruba ayrılır. Filozof bu on iki kategoriye sistemli hale getirdi ve bir tablo gibi düzene koydu:

Tablo 1. *Kant’ın Kategorileri* (Heinz Heimsoeth, 2007)

1. grup	2. grup	3. grup	4. grup
* birlik * çokluk * bütünlük	* realite * olumsuzlama * sınırlandırma	* töz-ilinek * nedensellik * karşılıklı bağlılık	* olanak * gerçek olma * zorunluluk
Nicelik kategorileridir	Nitelik kategorileridir	Bağlantı kategorileridir	Tarz(modalite) kategorileridir

Kant’ın kategorileri tümel dediğimiz şeydir aslında. Bu da bizi şöyle bir sonuca götürüyor. Kant’ta tümeller zihninin kendisine ait a priori yasalardır. Tümeller zihnimizde yer aldığı için herkeste aynı yani evrenseldir. Dolayısıyla tümeller varlıkta bulunmaz, bilincin kendi yapısındadır. Kant sujeden hareket eder varlık için zaman ve mekânın sınırları değil, öznenin kavrayışını düzene koyan kategorilerdir (Heimsoeth, 2007, s.84)

Çağdaş konseptualizmde içsel realizm fikrini savunan Hilary Putnam önemli düşünürlerden biridir. Tümellerin zihinsel kategoriler olduğunu iddia eder. Putnam’ın, içsel gerçekçilik yaklaşımına göre insan zihinden bağımsız bir varoluşa sahip olan evrenimizde sadece bir tane ‘doğru ve tam’ tasviri ileri süren (metafiziksel) realizmin dışsalıcı perspektifini yok sayar. (Reçber, 2009, s.1-24)

“Doğruluk için dil veya zihin ile dış gerçeklik arasında bir tür uygunluk (mütekabiliyet)

ilişisini gerekli gören realist yaklaşımın dışsalıcı bakış açısı, Putnam’a göre dünyayı/gerçekliği Tanrı’nın gözüyle resmetme perspektifini öngörür. Buna Karşılık içselci bakış açısı ‘dünya hangi nesnelerden oluşur?’ Şeklindeki bir sorunun yanıtının ancak belli bir teori bağlamında anlam bulabileceğini savunur” (Reçber, 2009, s.4).

1.2.3. Nominalizm (Adcılık)

Nominalizm, kelimesi köken olarak Latincedeki “nomen” sözcüğüne dayanır kelime anlamı ise “ad, isim” demektir (Cevizci, 2020, s.1873). Nominalizm tümellerin dil ile düşünce haricinde varlığını kabul etmez. Tümeller dilde ortaya çıkar bunun dışında dış dünyada bir gerçeklikleri yoktur. Tümellerin dil dışındaki varlıkları ne dış dünyada nede düşüncede yoktur. Nominalizmin Klasik dönemi antikçağ-ortaçağa dayanır. Çağdaş dönemde ise nominalizm kendi içinde alt dallara ayrılmıştır (Çiftçi, 2024, s.84-85).

1.2.3.1. Klasik Nominalizm

Antisthenes, Platon’un İdealar öğretisine karşı çıkan filozoflardan biridir. Hatta bu öğretinin mümkün olmadığını göstermek için Platon’a cevap niteliğinde “bir at gördüğünü, ancak “atlık kavramını” göremediğini” dile getirmiştir. Antisthenes bu bakımdan aslında nominalizmin ilk örneğini de sergilemiştir (Kahveci, 2021, s.365). Roscelinus, tümellerin sadece birer isimden ibaret olduğu görüşündedir. Dolayısıyla ona göre tümeller sadece dil ile ifade edilen şeylerdir. Onun tümeller ile ilgili fikirleri düşünce dünyasında nominalizm ismiyle adlandırılmıştır (Cevizci, 2020, s.1873). Roscelinus ise nominalizmi sistematik olarak savunmuş ve dini tartışmalar içinde kullanmıştır. O, tümellerin varlığını reddederek onların nesnel bir varlığı olduğu düşüncesini de eleştirmiştir. Gerçek varlıklar yalnızca tikellerdir, tümel dediğimiz şeyde yalnızca içi boş bir ad veya ses olabilir. Kilise de Roscelinus’un bu düşüncelerine kayıtsız kalmamış, filozofun fikirlerini yasakladığı gibi aynı düşüncede olup fikirleri savunan insanları da yargılamıştır. Bu olay Duns Scotus’a kadar yaklaşık 200 yıl boyunca tümeller konusunda yeni fikirlerin oluşmasını engellemiştir (Kahveci, 2021, s.365-369).

Duns Scotus açısından tümeller ne tamamen zihinde yer edinen kavramlardır ne de zihinden bağımsız dış dünyada vardır. Onun tümel anlayışı, varlıkları tikellerle ilişkilendirmesiyle ilgilidir. Yani onun düşüncesinde tümeller dış dünyada vardır fakat var olmaları sadece belirli bir özellik şeklindedir. Filozofa göre

tümeller belirli bazı özellikler taşısa da onun tümellere bakış açısı nominalist izler gösterir. Tümeller dış dünyada yer almaz, yalnızca dilde ve zihinde varlık gösteren şeylerdir. Dolayısıyla onun tümeller ile ilgili düşüncesi tam olarak nominalizm olarak görülmez. Daha çok nominalizm ve Platonculuk arasında duran bir denge gibidir. Bu durumda tümeller zihinsel varlıklar olsa bile, onların dış dünyadaki tikellerle bağlantılı olmaları gerekir. Yani tikellerin özelliklerinin tümel açıdan yer alması olarak görür (Bingöl, 2025, s.160-165). Filozofun bakış açısından şöyle bir örnek verelim; bir buket çiçek aldığımızı düşünelim. Sarı, kırmızı, beyaz ve pembe renklerde olsun. Elimdeki buketi bakınca “Ne kadar da güzel çiçekler” diyorum. Ama aslında hepsi çiçek olmasına rağmen kırmızı olan menekşe, pembe renkteki gül, beyaz renkteki lale ve sarı renkli olan da kır çiçeği. Böyle bakınca hepsi tür, renk vs. olarak farklı farklı ama yine de ben hepsine “güzel çiçekler” diyorum. Demek ki “güzel” olması bakımından bu çiçekler ortaktır. Bu çiçeklerde ortak olan şey “güzellik”tir. Aslında güzellik o çiçeklerin içerisinde yer alan bir özelliktir ve her bir özellik de yine o çiçeğe özgüdür. Yani görünüşte çiçekler aynı gibi görünse de, aslında hepsi kendine has bir özelliğe sahiptir. Konu tümeller olunca Ockhamlı William’dan bahsetmemek olmaz. Kendisi nominalizmi benimsemiştir. Ona göre tümellerin dış dünyada bir bağımsızlıkları yoktur. Çünkü hakikatte dış dünyada yer alan şeyler sadece bireylerin kendileridir. Ockhamlı William burada Platon ve Aristoteles’in tümeller konusunda yanıldıklarını öne sürer. Çünkü onlar tümellerin nesnel olarak var olduklarını iddia ediyorlardı ve tümellerin tikel şeylerde yer aldığını savunuyorlardı (Cevizci, 2020, s. 1873 1874).

Tümeller ona göre metafizik alanına ait bir sorun olmadığı gibi psikolojik bir sorun da değildir. Ockhamlı William realistlerin, tümelleri nesnel olarak var saydıklarını ve düşüncenin konusu olduklarını söyleyerek yanlışa kapıldıklarını savunur. O tümelleri mantık ve bilgi alanına ait bir sorun olarak görür. Bu sorun da sinkategorematik terimlerle cevabını bulur. Tümeller sorununu bilgiyi anlama açısından ele alırsak şu soruyla karşılaşırız. Bizim tek tek deneyimlediğimiz varlıklar bize göre bireysel değil de, herkes için geçerli olabilecek kavramları nasıl ortaya çıkartabiliyor? Filozof asıl bilginin deneysel bilgi olduğunu savunur ve bu bilgi türü tüm bireylerin ulaşabileceği genel önermeleri içerir. “İnsan bir canlıdır” gibi önermeler tümel ifade içerdiği için genel önermelerdir. Ama ona göre “İnsan bir canlıdır” ifadesi, “Ayşe bir canlıdır”, “Fatma bir canlıdır” ya da “Ali bir canlıdır” ifadelerinin sadece kısa bir ifade şeklidir. Bu ifade daha basit ve kısadır (Cevizci,

2021, s.372-373).

“Tümeller bir sestten (buharlaşan, uçup giden bir sestten “flatusvocis”) başka bir şey değildir, nominalizm, asıl ve tek var olanın tekiler, yani tek tek nesneler olduğunu belirtir. Ockhamlı William:” Varlıklar gereksiz yere çoğaltılmamalıdır” diyerek tümellerin varlığını o meşhur ustasıyla kesip atmıştır.” (Korkman, 2018, s.434)

Her ne kadar nominalizm yükselişini Ockhamlı William’la yapmış olsa da esas olarak gelişimini deneyciliğe ve bilimsel ilerlemelere dayandırır. Çünkü tüm deneyci ve mantıkçı pozitivistler varlıkların gereksiz yere çoğaltılmaması ilkesine dayanarak tasarruf etmeyi hedeflerler. Örnek verecek olursak Russell’a felsefe ve bilim insanların asıl amaçlarının, ontolojik olarak metafiziksel soyut nesnelerin değil de, mantığı esas alacak bir varlık tasarrufu yapmanın daha doğru olacağını söyler (Cevizci, 2020, s.1408). Russell, tümeller konusunda nesne-form sorununa sadece dikkat çekildiğini düşünür ve form’dan hareketle “mutlak eşitlik” ilkesini vurgular. Platon mantığına göre ise, biz evrendeki tüm serçeleri incelemeyiz; doğal olarak “serçe” dediğimizde, “serçe” formundan yola çıkarız. İşte Ockhamlı William bu noktayı eleştiriyor. O, “serçe” diyebilmek için tüm serçeleri görmenin lüzumsuz olduğunu savunur. Serçe, yalnızca ontolojik olarak bir addır, başka bir şey değildir. Bu yüzden tümellere değil, tikellere odaklanmalıyız (Korkman, 2018, s.434). Modern döneme geldiğimizde ise, Thomas Hobbes, Condillac ve faydacı filozof John Stuart Mill felsefelerinde de nominalist yansımalar etkisini göstermiştir. Mill, tümelleri kişiselliğe bağlamıştır, ‘düşüncenin konusu asla at, üçgen değil, fakat bu at, bu üçgendir’ şeklinde bireysel düşüncesini kavramlar konusunda dile getirmiştir. Rönesans döneminde, nominalizm Ortaçağ’daki görünümünden sıyrılarak bilimsel ve mantıksal bir hal almıştır. David Hume yine nominalist karakterin izlerini felsefesine yansıtan filozoflardan biridir. İzlenimlere buna indirgeyerek göstermiştir (Kahveci, 2021, s.371).

1.2.3.2. Çağdaş Nominalizm

Nominalizm çağdaş dönemde en fazla ilgi gören yaklaşımdır. Özellikle dil ile birlikte metafizik alanına ait bir çok problem de dilsel bir alanda ele alınmıştır. Çağdaş nominalistler dili esas almışlardır ve tümeller problemini de dil problemi olarak kabul etmişlerdir. Tümellerin dil yoluyla nasıl karşımıza çıktığını sorgulamışlardır. Tümellerin bir gönderimi var mıdır yoksa, tümeller sadece bir

sesten ibaret midirler? (Çiftçi, 2024, s.83).

Tümellerin varlık mı yoksa epistemolojik bir problem olup olmadığı da nominalistler için cevap verilmesi gereken bir konudur. Konseptualist düşünürler ile realistlerin asıl farkı burada başlar. Çünkü konseptualistler için tümeller epistemolojik bir problemdir, ama realistler içinse ontolojik bir problemdir. Nominalistler için probleme ne ontolojik ne de epistemolojik açıdan yaklaşırlar. Onlar için bu sadece bir dil meselesidir. Dilde tümel yapılar nasıl oluşur ve bu oluşumun gerçeklikle ilişkisinin ne olduğu önemlidir. İşte nominalistler için cevap aranması gereken sorun budur (Çiftçi, 2024, s.87). Nominalistlere göre dil, tikelleri ifade eder. Tümeller, birden fazla tekilin bir arada olmasıyla, çokluğu ifade etmek için ortaya atılmış sözcüklerdir. Onlara göre tümeller sadece dilde yer alır, gerçeklik alanı veya düşüncede değil. Nominalistler bir varlıkları olmayan tümellerin önermelerde yer alabileceğini iddia ederler. Buna göre tümel önermeler, tikel önermelere dönüştürülebilir ve hatta tekrarda oluşturulabilir (Çiftçi, 2024, s.85).

Çağdaş nominalizm kendi içinde çok fazla çeşitliliğe sahiptir. Çağdaş düşünürlerden Armstrong, nominalizmi 4 temel başlık altında toplamıştır.

- Yükleme nominalizmi
- Küme nominalizmi
- Kavram nominalizmi ve
- Benzerlik nominalizmi.

Bu dört nominalizm dışında birde trop nominalizmi de vardır ve ona da ayrıca değineceğiz (Çiftçi, 2024, s.83).

Katı nominalizm, sadece tekil somut nesnelerin var olduğunu kabul eden yaklaşımdır. Bu yaklaşım herhangi bir açıklama yapmaz ve birtakım problemleri, problem olarak görmez. Örnek verecek olursak; ‘Ayşe sarıdır’ tarzındaki bir önerme, temel önermedir ve herhangi bir açıklama yapmaya gerek yoktur. Çünkü bunlar temel önermedir ve metafiziksel olarak açıklayamayız. Katı nominalizm öznesinin soyut olduğu önermeleri temel önermelere indirgeyebileceğimizi iddia eder.

(1) Sarı bir renktir. Önermesi

(2) Tüm sarı şeyler, rengi olan şeylerdir.

Şekline dönüştürülebilir. Tabi ki bu dönüştürme bazı önermeler için mümkün

olmayabilir. İki önermeyi bu şekilde dönüştürmek için, bu iki önermenin mantıksal bağlamda özdeş olması anlamına gelir. O zamanda aşağıdaki gibi bir önerme yapılabilir:

(3) Bütün sarı şeyler uzamlıdır.

(4) Sarı(lık), uzamlıdır.

Burada (4) önerme geçerli değildir. Yani mantıksal bağlamda bu iki önerme özdeş olamaz. (Çiftçi, 2024, s.92).

Bu nominalizm çeşidi de katı nominalizme benzer ve yüklem nominalizmi de tümelleri yok sayar. “Yüklem nominalizmi, genel teriml, bir tümel tümcenin tekil imlemlerli bir tümceye dönüştürülmek suretiyle ontolojik temel tümceye ulaşabileceğimiz düşüncesini savunur” (Çiftçi, 2024, s.96). Buna göre;

(1) Ayşe sarışıdır

Önermesindeki

(2) sarışınlık yüklemi Ayşe için uygulanabilir biçimine indirgenebilir.

Yüklem nominalizmi açısından, Ayşe’nin sarışınlığı ‘sarı’ isminin dilimizde olmasıyla alakalıdır. Fakat hakikatte sarı adı yoksa da Ayşe sarışıdır (Çiftçi, 2024, s.96).

Bu nominalizm, sınıf nominalizmi (doğal küme nominalizmi) olarak da bilinir. Ama Armstrong arada ufak bir fark olduğunu da vurgular (Çiftçi, 2024, s.96). “Armstrong’a göre tüm kümeler sınıflardır ancak tüm sınıflar küme değildir.” (Çiftçi, 2024, s. 99). Küme halinde değilse sınıflar, düzensizlik olur. ‘Küme’ kavramı ön plandadır küme yüklemidir. Tekillere herhangi bir özellik atfedebilmemiz için, atfedilen şeyin küme olması ve atıfta bulunulan özelliğin o kümenin elemanı olabilmesinden ileri gelir. Yüklemelerin küme olabilmesi örneği:

(1) Çiçek bir bitkidir.

(1) Bu önermede çiçek, bitki kümesine ait olan bir elemandır ve çiçek tekil olarak vardır. Eğer önermedeki özne somut bir varlıksa tekili, soyut bir kavramsa, alt kümeye işaret eder. Bu durumu bir örnekle gösterelim:

(2) Sarı bir renktir.

(2) Bu önermede sarı soyuttur o halde renk kümesinin alt kümesini oluşturur.

(3) Tüm sarı renkli şeylerin temsil edildiği küme, tüm renkli şeylerin temsil edildiği kümelerin alt kümesi olur (Çiftçi, 2024, s.100-101). Russell paradoksu da soyut konularda karşımıza çıkar. “Bu noktada ‘kendi kendisinin elemanı olmayan tüm kümelerin kümesi olan küme’ acaba kendi kendisinin elemanı mıdır, değil

midir?” (Çiftçi, 2024, s.102).

Benzerlik nominalizmi de, doğal küme nominalizminin bazı problemlerini aşmak için ortaya atılmıştır. Gonzalo Rodriguez Pereyra yaşadığımız dönemin önemli benzerlik nominalistlerindendir. Pereyra’ya göre realizm tümelciliştir aslında. Bu nominalizm çeşidi hem trop nominalizmine hem de tümellere karşı çıkar. Benzerlik nominalizmi, iki ayrı nesnenin aynı renkte olmasını tekilerin benzerliğine bağlar. Kırmızı silgi ve kırmızı top, her ikisi de aynı renkte bunların ‘kırmızı’ olmasını sağlayan şey, kırmızı tekil şeylerin kırmızılığının ‘benzerliğidir’. Benzerlik nominalizmi soyut olan tümelerin olmadığını savunur ama soyut olan tekileri de var kabul eder (Çiftçi, 2024, s.105-108). Küme nominalizmi gibi soyut tekil nesnelerin varlığını savunur. Benzerlik nominalizminin bazı problemleri vardır. Benzerlik nominalizminin bazı problemleri vardır. Benzerlikteki ilişkinin kendisi bir tümeldir. Bu yüzden o tümel varsayılr. Bu tutum nominalizmin temel düşüncesinin aksidir. Peki herhangi iki nesnenin benzerliği nasıl olur? Bu konudaki kriter nedir? Eğer 2 şey benzerse, o iki şeyin özelliğinin de bulunmasını ontolojik bakımdan izah edilemez. Yani benzerliğin bir sınırı var mı? Ya da Armstrong’un kabul ettiği gibi benzerlik derecelendirme mi? (Çiftçi, 2024, s.109).

1.2.4. Nominalizm-Realizm Arası Melez Teoriler

1.2.4.1. Modal Realizm

Bu yaklaşım tümeleri mümkün dünyalar arasında ortak özellikler olarak düşünülür. Modal realizm bütün olasılık içeren evrenlerin, içinde yaşadığımız evren kadar gerçek ve var olduğu düşüncesine dayanır. Dolayısıyla sayısız olasılık içeren dünyalar gerçekten vardır. Örneğin ‘ben hemşire olabilirdim’ önermesinin bu yaklaşıma göre inceleyim. Doğru gibi duruyor ama bunu doğru yapan şey aslında nedir? Bu önerme güneşin sarı olması ifadesi, güneşin sarı renkte olmasının doğru sayıldığı gerçek evrenle ilgili ifadelerimizden farklıdır. Peki ‘olabilirdim’ ifadesini doğru yapan şey nedir? Neye gönderimde bulunuyoruz. Modal realist değilsek, karışık kavram anlamında maliyetli geleneksel açıklamalarla idare etmemiz gerekiyor. Bu şu anlama geliyor bizim söylediğimiz şey ‘hemşire olduğum bir dünya var’. Bu olası başka bir dünyada bizim hemşire bir muadilimiz var demek ve biz bunu gönderimde bulunuyoruz. İşte ‘hemşire olabilirdim’ ifadesinin doğru ifade olmasının sebebi de budur. Olası dediğimiz olasılık içeren dünyalar sadece

zihnimizin birer tasarımı değildirler. Bu dünyalar gerçekte vardır aynen içinde yaşadığımız dünyanın var olması gibi. Bu demek oluyor ki sayısız evren sayısız muadilimiz olabilir. Tüm bu olasılıklar David Lewis'in sistemini oluşturur. Öğretmen, hemşire, işsiz, mühendis, avukat, çiçekçi, gibi sayısız mesleklere sahip versiyonlarımız olabilir, sayısız evren sayısız ihtimal. Nominalist yaklaşım ise, mümkün dünyaları sadece birer dil problemi olarak görür. Çünkü nominalizm, tümelleri, soyut nesneleri ve bunun gibi olası tüm evrenleri reddeder. Bu açıdan Lewis nominalizmden uzaktır (Felsefi Kahramanlık: David Lewis'in Modal Relizmini Kutlamak, 2021).

1.2.4.2. Trop Teorisi

Bu nominalizm çeşidi yinelenemeyen tekil özellik olarak da bilinir. Masadaki siyah silginin kendine ait bir siyahlığı troptur. Farklı siyah silgiler olsa da, masadaki silginin siyahlığı kendisine özgüdür (Çiftçi, 2024, s.111). Her silginin tonu aynı olsa bile, uzayın farklı yerlerinde olmasından dolayı farklı siyahlıklar diye geçer. Bu nominalizm çeşidi benzerlik nominalizminde yer alan zorlukları gidermek için ortaya atılmıştır. Çünkü benzerlik nominalizmi, benzerlik sebebini açıklayamıyordu. Ama trop, benzerliğin kaynağının trop olduğunu savunur. Herhangi iki nesnenin benzemesi, bu iki nesnenin troplarındandır. Sarı kalem ile güneş ikilisinin benzerliği sarı tropuna dayanır. Troplar, uzam ile zamanda bulunan bir nesneden içkin olarak yer alan özelliklerdir. Bu özellikler tümel olamazlar ama tikeldirler. Mesela sarı tümeli yoktur sadece herhangi sarı bir nesnenin kendine özgü sarılığı anlamında tropu vardır (Çiftçi, 2024, s.113-114). “Troplar mekanda hareket edebilirler ancak zamanda hareket edemezler” (Çiftçi, 2024, s.114). Mesela çantamdaki kırmızı kitabı alıp, masanın üzerine koydum. Yani kitap burada hareket halinde olduğu için ona özgü kırmızılığı kırmızı trop olarak hareket halinde olmuş olur (Çiftçi, 2024, s.114).

1.3.Tümeller Problemine Post Modern Bir Bakış

Tümeller tek tek (tikellerde) nesnelerde yer aldığı için bütün tikel özellikleri taşır ve “tikel nedir?” sorusunu sorduğumuzda, sorumuzun cevabı bizi tümeller problemine götürür. Şöyle ki mesela masanın üzerinde bulunan bir tikeli kastederek “bu nedir?” diye sorduğumuzda şöyle bir yanıt alırız; “ bu uçlu, kurşun, tükenmez, dolma ya da renkli çeşitleri olan, kâğıt, defter, tahta gibi nesnelerin üzerine şekiller

çizip yazı yazmaya yarayan bir alet olan kalemdir.” Yani biz tikelin ne olduğunu merak ettik ve onun özellikleriyle karşılaştık. Bu da bizi tümeller sorununa götürdü (Kuşçu, 2015, s. 54-55)

Tümeller konusu günümüzde iki şekilde tartışılır. Birincisi, ‘çok şeyde tek bir şeyin bulunması’ sorunudur. Bu sorun şöyle de sorulabilir aslında: ‘Nasıl oluyor da birçok şeye aynı denilebiliyor?’ Gerçekçi görüşler bu soruya, bir tümelin farklı tek tek varlıklarda nasıl yer aldığını açıklamaya çalışarak cevap verir. Trop kuramı ise bu sorunu, bir tek özelliğin benzerlikleri nasıl açıkladığını anlamaya çalışarak ele alır. Bunu ‘çok şeyde çokluk’ olarak da adlandırabiliriz. Tümeller konusunun ikinci yönü ise dil temel alan sorunlar ortaya çıkar. Bu görüşlere göre sorun, aslında dildeki bazı cümlelerin yanlış şekilde anlaşılmasından doğar. Hatta bazı kuramlara göre aslında böyle bir sorun bile yoktur (Kuşçu, 2015, s.56) Realizm, nominalizm ve trop kuramları açısından tümelleri ele alırsak, bunlardan realizm tümellerin varlığını kabul ederken, bunun aksine nominalizm ve trop kuramları tümellere ihtiyaç bile duyulmadığını vurgular (Yorgun, 2021, s.423)

Post modern dönemde D.M. Armstrong, tümeller problemi için şekillerin birbirine benzemesinden yola çıkar. Hem gökyüzünün maviliğini hem de denizin maviliğini, “mavilik” tümeliyle açıklamaya çalışmak yerine, denizin ve gökyüzünün birbirinden apayrı olmaları gibi, her ikisinin de sahip olduğu “mavi” rengi birbirinden apayrı maviliklerdir. Trop fikrini savunanlar, şeyler ile özellikler dediğimiz aslında tümel ve tikel olanın beraberce mavi, tekilden oluştuğunu düşünürler yani denizin maviliği kendisine özgü bir tekil mavilik iken, gökyüzünün maviliği de yine kendine özgü bir tekil maviliktir. Böylece bu düşüncüyü savunanlar aslında tümeller problemini atomik tikel varlık olarak cevaplamak isterler (Demir, 2024, s.63)

Özellikler ile tümeller arasında nasıl bir bağlantı olduğunu sorgulayalım. Nesnelerde yer alan özelliklere de değinmemiz gerekiyor. Peki özellik nedir? Özellik dediğimizde nesneyi tanıtan şeyleri mi anlamalıyız? Yoksa bizim o nesneye yüklediğimiz anlamları mı anlamalıyız? Bu özellik dediğimiz şey tümel midir yoksa tümelden farklı bir şey midir? Eğer tümellerden farklı bir şey ise bu fark nedir? Mesela yemyeşil çimenlerden bir örnek verelim. Çimenleri tanıtırken onun sahip olduğu yeşil renge vurgu yaparız. Yeni yeşil renkte olması ile “yeşillik” tümeli dediğimizde benzer bir yön aramalı mıyız? Yoksa aynı şeyi mi kastederiz? (Yorgun, 2021, s. 423). Deneyimlerimizin dayandığı ilk şey duyularımızdır. Duyularımız

çevremizdeki olaylardan bize bilgi getirir. Göz gördüğünü görür, kulak duyabildiğini duyar, burun ise kokuları fark etmemizi sağlar. Dil, tatları hisseder, dokunma ise bir şeye temas ettiğimizde onu anlamamızı sağlar. Bu şekilde edindiğimiz bilgiler nesnelerin özellikleridir ve biz duyularımız aracılığıyla nesnelerin özelliklerini anlamış oluruz. Mesela çok güzel kokan bir mercimek çorbasını henüz içmemiş olsak bile kokusu sayesinde tanırız, dilimiz aracılığıyla da tadının farkına varmış oluruz ve hatta yorum bile yaparız; “tuzu az olmuş, pul biberi tam kıvamında ayarlanmış” gibi söylemlerde bulunabiliriz. Bunlardan başka doğrudan duyularımızla algılayamadığımız erdem, mutluluk, öfke gibi soyut özellikler de vardır (Kuşçu, 2015, s.51)

Tablo 2. *Post modern kuramlarda tümel örnekler* (Kuşçu, 2015)

Kuramlar	Örnek: Limon niçin sarı renkli ve ekşidir?
Güncel gerçekçi kuram	Limon “sarılık” ve “ekşilik” tümelini taşır.
Trop kuramı	Limon özellik olarak sarı, ekşi gibi tikel özellikleri bünyesinde taşır bundan dolayı sarı renkte ve ekşidir yani bu ona ait bir özelliktir.
Güncel adçı kuramlar	Limonun sarı renkli ve ekşi olması, limondaki aynı yüklem ve aynı şeyin ona uygulanabilmesidir; yani limonlardan oluşan kümelerde yer almalarından kaynaklanır ya da birbirlerine benzemelerinden.

Tümel – tikel probleminin dilimizdeki ifadesini, analizini, günlük hayatta dilde nasıl ortaya çıktığını Noam Chomsky de incelemiştir. Ona göre kelimelerin sonsuz birçok anlamı vardır. Peki, biz sonsuz olan şeyleri nasıl oluyor da sınırlı sayıdaki şeylerle ifade edebiliyoruz. Bu durumda beynimizin işlevi hangi noktada yer alıyor. İşte Chomsky, dilin buradaki kaynağını ve konumunu sorgulayarak bu tartışmaları kendi dil felsefesi üzerinden analiz eder (Demir, 2024, s.54).

1.3.1. Çokluktaki Teklik

Bahçemizde iki tane çiçeklenmiş bir nar ağacı olduğunu düşünelim. Her ikisi de nar ağacı ve her ikisi de çiçek açmış. Şimdi bu iki nar ağacı birbirinin aynısı ama özdeş değil iki tane ama aynı ağaç türü. Bu nasıl olabilir? İkisi de aynı çiçeklerden nasıl açabilir? Armstrong burada sonsuz geriye doğru gidiş probleminden bahseder. Buna göre “nar ağacı çiçeklendi” diyelim. Yani bu “nar ağacı çiçeklendiğini gösteriyor” anlamındadır. Başka bir nar ağacı da aynı şekilde çiçekleniyorsa, bu “çiçeklendiğini gösterme” dediğimiz şey her iki nar ağacında da ortak olmuş olur; “nar ağacı çiçeklendiğini göstermiş” oldu. Ama biz bu gösterme işini de yine başka bir gösterme ile açıklarız. Yani bu durum hep devam eder, hiç sona ermez ve kendini tekrar eden sonsuz bir döngü halini alır. Bu döngüden kurtulmak için Armstrong başka bir kuram olan durumlar kuramından yararlanmak gerektiğini öne sürer. Yani ona göre yukarıdaki örneğin açıklaması, her iki nar ağacında çiçeklenme tümelinin yer alması sonucu gerçekleşir. Tümel durumda örneklenerek bulunmaz çünkü tümel ve tek tek şeyler (tikel) beraber durumu meydana getirir. Bu nedenle sonsuz döngü durur ama bu da başka sorunlara yol açar. Şöyle ki tümellerin kendi aralarındaki ilişkilerden dolayı özellikler benzer sorunlar yaşar. Mesela “bitki olmak” ile “fotosentez yapmak” bu iki tümel örnekten başka bir tümel örnek türeyecektir: “yeşil renkte olmak”. Yani iki şeyin sadece benzer özelliklerinden hareket edilmesi, ortaya başka bir şeyi çıkarır. Aslında bu durumda sonsuz geriye doğru gidişin başka bir versiyonudur. Şimdi aynı örneğe bir de güncel trop kuramı açısından bakalım. İki nar ağacının çiçeklenmesi de aynı çiçeklerden oluşmaz. Birbirine benzer olan iki farklı ağacın çiçekleridir. İki farklı ağaç ve iki farklı ağaçta yer alan çiçekler, bunlar birbirinden farklıdır (Kuşçu, 2015, s.57-58).

Russell bu konuya bir eleştiride bulunur. Yani nesneler arasında benzerlik ilişkisi oluşturarak tümeller problemi çözülmez. Çünkü onların da farkında olmadıkları şey şudur: “denizin mavi renginin, gökyüzünün mavi rengine benzemesi” benzetme türü bir durum olduğu için aslında farkına varmadan tümellerden en az birini varsaymış olurlar: benzerlik tümeli. Ama bu durum trop kuramlarını bağlamaz çünkü onlar yalnız tikel özelliklerin varlığını kabul ederler. Bunların özellikleri, birbirine olan benzerlikleri de tikeldir ve tümelleri ihtiyaç olarak görmezler. Mesela, elmanın yeşil rengi, ağacın yaprağının yeşili, çimenlerin yeşil, yeşilin farklı tonları vs. tüm bunları farklı yeşil renkler gibi görmek anlamsızdır. Bunlar trop kuramcıları için sadece nesnelerin birbirleri arasındaki “benzerlik”

ilişkisinden kaynaklanır (Kuşçu, 2015, s.60).

1.3.2. Dilsel Sorunlar

Post modern düşüncede tümeller problemi bazı yaklaşımlarda kendini dilde ortaya çıkarmaktadır. Dildeki ifadeleri anlamları, düşünceyi dil ile ifade etme ve tümel sorunların dildeki yanlış anlaşılmalara oluştuğunu savunurlar. Dil bakımından tümeller problemini daha çok güncel adcı yaklaşımlar savunur. Diğer yandan güncel gerçek kuramcılar ve trop düşünürlerde tümeller probleminin dil konusundaki yansımalarına değinmişlerdir (Kuşçu, 2015, s.56-61).

Modern çağda nominalizmin etkisinde kalan adcı kuram ve trop kuramı açısından durumu örnekleyelim: Elimde mavi bir silgi var karşımdaki masanın üzerinde de mavi bir silgi var. Her ikisi de silgi ve yine her ikisi de mavi renkte. Ama asla özdeş değiller çünkü iki ayrı mavi silgi var. Adcı kuramlara göre silginin “mavilik” tümeli taşıması ya da örneklendirmesi gibi düşünülebilir. Şimdi Trop kuramı açısından bakarsak da, silginin özellik olarak “mavi renkte olma” tikel özelliği içermesinden dolayı mavi olduğudur. Adcı kuramlar biraz daha ön planda gözüktürler ve hem realistleri hem de trop kuramını eleştirirler, çünkü onlara göre olan tek şey mavi silgidir tikel de olsa özellik kabul edilemez. Nesnenin özellik olarak nitelediği şeyler, gerçekte somut varlıkların aynı yüklem, aynı şey ya da bunların benzerliklerinden oluşur. Doğal olarak nesnelerde var olduğu kabul edilen ortak şeyler yoktur. Adcı temsilci Quine’e göre, iki silginin neden mavi renkte görüldüğünü söylemek için tümel, tikel, özellik, yüklem, kavram ve kümelere ihtiyaç yoktur. Yani silgi mavi renktedir. Dolayısıyla herhangi bir şey söylememiz gerekmez (Kuşçu, 2015, s.62)

Dilin yapısı ve mana problemini felsefesinin temeline alan düşünürlerden biri de Wittgenstein’dir. Onun dil ile ilgili görüşlerini de birinci ve ikinci dönem şeklinde analiz etmemiz mümkündür (Demir, 2024, s.68). İlk döneminde filozof, Tractatus adlı eserinde dil ile ilgili daha çok mantık temelli bir görüş belirtse de sonraki döneminde dilin gramer yapısı ve kurallarına değinir ve onu tıpkı bir oyun gibi düşünür.

“Gündelik dilde, sık sık, aynı sözcüğün farklı tarzda imlediği – yani, farklı simgelere bağlandığı – görülür, ya da farklı tarzda imleyen iki sözcüğün, tümcede dışsal olarak aynı tarzda kullanıldığı.” (Wittgenstein, 2011, s.39)

İlk dönemde düşünür, bizim bütün manaların dile ifade edilmesine olanak tanıyan dil kurma yeteneğiyle var olduğumuzu savunur. Tüm diğer sözcükler, kelimeler neyi ve nasıl imlediği ile ilgili herhangi bir fikrimiz yokken üstelik, yani insanoğlu dilinden dökülen seslerin nasıl ortaya çıktığını fark etmeden konuşur (Wittgenstein, 2011, s.47). Diğer dönemde ise, varlık alanının yerine dil ile ifade ettiğimiz sözcüklerin genel yapısı, kurallarını irdeler. Aslında gramer dediğimiz şey de dil ile anlam kazanır. Dilin çizdiği alan ile dünyanın çizdiği alan belirlenir (Demir, 2024, s.68).

II. BÖLÜM

HUSSERL'DE TÜMELLER PROBLEMİ

2.1. Fenomenoloji: İdealite, Teori ve Saf Mantık

Fenomenolojinin ortaya çıkışı, Edmund Husserl'in felsefeyi kesin ve sistematik bir bilim hâline getirme arzusuyla yakından ilişkilidir. Bu da onun idealite ve olgu arasındaki radikal ayrımıyla doğrudan alakalıdır. Olgu ampirik ve değişebilir olanı ifade ederken, idealite bilginin imkanını kuran, değişmez ve özsel olanı ifade eden kavramdır ve saf mantık, anlam ve tümeller meselesiyle doğrudan alakalıdır.

Husserl'e göre felsefe, tarihsel süreç içinde kendi temel sorunlarını yeterince sorgulamadan ilerlemiş; özellikle doğa bilimlerinin yöntemlerini eleştirel bir süzgeçten geçirmeden benimseyerek kendi özgün problem alanını belirsizleştirmiştir. Bu durum, bilginin kaynağı ve geçerliliği konusunda derin ve görünmez bir krize yol açmıştır. Fenomenoloji, işte bu kriz bağlamında, felsefeye radikal bir başlangıç imkânı sunan bir yöntem olarak geliştirilmiştir. Bu başlangıç, Husserl'in "şeylerin kendilerine dönmek" çağrısında somutlaşır; çağrı, bilgiyi önceden kabul edilmiş varsayımlara dayandırmak yerine, bilincin nesneleri kendisine nasıl sunduğunu temel olarak incelemeyi hedefler. (Husserl, 1997, s. 9-16).

Husserl, fenomenolojik yöntemin başlangıç noktasını, "doğal tutum" olarak adlandırdığı temel tavrın sorgulanmasında görür. Doğal tutum, bireyin gündelik yaşamda dünyayı sorgulamadan, bilinçten bağımsız ve zaten var olan bir gerçeklik olarak kabul ettiği tutumdur. Husserl'e göre bilim de çoğu zaman bu varsayımı eleştirel bir çözümlemeye tabi tutmadan benimser. Oysa bu yaklaşım, bilginin nasıl mümkün olduğunu sorusunu görünmez hâle getirir. Fenomenolojinin ilk adımı, bu doğal tutumu problematik hâle getirerek bilincin dünyayla ilişkisini yeniden

düşünmeyi mümkün kılar. Husserl, fenomenolojinin bilimsel niteliğini tam da bu sorgulayıcı yönelim üzerine inşa eder. (Husserl, 1997, s.16-23) Bu sorgulama sürecinde fenomenolojik indirgeme, yani epokhe devreye girer. Epokhe, dünyanın varlığını inkâr etmek anlamına gelmez; dünyanın var olup olmadığına ilişkin tüm yargıların geçici olarak askıya alınmasını ifade eder. Bu askıya alma sayesinde dikkat, doğrudan dünyaya değil, dünyanın bilinçte nasıl görüldüğüne yöneltilir. Fenomenolojinin özgünlüğü, bu yön değişiminde açığa çıkar. Buna göre bilgi, dış dünyadan bilince aktarılan bir içerik olarak değil, bilincin yönelmiş edimleri içinde anlam kazanan bir yapı olarak ele alınır. Husserl, bu yöntemsel dönüşümü felsefede gerçek anlamda radikal bir başlangıç olarak değerlendirir. (Husserl, 1997 s.23-30) Fenomenolojik indirgeme ile birlikte yönelimsellik kavramı, fenomenolojinin kavramsal çekirdeğini oluşturur. Yönelimsellik, bilincin her zaman bir şeye yönelmiş olması anlamına gelir; bilinç hiçbir zaman içeriksiz ya da boş bir kutu olarak düşünülemez. Her bilinç edimi zorunlu olarak bir nesneye ya da bir duruma yöneliktir. Bu nesne, reel bir nesne olabileceği gibi hayal edilen veya yalnızca düşünülen bir nesne de olabilir. Fenomenoloji açısından belirleyici olan, nesnenin kendisinden ziyade, nesnenin bilince hangi tarzda verildiğidir. Fenomenolojik çözümlemenin amacı, bu veriliş tarzlarını sistematik biçimde analiz ederek bilincin yapısal özelliklerini açığa çıkarmaktır. Yönelimsellik kavramı, izleyen bölümlerde daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. (Husserl, 1997, s.30-38).

Fenomenoloji Husserl açısından yalnızca yöntemsel bir yenilik değil, bilginin doğasına ilişkin köklü bir yeniden düşünme girişimidir. Husserl, bilginin psikolojik süreçlere indirgenmesine karşı çıkar ve psikolojizmi bu nedenle sert biçimde eleştirir. Ona göre mantıksal doğrular ile anlam yapıları, bireysel bilinç yaşantılarının olgusal özelliklerine indirgenemez. Fenomenoloji, bilginin özsel temellerini betimlenmesini amaçlayarak bu tür indirgemeci yaklaşımları aşmayı hedefler. Bu yönüyle fenomenoloji, felsefeyi yeniden bilimsel bir temele oturtma iddiasını taşır (Husserl, 2023, s. 15-28). Bu bağlamda saf mantık fikri, fenomenolojinin temel motivasyonlarından biri olarak ortaya çıkar. Saf mantık, bilginin özünü ve geçerlilik koşullarını, insanın fiili düşünme süreçlerinden bağımsız olarak ele almayı hedefler. Husserl'e göre bilimi bilim yapan şey, düşünce edimlerinin psikolojik özellikleri değil, doğrular arasındaki ideal ve nesnel bağlantıdır. Husserl bilimi ilk olarak antropolojik ya da psikolojik bir birlik olarak değil, doğrulukların ve nesnelliklerin

ideal birliği olarak tanımlar. Bilimsel düşünceyi bir arada tutan şey, insan zihninin fiili işleyişı değil; doğruların birbirine zorunlu biçimde bağlanmasıdır (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 62).

Bilimsel bilginin iki yönlü bir içeriği vardır:

- * Nesnelerin ve olgu durumlarının birliği
- * Doğrulukların ve doğruluk bağlantılarının birliği.

Bu iki birlik birbirinden ayıramaz olsa da özdeş değildir (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 62).

Husserl'e göre, bilim yalnızca doğruların bir araya gelmesi değildir; bilim, temellendirilmiş ve zorunlu bilgidir. Bir doğruluğun bilimsel olması, onun yasal bir temele dayanmasıyla mümkündür. Bu durum bilimin zorunlu olarak teoriye yönelmesini gerektirir. Fenomenolojinin doğuşu da bu teorik zorunlulukla bağlantılıdır. Fenomenoloji, bilginin ve teorinin mümkün olmasını sağlayan ideal koşulları araştırır. Saf mantık ise bu koşulları doğrulukların ve dedüktif birliklerin apriori yasaları olarak ele alır (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 63-65).

Saf mantığın en önemli işlevlerinden biri, bilginin geçerlilik koşullarını psikolojiden ayırmaktır. Bilginin imkanının psikolojik koşulları burada bilinçli olarak dışarıda bırakılır. Fenomenoloji, bu tutumla birlikte, psikolojizm eleştirisinin felsefi zeminini oluşturur. Bilgi düşünme, yargılama ya da çıkarım yapma edimleriyle değil; doğruluk, önerme, kavram ve yasa gibi ideal içerikler üzerinden ele alınır (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 65-66). Saf mantık teorinin ve bilimin ideal özünü araştırırken, fenomenoloji bu ideal yapıların bilinçte nasıl anlam kazandığını inceler (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 66-67). Sonuç olarak fenomenolojinin doğuşu, Husserl'in saf mantık fikriyle kurduğu bu derin bağ olmadan anlaşılamaz. Saf mantık bilginin ve teorinin ideal koşullarını ortaya koyarken, fenomenoloji bu ideal yapıların mahiyetini aydınlatır. Her ikisi de bilimi psikolojik açıklamalardan kurtarma ve bilgiyi kendi öz yapısı içinde temellendirme amacını taşır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, §. 62)-66)

Husserl saf mantık fikri çerçevesinde bilimin birliğini öncelikle insanlara ve onların fiilî düşünme etkinliklerine dayanan psikolojik ya da antropolojik bir birlik olarak değil, bilimi bilim yapan asıl unsur olan nesnel ve ideal bir birlik olarak temellendirir. Ona göre bilim düşünce edimlerinin rastlantısal ya da psikolojik

bağlantılarıyla değil, bu edimlerin yöneldiği nesnelerin ve doğrulukların ideal geçerlilik taşıyan bağlantılarıyla birlik kazanır. Bu noktada Husserl, bilimsel birlik altında birbirinden ayrılmaz fakat yine de birbiriyle özdeş olmayan iki şeyi ayırt eder: Bir yanda düşünce edimlerinin yöneldiği şeylerin ya da nesne durumlarının bağlantısı, diğer yanda ise bu nesnelliklerin geçerlilik kazanmasını sağlayan doğrulukların bağlantısı bulunur. Nesneler ile doğruluklar apriori olarak birlikte verilmiş olsalar da, doğrulukların kendi aralarındaki ideal bağlantıları, nesnelerin fiili ilişkileriyle özdeş değildir. Husserl burada “nesne” ve “nesnellik” kavramlarını son derece geniş bir anlamda kullanır; buna göre nesne yalnızca reel bir varlık değil, aynı zamanda ideal bir varlık, bir tür, bir ilişki, bir durum ya da bir olma veya olma-gerekliliği olabilir. Bilgi ediminde, yani yargıda, bu iki birlik —nesnelliğin birliği ile doğruluğun birliği— birlikte tecrübe edilir. Özellikle apaçık yargı durumunda nesne, yalnızca sözde kastedilen bir şey olarak değil, bilfiil verilmiş ve doğrulanmış bir olgu durumu olarak yaşantıda ortaya çıkar. Husserl’e göre bu yaşantı üzerine gerçekleştirilen ideleştirici soyutlama sayesinde, tekil bilme edimlerinden bağımsız olarak, sınırsız sayıda mümkün bilme edimi ve öznesi karşısında aynı kalan ideal doğruluk kavranır. Böylece bilgi bağlantılarına, ideal düzlemde doğruluk bağlantıları karşılık gelir ve bilim, bu anlamda tek tek doğrulukların basit bir toplamı değil, başlı başına birleşik ve bütünlüklü bir doğruluk birliği olarak anlaşılır. Aynı bilim alanına ait doğrulukların birbirleriyle nesnel olarak ilişkili olması zorunluluğu da buradan kaynaklanır; bu ilişki, bilim bölgesinin ideal birliğini meydana getirir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, III. Soruşturma, §.62)

Husserl’e göre saf mantığın ilk temel görevi, bilginin ve özellikle teorik bilginin mümkün olmasını sağlayan en temel kavramları belirlemek ve açıklığa kavuşturmadır. Burada söz konusu olan kavramlar, belirli bir bilimsel içeriğe bağlı olmayan, aksine her türlü teorik birlik için zorunlu olan ilkel ve ideal kavramlardır. Bir teori, Husserl’in ifadesiyle, belirli önermelerin belirli kavramlar aracılığıyla kurulan dedüktif bir bütündür; bu nedenle teori fikrinin kendisi, artık tek tek kavramlarla değil, kavramların kavramlarıyla ve daha üst düzey ideal birliklerle ilgilidir. Kavram, önerme, doğruluk gibi temel terimler bu düzeyde ele alınır. Bununla bağlantılı olarak, önermelerin bitişik, ayırık ya da koşullu biçimlerde bir araya gelmesini sağlayan formel terkip yapıları da bu ilk görevin kapsamına girer. Husserl, bu ilkel formlardan hareketle, sabit yasalar aracılığıyla daha karmaşık ve

sınırsız biçimlerin türetildiğini vurgular. Anlam kategorileriyle birlikte nesne, nesne durumu, birlik, çokluk, sayı ve bağlantı gibi kavramlar da bu bağlamda saf ya da formel nesnel kategoriler olarak ortaya çıkar. Tüm bu kavramlar, herhangi bir tikel içeriğe bağlı olmaksızın, mümkün olan her düşünme edimi ve onun yöneldiği korrelatlar için geçerlidir. Husserl burada açıkça, bu kavramların kökenini psikolojik yaşantılarda aramanın yanlış olduğunu belirtir; mesele psikolojik menşe değil, fenomenolojik köken, yani bu kavramların özlerinin sezgisel olarak kavranmasıdır. Bu görev ilk bakışta yalnızca terminolojik bir hazırlık gibi görünse de, Husserl'e göre kavramların özsel olarak ayrıştırılmadığı bir alanda bilgi ilerleyemez; özellikle saf mantık alanında kavramsal belirsizlik, bilginin önündeki en büyük engeldir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, III: soruşturma, §. 67)

Saf mantığın ikinci temel görevi, bir önceki aşamada belirlenen saf anlam ve nesnel kategorilerde temellenen yasaların ve teorilerin araştırılmasıdır. Husserl burada artık yalnızca kavramların kendisiyle değil, bu kavramların mümkün kıldığı doğruluk ve geçerlilik yasalarıyla ilgilenir. Bu yasalar iki yönden ele alınır: Bir yandan anlamların, yalnızca formel-kategorik yapıları bakımından, doğru ya da yanlış olabilme koşulları; diğer yandan ise bu anlamların nesnel korelatları açısından, nesnelerin ve nesne durumlarının varlık ya da yokluk koşulları. Bu düzeyde ortaya çıkan yasalar, en yüksek genellikte mantıksal-kategorik yasalar olup, başlı başına kapalı teoriler oluştururlar. Örneğin tasım teorisi, anlamlar alanında bir çıkarım teorisidir; çokluk ve sayı teorileri ise nesnel korelatlar alanında, yine saf kategorik temeller üzerinde yükselir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, III. Soruşturma, §. 68)

Husserl'e göre bu tür teoriler, sınırlı sayıdaki temel yasalara dayanır ve teorik bilginin temel zeminini oluşturur. Bu yasalar, belirli teorilere dışsal kurallar değil, teorinin doğrulukları yasal bağlantılar içinde birleştiren formuna ait ideal koşulları ifade eder. Bu nedenle, teori kavramı daha dar olsa da, teorinin imkân koşullarını araştırmak, genel olarak doğruluk ve önerme formlarını araştırmaktan daha kuşatıcı bir görevdir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, III. Soruşturma, §. 68)

Husserl'e göre saf mantığın üçüncü ve en yüksek görevi, yalnızca teorinin genel imkân koşullarını değil, mümkün teori formlarının kendilerini apriori olarak araştıran bir disipline ulaşmaktır. Önceki iki aşama tamamlandığında, artık teorinin

özsel türlerini ve bu türler arasındaki yasal ilişkileri inceleyen daha kapsamlı bir teori bilimi fikri ortaya çıkar. Bu aşamada soru, “teori mümkün müdür?” sorusundan ziyade, “hangi tür teoriler mümkündür?” sorusuna yönelir. Saf kategorik kavramlar temelinde, özsel yasalarla belirlenen farklı teori formları inşa edilebilir; ancak bu formlar birbirinden kopuk değildir. Husserl, bu teori formları arasında yasal geçişleri mümkün kılan, onları dallandıran, dönüştüren ve birbirine bağlayan apriori süreç düzenlerinden söz eder. Bu düzeyde ortaya konan önermeler, tasım ya da aritmetik gibi özel teorilerin yasalarından içerik ve işlev bakımından farklıdır; ancak yine de onların temellendirilmesi bu teorilere dayanmak zorundadır. Husserl’e göre bu “teorilerin teorisi”, saf mantığın nihai hedefini oluşturur ve yalnızca teorik değil, aynı zamanda metodolojik açıdan da büyük önem taşır. Bir teorinin kendi form sınıfı içinde açıkça konumlandırılması, araştırmanın yöntemsel gücünü artırır ve problemlerin çözümünde daha kapsayıcı teori formlarına geçişi mümkün kılar. Böylece saf mantık, yalnızca kuralları koyan bir disiplin değil, teorik bilginin üretkenliğini artıran en üst düzey refleksiyon alanı hâline gelir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları I. cilt, III. Soruşturma, §. 69)

Husserl, mantık biliminin içinde bulunduğu temel sorunun, mantığın ne olduğu ve neyi konu edindiği hususunda süregelen derin görüş ayrılığı olduğunu tespit ederek söze başlar. Mill’in mantık üzerine yaptığı girişte dile getirdiği tanım karmaşasının aradan geçen uzun zamana rağmen hâlâ geçerliliğini koruduğunu vurgular. Ona göre, mantık alanında yürütülen yoğun çalışmalara ve ortaya konan yeni sistematik sunumlara rağmen, mantığın tanımı ve temel öğretilerinin içeriği konusunda ortak bir zemin oluşmamıştır. Bunun temel nedeni, farklı düşünce geleneklerine mensup filozofların aynı kavramları kullanmalarına rağmen, bu kavramlarla bütünüyle farklı şeyler kastetmeleridir. Husserl, çağdaş mantıkta üç ana eğilimden söz eder: psikolojik, formel ve metafiziksel mantık anlayışları. Bunlar arasında özellikle psikolojik yönelim, hem etkisi hem de taraftar sayısı bakımından öne çıkmış olsa da, diğer iki yaklaşım da varlığını sürdürmektedir. Ancak bu çokluk, verimli bir çeşitlilikten ziyade, öğreti içeriklerinin birbirine karışmasına ve sistematik bir düzensizliğe yol açmıştır. Özellikle psikolojik mantık geleneği içinde dahi, temel hedefler ve yöntemler konusunda görünürde bir birlik bulunmasına rağmen, kavramların yorumlanışında ciddi çelişkiler vardır. Husserl’e göre bu durum, çağdaş mantık biliminin sağlam ve kalıcı bir çekirdek oluşturmasını engellemekte; mantığın

hangi önermeler ve teoriler bütünüyle tanımlanabileceği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır.(Giriş § 1. Mantığın Tanımı ve Öğretilerinin Özsel İçeriği Hakkındaki Anlaşmazlık)

Husserl, mantık alanında süregelen belirsizlik ortamında, ilke sorunlarına yeniden dönmenin zorunlu olduğunu savunur. Ona göre, bireysel kanaatleri evrensel geçerliliğe sahip doğrulardan ayıramayan bir bilim anlayışında, temele ilişkin soruların yeniden ele alınması kaçınılmazdır. Bu zorunluluk, özellikle mantık eğilimleri arasındaki çatışmalarda ve bilimlerin sınırlarının nasıl belirleneceği probleminde belirginleşir. Husserl, yakın dönemde bu ilke sorunlarına yönelik ilginin zayıfladığını ve psikolojinin hızlı gelişimiyle birlikte psikolojist mantık anlayışının baskın hâle geldiğini belirtir. Bu yaklaşım, mantığın tüm yapısının psikolojik ilkelere indirgenebileceği varsayımına dayanır. Ancak Husserl'e göre, mantığı sağlam bir bilim hâline getirmeyi amaçlayan bu girişimlerin kalıcı bir başarıya ulaşamaması, hedeflenen bilimin özünün yeterince açık biçimde kavranmadığını göstermektedir. Bir bilimin tanımı, o bilimin hedefini ifade eder; ancak yanlış veya yetersiz alan belirlemeleri, bilimin ilerlemesini ciddi biçimde sekteye uğratır. Husserl bu noktada, bir bilimin gerçek nesnelerinin yanlış yorumlanması sonucunda heterojen unsurların tek bir disiplin altında toplanmasını ifade eden “alan harmanlaması” tehlikesine dikkat çeker. Ona göre, çağdaş psikolojist yönelimle birlikte mantık da bu hataya büyük ölçüde düşmüş; bunun sonucunda mantığın teorik temelleri bulanıklaşmış ve bilgi alanındaki ilerleme engellenmiştir (GİRİŞ § 2. Mantığın Tanımı ve Öğretilerinin Özsel İçeriği Hakkındaki Anlaşmazlık).

Mantığın bu biçimde belirsizleşmesi, Husserl'i yalnızca psikolojist yaklaşımları eleştirmeye değil, aynı zamanda mantığın ne olması gerektiğini pozitif olarak temellendirmeye yöneltir. Bu bağlamda Husserl, mantığın özünü psikolojik ya da ampirik unsurlardan arındırarak saf bir bilim olarak yeniden düşünmeyi amaçlar. Saf mantık fikri, mantık yasalarının geçerliliğini zihinsel süreçlerden değil, onların ideal ve evrensel yapısından hareketle açıklamayı hedefler. Böylece Husserl, mantığın hem normatif hem de teorik karakterini güvence altına alacak bir temel arayışına girer. Bu arayış, fenomenolojinin bilimsel iddiasının da asli dayanak noktalarından birini oluşturur. (GİRİŞ § 3. Mantığın Tanımı ve Öğretilerinin Özsel İçeriği Hakkındaki Anlaşmazlık)

Bu noktada Husserl, mantığın sınırlarıyla ilgili geleneksel tartışmaların

odaklandığı temel soruları sistematik biçimde sıralar. Mantığın teorik mi yoksa pratik bir disiplin mi olduğu, psikoloji ve metafizikten bağımsızlığı, yalnızca formel yapılarla mı yoksa içerikle de mi ilgilendiği ve apriori mi yoksa ampirik mi olduğu gibi soruların birbirinden bağımsız olmadığını özellikle vurgular. Ona göre, bu sorulardan birine verilen yanıt, zorunlu olarak diğerlerini de belirler. Husserl bu tartışmaların özünde iki temel tutuma indirgenebileceğini savunur: Bir yanda mantığı psikolojiden bağımsız, teorik, formel ve tanıtlayıcı bir bilim olarak gören anlayış; diğer yanda ise onu psikolojiye dayalı, pratik bir sanat öğretisi olarak kabul eden yaklaşım. Husserl, geleneksel tartışmaları tekrar etmek yerine, bu karşıtlıkların dayandığı ilkesel farkları açığa çıkarmayı amaçlar. Bu nedenle Husserl, çağında yaygın kabul gören ‘mantık bir sanat öğretisidir’ görüşünü eleştirisinin çıkış noktası olarak, bu anlayışı mantığın teorik temelleri ve özellikle psikolojiyle ilişkisi açısından sorgular. Husserl’e göre bu soru, özünde bilginin nesnelliği problemine, yani bilgi teorisinin merkezî meselesine uzanır. Yapılacak soruşturmanın nihai hedefi, bilimsel bilginin tüm normatif öğretilerine temel teşkil edebilecek, apriori ve saf tanıtlayıcı bir teorik bilimin –yani saf mantığın– ayıklanmasıdır. Husserl, Kant’ın ve saf mantık fikrini savunan diğer düşünürlerin amaçladığı fakat yeterince açık biçimde temellendiremediği bu bilimin, ancak bu eleştirel yol izlendiğinde kavranabileceğini düşünür. Böylece mantığın özsel içeriği açıklığa kavuşacak ve başta sıralanan tartışma soruları kendiliğinden net bir konuma yerleşecektir (GİRİŞ § 3. Mantığın Tanımı ve Öğretilerinin Özsel İçeriği Hakkındaki Anlaşmazlık).

Fenomenolojinin ve saf mantık fikrinin bu şekilde temellendirilmesi, tümel kavramların psikolojik yaşantıların ürünü değil, nesnel ve ideal geçerliliğe sahip birlikler olarak anlaşılabilmesinin zorunlu zeminini oluşturur. Husserl’e göre doğrulukların ve anlamların ideal birliği, tekil bilinç edimlerinden bağımsız olmakla birlikte, bu edimler aracılığıyla kavranır ve doğrulanır. Bu nedenle tümeller problemi, Husserl’de salt ontolojik bir mesele olmaktan ziyade, bilginin nesnelliği ve doğruluğun ideal geçerliliği problemine içkin olarak ortaya çıkar. İzleyen bölümde, bu zeminden hareketle tümel kavramların Husserlci anlamda nasıl temellendirildiği ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.(Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, §62–66).

Husserl, mantığın psikolojiye dayandırılması durumunda ortaya çıkan üç temel sonucu ayrıntılı olarak ele alır ve bunların neden kabul edilemez olduğunu gösterir. İlk olarak, psikolojist bakış açısı benimsenirse, mantığın kurallarının özsel

temellerinin psikolojide bulunduğu varsayılır. Ancak psikoloji, hangi biçimde tanımlanırsa tanımlansın, deneyime dayanan bir olgu bilimi olarak kabul edilir. Bu nedenle psikolojik yasalar, kesin ve zorunlu doğrular değil; yalnızca deneyimden türetilmiş, yaklaşık ve istisnalara açık genellemelerdir. Husserl'e göre psikolojinin bu deneyci karakteri, mantık açısından ciddi bir sorun doğurur. Çünkü eğer mantığın yasaları psikolojik yasalara dayanıyorsa, bu yasalar da aynı belirsizlik ve yaklaşık geçerlilik karakterini taşımak zorunda kalır. Böyle bir durumda mantığın buyuruları, zorunlu ve evrensel doğrular olmaktan çıkarak yalnızca yüksek olasılıklı kurallar düzeyine indirgenmiş olur. Oysa Husserl, mantığın özünü oluşturan yasaların—örneğin çelişmezlik ilkesi veya tasım yasaları—mutlak kesinliğe sahip olduğunu ve geçerliliklerinin deneysel koşullara bağlı olmadığını vurgular (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 21).

Psikolojizmin doğurduğu ikinci deneyci sonuç ise, mantık yasalarının ancak tümevarım yoluyla gerekçelendirilebileceği iddiasıdır. Husserl'e göre tümevarım hiçbir zaman zorunlu doğruluğu temellendiremez; yalnızca daha yüksek veya daha düşük bir ihtimal ortaya koyar. Bu nedenle mantık yasalarının tümevarımla gerekçelendirildiği kabul edilirse, bu yasalar zorunlu doğrular olmaktan çıkar ve yalnızca olası doğrular hâline gelir. Husserl ise saf mantık yasalarının tümevarıma değil, apodiktik apaçıklığa dayandığını savunur. Bu apaçıklık, mantık yasalarının doğruluğunun yalnızca muhtemel olmadığını, bizzat kendisinin doğrudan kavrandığını ifade eder. Bu bağlamda Husserl, mantık yasaları ile doğa yasaları arasında temel bir ayırım yapar; doğa yasaları her zaman deneyim alanının genişlemesiyle yanlışlanma ihtimalini açık bırakır ve bu nedenle mutlak kesinliğe sahip değildir. Buna karşılık mantık yasaları için böyle bir ihtimal söz konusu değildir; mantık alanında söz konusu olan, ihtimal değil, doğruluğun kendisine yönelik bir içgördür. Dolayısıyla mantık yasalarını deneyci ve psikolojik temellere indirgemek, onların anlamını temelden çarpıtmak anlamına gelir. Husserl'e göre, psikolojizmin mantığı temellendirme girişimi bu nedenle başarısız olmaya mahkûmdur (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 21).

Psikolojist yaklaşım, mantık yasalarını düşünmenin nedensel yasaları olarak görme eğilimindedir. Oysa mantık yasaları, fiilî düşünceyi açıklayan nedenler değil, düşüncenin ideal geçerlilik yasalarıdır. Bu nedenle mantıksal yasalar ile nedensel yasalar, normatif düzenleme ile nedensel düzenleme arasındaki ayırım psikolojizm tarafından göz ardı edilir; mantık yasalarının psikolojik süreçlerle özdeşleştirilmesi,

onların ideal yapısını temelden çarpıtır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 22)

Psikolojizmin üçüncü sonucu, mantık yasalarının bilgi kaynağının psikolojik olgusalılıkta bulunması durumunda, bu yasaların zorunlu olarak zihinsel olguları varsayan ve onlara ilişkin içerikler taşıyan normlar olarak anlaşılmasıdır. Husserl'e göre bu varsayım temelden yanlıştır. Hiçbir mantık yasası sunumların, yargıların veya başka türden zihinsel yaşantıların fiilî varlığını ne içerik bakımından ne de ispat açısından gerektirir. Mantık yasaları, "matter of fact"lere ilişkin önermeler değildir; dolayısıyla zihinsel yaşamın olgularını konu alan yasalar olarak kavranamaz. Psikolojist yaklaşım, yasa ile yasanın anlaşılma koşullarını ve ideal geçerlilik ile psikolojik olgusalılığı birbirine karıştırmaktadır. Oysa mantıksal çıkarım kuralları, örneğin tasım kipleri veya modusponens, belirli zihinsel durumların varlığını betimlemez; yalnızca belirli önermeler arasındaki evrensel ve koşulsuz geçerlilik ilişkilerini ifade eder. Bu yasalar, ampirik bilimlerde olduğu gibi olgusal içerik taşıyan veya tümevarımsal olarak temellendirilen genellemeler değildir. Deney bilimlerinin yasaları, ne kadar kesin görünürlerse görünsünler, her zaman olgusal sınırlılıklar ve ihtimaller içerirken; mantık ve saf matematik yasaları, hiçbir varoluşsal içerik barındırmaksızın, apodiktik apaçıklıkla bilinen saf geçerliliklerdir. Bu nedenle mantık yasalarının zihinsel faaliyetlerin veya onların ürünlerinin yasaları olarak anlaşılması mümkün değildir. Husserl'e göre psikolojizm, olgu yasaları ile saf kavramsal yasalar arasındaki bu ilkesel ayrımı göz ardı ederek, mantığın ideal yapısını yanlış biçimde psikolojik alana indirmektedir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 23).

Husserl, psikolojizmin mantık yasalarının kaynağını psikolojik olgusalılıkta temellendirdiği ölçüde, mantığın özsel yapısını yanlış kavradığını vurgular. Eğer mantık yasaları psikolojik yaşantıların normatif dönüşümleri olsaydı, bu yasaların içerik olarak zihinsel yaşantıların fiilî varlığını varsayması gerekirdi. Oysa mantık yasaları, sunumların, yargıların veya başka herhangi bir ruhsal fenomenin varlığını ne ima eder ne de gerektirir; bu yasalar zihinsel yaşamın olgusal düzenine ilişkin değildir. Tasım kuralları ve temel çıkarım biçimleri, psikolojik koşullar altında gerçekleşen zihinsel süreçleri betimlemez; yalnızca önermeler arasındaki evrensel ve zorunlu ilişkileri ifade eder. Bu nedenle mantık yasaları, ampirik bilimlerdeki olgusal yasalar gibi varoluşsal içerik taşımaz. Ampirik yasalar her zaman belirli olgulara dayanırken, saf mantık yasaları tüm olgusal sınırlamalardan bağımsız olarak

geçerlidir ve geçerliliklerini tümevarımdan değil, içgörülü zorunluluktan alır. Husserl bu ayrım temelinde psikolojizmin, teorinin hem mantıksal hem de noetik imkan koşullarını ihlal ettiğini savunur; zira bilgi, doğruluk ve temellendirme kavramlarını mümkün kılan ideal koşulları inkâr eden bir yaklaşım, kendi teorik iddiasının anlamını da ortadan kaldırır. Bu nedenle psikolojizm, Husserl'e göre yalnızca hatalı bir teori değil, aynı zamanda kuşkucu ve kendi kendini geçersiz kılan bir görecilik biçimidir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 32).

Husserl, psikolojizmin birinci önyargısını, mantık yasalarının doğrudan normatif buyruk olduğu varsayımında temellendirir ve bu varsayımın yanıltıcı olduğunu örnekler üzerinden gösterir. Psikolojist yaklaşıma göre, zihinsel olanı düzenleyen ilkeler psikolojik temellidir ve bu nedenle bilginin normatif yasaları da bilgi psikolojisine dayanmalıdır. Oysa Husserl, mantık yasalarının özlerinde herhangi bir buyurucu içerik taşımadığını, onların öncelikle teorik doğruluklar olduğunu vurgular. Bu durumu açıklamak için klasik tasım ilkesine başvurur: Belirli özellik ilişkilerini ifade eden tasım formülü, yalnızca nesneler arasındaki geçerlilik bağımlı dile getirir ve kendi başına “nasıl düşünülmesi gerektiği”ne dair bir emir içermez. Bu ilke, ancak sonradan normatif bir biçime sokulduğunda, yani doğru yargıda bulunmaya yönelik bir kural haline geldiğinde buyurucu bir nitelik kazanır. Aynı ayrım, Husserl'e göre, saf matematik örneğinde daha da açık biçimde görülür; örneğin $(a+b)(a-b)=a^2-b^2$ bağıntısı, düşünmenin nasıl yürütülmesi gerektiğini söylemez, yalnızca sayılar arasındaki ideal bir ilişkiyi ifade eder. Buna karşılık bu bağıntının bir hesaplama yöntemi olarak formüle edilmesi, teorik bir yasanın pratik bir kurala dönüştürülmesi anlamına gelir (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. Cilt, I. Soruşturma, §.41).

Husserl bu örneklerle, mantık ve matematik yasalarının özsel olarak normatif olmadığını, fakat normatif kullanıma elverişli olduklarını gösterir. Psikolojist yanılgı, bu ikinci düzeyi birincisiyle özdeşleştirmekte, yani bir yasanın düşünmeyi düzenlemede kullanılabilmesini, onun içeriğinin psikolojik veya buyurucu olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Oysa Husserl'e göre saf mantık yasaları ideal doğruluklara dayanır ve kökenlerini apaçık içgörüden alırken, düşünme faaliyetini yönlendiren teknik kurallar insanın reel bilişsel yapısına ve ampirik koşullara bağlıdır. Bu iki düzey arasındaki ayrımın göz ardı edilmesi, mantık yasalarının psikolojik yasalar gibi anlaşılmasına ve psikolojist önyargının sürdürülmesine yol açmaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 41).

Psikolojizm, bilginin normatif kurallarının bilgi psikolojisine dayanması gerektiği yönündeki ilk önyargısını güçlendirmek için bu kez mantığın fiilî içeriğine başvurur. Bu yaklaşıma göre mantık, konu bakımından sunumlamalar, yargılar, tasımlar, kanıtlar, doğruluk, ihtimaliyet, zorunluluk ve imkân gibi kavramlarla ilgilenir; oysa bütün bu başlıklar altında ele alınan şeyler, görünüşte zihinsel fenomenlerden başka bir şey değildir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. Cilt, I. Soruşturma, §. 44)

Sunumlama ve yargıların zaten doğrudan zihinsel yaşantılar olduğu açıktır; tasımlar, yargılar aracılığıyla gerçekleştirilen çıkarımlar, kanıtlamalar ise bizzat zihinsel faaliyetlerdir. Aynı şekilde doğruluk, zorunluluk veya ihtimaliyet gibi kavramların anlamı da ancak yargılar içinde ortaya çıkar ve yaşantılanabilir hale gelir. Bu nedenle psikolojist bakış açısına göre, zihinsel fenomenlerle bu denli iç içe olan kavramlar üzerine kurulan önermeleri ve teorileri psikolojinin dışında tutmak anlamsız görünmektedir. Buradan hareketle, mantık içinde “saf” olarak adlandırılan önermeler ile yöntemsel veya psikolojik önermeler arasında yapılan ayrımın temelsiz olduğu ileri sürülür; zira itiraz, mantığın yalnızca bir bölümüne değil, tamamına yöneltilmektedir. Sonuç olarak psikolojist yaklaşım, mantığın bir kısmını psikolojiden bağımsız, sözde saf bir alan olarak ayırma girişimini baştan hatalı ve yapay bir ayırım olarak reddeder. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 44)

Psikolojizmin üçüncü önyargısı, mantığı doğruluğun apaçıklık yoluyla bilinmesini konu alan bir psikoloji teorisi olarak yorumlar. Bu yaklaşıma göre her doğruluk bir yargıda ortaya çıkar ve bir yargının doğru olarak bilinmesi, onun öznel bir apaçıklık yaşantısıyla birlikte verilmesine bağlıdır; dolayısıyla apaçıklık, yargının doğruluğunu teminat altına alan özgül bir zihinsel karakter ve ona eşlik eden bir duygu olarak anlaşılır. Mantık, bu bakış açısından, bizi doğru yargılara sevk eden bir tür sanat öğretisi ise, mantık yasalarının da apaçıklık duygusunun ortaya çıkmasını mümkün kılan psikolojik koşulları betimleyen önermeler olması gerektiği ileri sürülür. Mill, mantığı “iyi düşünmenin” fiilen mümkün olmasını sağlayan zihinsel özelliklerle ilgilenen bir disiplin olarak tanımlayarak bu çizgiye yaklaşır; Sigwart ise mantığın, yargılarda ortaya çıkan öznel zorunluluk ve apaçıklık duygularının koşullarını bilince çıkarmaktan başka bir görevi olmadığını savunur. Wundt’ta da benzer şekilde, mantıksal yasaların, düşünmenin belirli psikolojik bağlantılarında fiilen ortaya çıkan apaçıklık ve genel-geçerlilik özelliklerinden türediği iddia edilir;

normatiflik, bu psikolojik olguların varlığına dayandırılır. Bu yaklaşım, mantığı psikolojinin daha kapsayıcı alanı içinde konumlandırır. Höfler ve Meinong'da ise mantığın temel görevinin, apaçıklığın sunum ve yargıların hangi psikolojik özelliklerine bağlı olarak ortaya çıktığını araştırmak olduğu ileri sürülür; mantığın yöntemi açıkça psikolojik bir yöntem olarak tanımlanır ve tasım öğretisi dahi, öncüllerden sonucun apaçıklıkla çıkıp çıkmadığını belirleyen zihinsel koşulların yasalaştırılması şeklinde yorumlanır. Husserl'in "üçüncü önyargı" olarak teşhis ettiği bu yaklaşımda, mantığın ideal geçerlilik iddiası, bütünüyle öznel apaçıklık yaşantılarına indirgenmiş olur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 49)

Husserl, mantık yasalarının zihinsel olgulara indirgenmesi halinde kaçınılmaz olarak yanlış yorumlanacağını Mill ve Spencer'in çelişmezlik ilkesine ilişkin görüşleri üzerinden gösterir. Psikolojist yaklaşımın mantık yasalarını deneysel genellemelere dönüştürme eğiliminin en açık örneği olarak Mill, çelişmezlik ilkesini deneyden türetilmiş en eski ve en açık genellemelerden biri sayar; bu ilkeyi, inanma ve inanmama gibi iki karşıt zihinsel durumun birbirini dışlamasıyla temellendirir. Kendi iç gözlemimize ve dış dünyadaki aydınlık-karanlık, ses-sessizlik, eşitlik-eşitsizlik gibi karşıtlık örneklerine dayanarak, birinin bulunduğu yerde diğerrinin bulunmadığını ileri sürer ve bu durumu mantık ilkesinin ampirik temeli olarak yorumlar. Husserl'e göre bu gerekçelendirme temelden sorunludur; çünkü söz konusu karşıt fenomenler mantıksal önermeler değildir ve bu tür olgusal karşıtlıklardan, iki karşıt önermenin birlikte doğru olamayacağı yönündeki ilke türetilemez. Spencer'in savunduğu ve Mill'in de olumlu atıfta bulunduğu "bilincin her olumlu kipinin zorunlu olarak bir olumsuz kipi dışladığı" düşüncesi, karşılıklı dışlamayı tanım gereği içeren kavramlara dayandığı için yalnızca totolojik bir ifade sunar; oysa çelişmezlik ilkesi bir tanım gereği doğru olan totoloji değildir. Husserl'in vurguladığı üzere, birbirini dışlayan her önerme çifti karşıt önerme değildir ve bu durum, ilkenin ampirik ya da tanımsal bir doğruluk olarak anlaşılamayacağını gösterir. Mill'in sonraki açıklamalarında ilkenin deneyle değiştirilebilir olduğunu kabul etmesine rağmen, insan zihninin yapısı gereği bunun mümkün olmadığını savunması, çelişmezlik ilkesini fiilen zihinsel inanma edimlerinin uyumsuzluğuna indirger. Böylece, önermelerin birlikte doğru olamaması fikri yerini, karşıt inanma edimlerinin reel olarak birlikte var olamayacağı düşüncesine bırakır. Husserl'e göre bu dönüşüm, mantıksal bir ilkenin ideal doğruluk yapısının, psikolojik yaşantıların

fiilî uyumsuzluğuyla ikame edilmesi anlamına gelir ve psikolojist yorumun temel hatasını açıkça ortaya koyar.(Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 25-26).

Bu değerlendirme, Husserl'in anlam teorisinin, betimleyici bir dil felsefesi değil, mantığın ve bilginin nesnel geçerliliğini mümkün kılan fenomenolojik bir yapı olarak konumlandığını ortaya koyar. Anlamın ideal karakteri kabul edilmediği sürece, mantık yasalarının zorunluluğu ve bilimsel bilginin evrenselliği temellendirilemez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, I. cilt, I. Soruşturma, §. 26)

2.2. Husserl'in Anlam Teorisi

Bu bölümde Husserl'in anlam anlayışının, psikolojizm eleştirisiyle içsel olarak bağlantılı olduğu ve anlamın ideal karakterinin mantığın ve bilginin nesnel geçerliliğini temellendiren bir yapı olarak nasıl kavrandığı gösterilecektir. Husserl'in anlam anlayışı bağımsız bir anlam teorisi olarak değil, fenomenolojinin kuruluş problemleri içinde ele alınır. Bundan dolayı, anlam teorisi mantık, psikolojizm eleştirisi, yönelimsellik ve bilinç çözümlemeleri bağlamında ortaya çıkar. Anlam ne özne psikolojik yaşantılara ne de salt dilsel ifadelerle indirgenebilir; ideal, tekrar edilebilir ve nesnel bir birlik olarak kavranır. Husserl, anlam teorisinin başlangıç noktasını psikolojizm eleştirisi olarak konumlandırır. Husserl bu yaklaşımın nesnel doğruluk fikrini temellendirmediği görüşündedir. Husserl açısından anlamın özne yaşantılara indirgenmesi, bilimsel bilginin evrensellik iddiasını ortadan kaldırır. Bu bağlamda anlam, bilinçte yaşanan bir süreç değildir; bilinç edimleri aracılığıyla yönelinmiş olan ideal bir yapıdır. Aynı anlamın farklı bilinçlerde ve farklı zamanlarda korunabilmesi, onun psikolojik değil, ideal bir birlik olduğunu gösterir. Husserl burada anlamı metafizik bir töz olarak değil, fenomenolojik olarak betimlenebilir bir geçerlilik yapısı olarak düşündüğünü vurgular. (Zahavi, 2022, s. 21-22)

Husserl'in anlam teorisini daha iyi anlamak için, onun yönelimsellik kavramını biraz daha açmamız lazım. Bilincin öznel özelliği yönelimsel olmasıdır; yani her bilinç edimi bir şeye yönelmiştir. Anlam bu yönelimselliğin içerik boyutunu oluşturur, fakat anlam ne bilinç ediminin kendisiyle ne de doğrudan nesneyle özdeşleştirilebilir. Husserl, aslında anlamı bilinç ile nesne arasında kurulan yönelimsel ilişkinin ideal momenti olarak düşünür. Bir nesne ortada olmasa da,

anlamalı yönelimlerin mümkün olması, anlamın nesneden bağımsızlığını gösterir. Buna karşın anlam, keyfi ya da öznel değildir; bilinç edimlerinin yapısında temellendirilmiş bir geçerliliğe sahiptir (Zahavi, 2022, s.29).

Algıladığımız, tecrübe ettiğimiz gibi, tüm edimlerde bilinç işlemleriyle irtibat halinde olduğumuz şey, bize verilmiş olandır. Bu açıdan tüm bilinç edimlerinde bir ‘nesne’yle irtibat kurulur veya tüm bilinç edimlerinde yönelinen bir ‘nesne’ vardır. Husserl bunu ‘yönelimsellik’ olarak tanımlar (Husserl, 1997, S.14). “Bilinç yönelimseldir, yani o edimlerinin her birinde hep bir şeyin bilincidir” (Husserl, 1997, S.14).

Yönelimsellik genel olarak bilinç ile doğrudan irtibat halindedir. Herhangi bir şeyi deneyimlediğimizde veya bir yargıda bulunduğumuzda, zihnimizi bu şeyler hakkında irtibat halindeyken buluruz. Yani zihnimiz bir şeye yöneliktir. Husserl burada herhangi bir şeye yönelirken bilincin durumunu ele alır (Zahavi, 2014 s. 2-4).

“İster algıdan veya düşünceden ister düşlemden veya yargıdan ister şüpheden, beklentiden veya hatırlamadan söz edelim tüm bu farklı bilinç formlarının temel özelliği birer yönelimsel nesnelerinin olmasıdır; nesnel karşılıklarını, mesela algılananı, şüphe edileni, öngörüleni dikkate almadıkça bu edimleri layıkıyla analiz etmeye imkan yoktur.” (Zahavi, 2014, s.6).

Yönelimsellik, özne ile nesne arasındaki ilişkinin temelini oluşturur. Husserl’in çözümlemesi, anlamın bilinç edimiyle özdeş olmadığını, ancak yönelimsellik çerçevesinde ideal bir içerik olarak temellendirildiğini ortaya koyar; anlam, ilişkinin kendisidir. Bu ilişkinin anlaşılabilmesi için yönelimselliğin iki temel ögesi olan ‘noema’ ve ‘noesis’ kavramlarına bakmak gerekir; bu iki öge birbirinden ayrılamaz. Noema, anlamla yönelinen nesneyi ifade ederken, noesis bilincin özne kutbunu ve yönelici edimi belirtir. Husserl’in kategoryal nesneler ve öz-sezgi analizleri, anlamın ideal karakterini daha belirgin hâle getirir. Anlam yalnızca tekil nesnelere değil, aynı zamanda kategoryal yapılara da yönelimi mümkün kılar; bu durum, anlamın ampirik algının ötesinde bir işlev gördüğünü gösterir. Anlamın özsel yapısının sezgisel olarak kavranabilmesi, onun psikolojik değil, ideal bir düzenlilik taşıdığını ortaya koyar. Böylece anlam, ne ampirik algının bir ürünü ne de psikolojik bir soyutlamadır; fenomenolojik çözümleme ile açığa çıkan ideal bir geçerlilik yapısına sahiptir. Bu nedenle anlam teorisi, fenomenolojinin öz bilgisi anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. (Zahavi, 2022, s. 63)

Husserl’de *öz*, *wesen*, *form*, *essentia*, *eidos*, *idea* gibi kavramlar genel olarak bir varlığın ne olduğunu değişmez bir biçimde göstermeye çalışır. Yönelimsellikte

bir şeyi kastetme, ona yönelme manalarına gelen yönelimsellik bilincin özünü oluşturur.(Taşkın, 2021, 151-168.) Husserl’e göre özler zihinsel bir soyutlama ürünü değildirler; onlar eidetik sezgi yoluyla doğrudan verilebilir. Platoncu anlamda kendi başına var olan varlıklar değildir. Özler bilincin yönelimselliğinde kurulur ama bu onları salt zihinsel kılmaz. Husserl özleri bilinçte verili ideal varlıklar olarak görür. Platoncu realizmde tümeller (idealar) tekillerden bağımsız, aşkın varlıklardı. Fakat Husserl’de özler Platon’unki gibi aşkın değildir, fenomenolojik sezgiyle bilince verilir. Husserl’in fenomenolojisinde;

“...Genel olarak fenomenolojinin üç ana yönünden bahsedilebilir: Fenomenoloji ilkin saf ben’in, bilincin çözümlemesini içerir. Ben’e yönelik bir çözümlemedir bu (Egologie). İkinci olarak fenomenoloji, bilincin amaçlarını, “yönelimselliği”ni, yani benin şeyler sayesinde aldığı şu veya bu görünüm altında onları “benin” önünde gösteren çeşitli tutumları tasvir etmeye çabalar. Mesela “algılamak, hayal etmek, kin gütmek vs. nedir?” ve bunlara bağlı olarak “algılanan, hayal edilen, arzu edilen, ilgilenilen vs. nedir?” Bu da “kastıtlı çözümleme” yani “yönelimsel çözümleme” diye adlandırılır. Üçüncü olarak da geriye şeyleri, fenomenlerolarak bilinçte belirenler olarak tasvir etmek kalıyor: İlkin nesne olmanın tabii gerçeğini, sonra nesnelleşmenin çeşitli tiplerini, sonra somut yapıları (maddi özleri), vs. aydınlatmak. Buna da ontoloji deniyor. Ancak klasik anlamındaki ontoloji değildir bu. Daha önce ele aldığımız şekilde, varlığın bilince görünmesi, fenomenin kendini ifşa etmesi ve tüm varolanların bilinçte görülebilmesi dolayısıyla fenomenoloji-ontoloji özdeşliği anlamındaki bir ontolojidir bu. Böylece fenomenolojinin, ilkin saf ben, ikinci olarak bilinç ile nesne ilişkisi olarak yönelimsellik ve en son olarak fenomenleri konu eden bir çözümleme gerçekleştirdiği söylenebilir.” (Taşkın, 2013, s.8)

Husserl’in anlam anlayışında; edim, anlam ve nesne arasındaki ayrımın merkezi çok önemlidir. Bilinç edimi (edimsel yön), anlam (ideal içerik) ve nesne (yönelinen şey) birbirinden ayrılmadan ama aynı zamanda özdeşleştirilmeden düşünülmelidir. Anlam, edimin psikolojik gerçekliği ile nesnenin ontolojik statüsü arasında yer alan ideal bir düzlemi temsil eder. Bu ayrım sayesinde Husserl, anlamı ne zihinsel bir temsil ne de nesnenin bir parçası olarak görür (Zahavi, 2022, s. 43).

Bir nesne farklı veriliş tarzlarında (algısal, imgesel, düşünsel) ortaya çıkabilir; ancak bu farklılık anlam birliğini ortadan kaldırmaz. Anlam, bu çeşitli veriliş biçimlerini mümkün kılan ideal yapı olarak işlev görür. Bu açıdan, anlam ampirik içeriklerle özdeşleştirilemez. Anlam, veriliş tarzlarından bağımsız olarak aynı kalabilen bir birliktir (Zahavi, 2022, s.51). Husserl anlam anlayışını metafizik spekülasyonlardan bilinçli biçimde ayırır. Anlam, metafizik bir varlık değil, fenomenolojik betimlemenin konusu olan ideal bir geçerlilik yapısıdır. Bu yönüyle

anlam teorisi, fenomenolojinin bilimsel ve betimleyici karakterini korur (Zahavi, 2022, s.69)

Husserl’de anlam teorisi psikolojizme karşı yürütülen eleştirinin doğrudan bir sonucudur. “Psikolojizm en geniş anlamıyla mantık ilkelerini, metafiziği, bilgi bilimi (epistemoloji) hatta etiği, tüm felsefi kavram ve sorunları psikolojik görüngüler olarak gören ve öznel psikolojik deneyim açısından açıklamaya çalışan felsefi yaklaşımdır” (Türker, 2011, 75-93). Psikolojizm, mantık yasalarını, anlamları ve doğruluk ölçütlerini insan zihninde gerçekleşen psikolojik süreçlere indirger. Husserl’e göre bu indirgeme, anlamın ve bilginin nesnel geçerliliğini açıklayamaz (Zahavi, 2022, s. 22-29). Psikolojizmin bu konudaki temel iddiası anlamın zihinsel yaşantıların bir ürünü olduğudur (Zahavi, 2022, s. 22-29).

Husserl ise bu iddiayı kabul etmez, çünkü anlamın bireysel bilinç süreçlerine bağlı olmayan ideal bir birlik olduğunu savunur. Eğer anlam öznel yaşantılara indirgenirse, aynı anlamın farklı bireyler tarafından paylaşılabilmesi, bilimsel önermelerin evrensel geçerliliği ve mantıksal zorunluluk açıklanamaz. Anlamın ideal karakteri, Husserl’in psikolojizm eleştirisinde merkezi bir rol oynar. Aynı ifade, farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından kullanıldığında aynı anlamı taşıyabiliyorsa, bu durum anlamın psikolojik olaylarla özdeş olamayacağını gösterir. Psikolojik yaşantılar tekildir, zamansaldır ve değişkendir; oysa anlam bu değişkenliğe rağmen özdeşliğini korur. Bu bağlamda Husserl, anlamı ne zihinsel bir imgeye ne de bir çağrışıma indirger. Anlam bilinç edimlerinde “verilir”, fakat bilinç tarafından üretilmez; yani Husserl’e göre anlam bilinç edimlerinin yönelimselliği içinde verilmekle birlikte, bu verilmişlik anlamın bilinç tarafından psikolojik olarak üretilmesi demek değildir. Psikolojizm anlamı bilinçte olup bitenlerle açıklamaya çalışırken, Husserl fenomenolojik çözümleme yoluyla anlamın bilinç edimlerinden ayırt edilebilir ideal içeriğini ortaya çıkar. Dolayısıyla Husserl’in anlam teorisi, psikolojizme karşı yalnızca eleştirel bir tutum değil, pozitif bir alternatif sunar. Anlam psikolojik süreçlerin sonucu değil, bu süreçler aracılığıyla yönelinmiş olan nesnel bir geçerlilik alanıdır. Bu anlayış sayesinde mantık, bilim ve felsefe öznel zihinsel yaşantılara indirgenmeden temellendirilebilir. Bu nedenle psikolojizm eleştirisi, Husserl’de yalnızca mantık felsefesine yönelik bir itiraz değil, anlamın ideal yapısını temellendiren zorunlu bir adımdır (Zahavi, 2022, s. 22-29).

2.3. Husserl'in Tümmeller Görüşü

Husserl'e göre tümmeller problemi, basitçe genel adların nasıl oluştuğu sorusuyla sınırlı değildir. Asıl mesele, tümel nesnelerin hangi varlık tarzına sahip olduğu ve bu nesnelerin bilinçte nasıl kavrandığıdır. Bireysel nesneler duyuşsal algı yoluyla tekil ve zamansal olarak verilirken, tümmeller bu tarz bir verilîşe sahip değildir. Buna rağmen tümmeller, bilinç için apaçık bir anlam taşır ve yargılarla zorunlu olarak kullanılır (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 1).

Bu durum, tümmellerin felsefi olarak bütünüyle göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir. Gerek gündelik dilde gerekse bilimsel önermelerde tür adları vazgeçilmez bir işlev görür. Eğer tümel nesnelerin hiçbir nesnel karşılığı olmadığı kabul edilirse, bu adların anlamlı kullanımı da açıklanamaz. Dolayısıyla Husserl'e göre sorun, tümmellerin varlığını inkâr etmek değil, onların özgül nesnellik tarzını doğru biçimde temellendirmektir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 2)

Husserl, tür birliğinin çoğu zaman yanlış anlaşıldığını vurgular. Tür, yalnızca benzer bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan gevşek bir çokluk değildir. Benzerlik ilişkisi, ancak önceden varsayılan bir özdeşlik temelinde kurulabilir. Bu nedenle tür, benzerliğin sonucu değil, benzerliğin imkan koşuludur. Türün birliğini tıpatıp benzerlik temelinde açıklamaya çalışan yaklaşım, Husserl'e göre dildeki uygunsuz bir kullanımın felsefi bir ilke haline getirilmesinden ibarettir. Gündelik söylemde, bütünüyle benzer nesneler söz konusu olduğunda “aynı” ifadesinin kullanılması, bu nesneler arasında gerçek bir özdeşlik bulunduğu anlamına gelmez. Tıpatıp benzerlik, ancak belirli bir bakımdan ya da yönden söz konusu olabilir ve bu yön, karşılaştırılan şeylerin zaten ortak bir tür altında ele alındığını varsayar. Bu nedenle benzerliğin kendisi, türün birliğini kuran temel ilke olamaz; aksine, tıpatıp benzerlik ancak özdeş bir türün altında mümkün hale gelir (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 3).

Özdeşliğin tıpatıp benzerliğin sınır durumu olarak tanımlanması, olgu durumlarını tersine çevirmek anlamına gelir. Husserl'e göre özdeşlik tanımlanamaz bir temel ilişkidir; buna karşılık tıpatıp benzerlik, bir ve aynı türün üyeleri arasında kurulan türev bir ilişkidir. Türün özdeşliği reddedildiğinde, tıpatıp benzerlikten söz etmenin kendisi de temelsiz hale gelir. Aynı türden nesnelerin “aynı” olarak

tanınması, bu ideal birliğin zaten bilince verilmiş olmasını gerektirir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 3)

Husserl'e göre tümeller, bireysel nesneler gibi reel varlıklar değildir; fakat bu, onların kurmaca ya da zihinsel icatlar olduğu anlamına gelmez. Tümeller, ideal nesneler olarak var olurlar. İdeal nesneler, zamansal süreçlere tabi değildir ve farklı bilinç edimlerinde özdeşliklerini korurlar. Bir tür, farklı bireysel örneklerde gerçekleşse de, bu gerçekleştirmeler türün kendisini tüketmez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 4)

Bu noktada Husserl, tümel nesnelerin bilince nasıl verildiği sorusuna yönelir. Tümeller, bireysel nesneler gibi algılanmaz; ancak yine de bilinçte açıkça kastedilir. Bir nesnenin tekil bir özelliği algılandığında, bilinç aynı nesneye farklı bir yönelimle yaklaşarak onun türünü de kavrayabilir. Bu yönelim, algısal bilinçten farklı, özgül bir bilinç tarzına karşılık gelir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 1)

Husserl bu bilinç tarzını “tümellik bilinci” olarak adlandırır. Tümellik bilinci, bir imgeye ya da tasarıma indirgenemez. Bilinç, bireysel bir örnekten hareketle türü kasteder; ancak kast edilen şey, bireysel örneğin kendisi değildir. Burada söz konusu olan, bireysel olanın ötesine geçen ideal bir anlam birliğidir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 2)

Bu noktada Husserl, nominalist açıklamaların ortak bir metodolojik eksikliğine dikkat çeker. Nominalist açıklamaların ortak bir zayıflığı, ayrıntılı betimlemelere rağmen, açıklanması gereken olgunun ne olduğunun ve betimlenenle açıklanmak istenen arasındaki ilişkinin açık bir biçimde ortaya konulmamasıdır. Bu tür yaklaşımlar, başlangıçta verilmiş olan fenomeni temellendirecek sabit bir çıkış noktasını netleştirmeden ilerlemektedir. Oysa düşüncenin doğal ve apaçık seyri kısaca özetlendiğinde, adlar alanında belirgin ayrımların zaten verili olduğu görülür. Bunlar arasında, bireysel nesneleri adlandıran adlar ile türsel olanı ifade eden adlar arasındaki fark da yer alır. Bu ayrımı göz önünde bulundurduğumuzda, bir yanda “Sokrates” ya da “Atina” gibi tekil nesnelere gönderimde bulunan adlar, diğer yanda ise “dört”, “c sesi” veya “kırmızı” gibi ideal nesnelere işaret eden adlar bulunur. Bu adların anlamlı kullanımında neyin kastedildiği konusunda herhangi bir belirsizlik söz konusu değildir. Bir durumda bireysel bir kişi ya da somut bir nesne kast edilirken, başka bir durumda ideal, zamansız bir birlik hedef alınır. Örneğin “dört,

yediye göre asal sayıdır” denildiğinde, yargının öznesi herhangi dört nesneden oluşan tekil bir grup değil, doğrudan doğruya “dört” türünün kendisidir. Burada söz konusu olan, bireysel olanın değil, türsel birliğin nesne olarak alınmasıdır. Bir şeyi yargının öznesi hâline getirmek, onu yüklemelerin taşıyıcısı olarak ele almak anlamına gelir ve bu da sunumlanmanın temel bir işlevine karşılık gelir. Bu nedenle, yalnızca bireysel sunumların değil, aynı zamanda türsel olanı hedef alan tümel sunumların da bulunduğu apaçık bir şekilde kabul edilmelidir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 14)

Bu apaçıklık, anlamların nesnel farklılıklarına dayanır ve salt sembolik kullanımı aşarak, nihai olarak görüye dayalı bir teyidi varsayar. Her ne kadar tümel yargılarda çoğu zaman bireysel imgeler bilinçte belirse de, bu imgeler yargının gerçek nesnesi değildir. Dörtlü bir grup, yalnızca görsel bir destek işlevi görür; ancak yargı, bu bireysel imgeye değil, “dört”ün ideal ve zamandan bağımsız birliğine yöneliktir. Türsel birlik, görünüşte verilen bireysel grupta fiilen bulunmaz; çünkü orada bulunsaydı kendisi de bireysel ve zamansal bir nesne olurdu. Buna rağmen, yönelimimiz, bireysel olanın ötesine geçerek ideal bir nesneyi hedef alır. Bu noktada, bireysel ve türsel kastetme yaşantıları arasındaki ayrımın fenomenolojik olarak açıklığa kavuşturulması zorunlu hâle gelir. Kör, yani salt sembolik kastetme ile görüsel, dolumlayıcı kastetme arasındaki ilişki; bireysel imgelerin bilinçteki işlevi ve yönelimin bireysel ya da türsel olana göre nasıl farklılaştığı bu açıklamanın merkezinde yer alır. Ancak bu yolla, tümelin bireysel düşünce ediminde nasıl bilince getirildiği ve tekil örneklerin sınırsız alanıyla nasıl ilişkilendirilebildiği anlaşılabilir. Mill’in açıklamasında ise, bu tür bir fenomenolojik açıklık noktası baştan itibaren göz ardı edilmektedir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 14)

Açıklama, apaçık verilmiş olanı temele almak yerine, bu verilmişliği psikolojik koşullara indirgeme eğilimindedir. Bu nedenle teori, açıklaması gereken hedefi daha başlangıçta kaybetmektedir. Mill’in yaklaşımı, tümellik bilincinin psikolojik önkoşulları ya da işaretlerin düşünce akışındaki düzenleyici işlevleri hakkında öğretici olabilir; ancak bu açıklamalar, tümel anlamların nesnel geçerliliği ve tümel nesneler hakkında kurulan yargıların doğruluğu ile doğrudan bağlantılı değildir. Böyle bir bağlantının kurulabilmesi için, ilkin bu iki düzey arasındaki ilişkinin açıkça gösterilmesi gerekirdi. Deneyci psikolojinin genel eğilimi burada belirleyici olur: Tümel nesnelerin ve tümel sunumların geçerliliğini baştan reddetme

eğilimi, bu yaklaşımların apaçık hedef noktalarına geri dönmesini engeller. Oysa tarihsel olarak yanlış yorumlanmış olsalar bile, tümel nesneler ve onlara ilişkin sunumlar, göz ardı edilemeyecek bir fenomenal çekirdeğe sahiptir. Bu çekirdeğin anlaşılması, deneyci psikoloji yoluyla değil; tümel sunumlara ve bu sunumlar aracılığıyla kurulan önermelerin apaçık anlamına geri dönüşle mümkün olabilir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 14)

Husserl'in düşüncesine göre tümellik bilinci, bireysel örneklerin ötesinde bir ideal anlam birliği kastedilir ve bu nedenle tümel, ne bir zihinsel tasarım ne de bir çağrışım ürünü olarak açıklanamaz. Bu açıdan, tümelin psikolojik tözleştirilmesi hem Locke'un soyutlama öğretisindeki çelişkileri hem de Hume'un alışkanlık temelli açıklamalarının yetersizliğini gözler önüne serer. Tümellik bilinci, bireysel örneklerin ötesinde bir ideal birliği kastedebilir ve bu nedenle tümel, ne bir zihinsel tasarım ne de bir çağrışım ürünü olarak açıklanamaz. Bu açıdan, tümelin psikolojik tözleştirilmesi hem Locke'un soyutlama öğretisindeki çelişkileri hem de Hume'un alışkanlık temelli açıklamalarının yetersizliğini gözler önüne serer. Bu sınırlılıkları somut bir örnek üzerinden görmek için Mill ve Spencer arasındaki tartışmaya bakmak faydalı olacaktır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 5)

Türün birliğini, altındaki bireysel nesnelerin çokluğuna indirgemeye çalışan psikolojist yaklaşımın, çeşitli zorlukları barındırdığı uzun zamandır hissedilmiştir. Ancak çözüm bulma çabası genellikle kısa sürede bir sükunet yaratır. Bu bağlamda J. St. Mill'in yaklaşımı, özniteliğin özdeşliği söylemine tutunmaya çalışırken, Spencer'ın yalnızca tıpatıp benzer özniteliklere izin vermek isteyen tutumuna karşı nasıl bir argüman geliştirdiği dikkat çekicidir. Mill, farklı bireylerin algısının bizde özdeş bir izlenim yaratmadığını, aksine yalnızca benzer duyumlar ürettiğini kabul eder. Spencer ise her insanın insanlığı gibi özniteliklerin de farklı olarak adlandırılması gerektiğini savunur. Mill buna karşılık, bir özniteliğin, aynı birey üzerinde farklı zamanlarda ortaya çıkması durumunda da geçerli olması gerektiğini ileri sürer. Ona göre, genel bir tasavvur, yalnızca "çokluktaki bir" olarak değil, uygulanabileceği her bir nesne için farklı bir tasavvur olarak ele alınırsa, genel ifadeler anlamını yitirirdi. Eğer bir ad, farklı bireylerde farklı bir şey ifade ediyorsa, o adın herhangi bir genel anlamı olamazdı. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 5)

Mill'in bu itirazı haklıdır; ancak kendi psikolojist yaklaşımı açısından da bazı eksiklikler içerir. Mill, genel adların anlamını nihai olarak duygular üzerinden açıklar. Bu duygular, süreklilikleri anlık olarak kesintiye uğradığında artık aynı özdeş duyumlar olarak kabul edilemez. Mill burada, genel adların anlamını açıklarken ortaya çıkan zorluğu aşabileceğine inanır. Spencer ise yalnızca “duyguların benzerliği” ile sınırlı bir açıklama yapabilir. Mill buna karşılık, özniteliklerin de benzerlikten ibaret olduğunu, her genel adın, soyut ya da somut türden olsun, bu benzerlikleri gösterdiğini veya çağrıştırdığını ileri sürer. Böylece çağrışım, sıradan özniteliklerden ziyade, bu benzerlikler üzerinden gerçekleşir ve her benzerlik, bireysel ve anlık duyumlara değil, çokluktaki özdeş bir birime karşılık gelir. Bu noktada ortaya çıkan sorun, tüm bu benzerliklerin birliğini neyin temellendirdiği sorusudur. Göreceli bir bakış açısına göre her münferit benzerlik kendi başına ele alınırsa, bu birlik sorunlu hâle gelir. Ancak Mill, benzerliklerin birliği hususunda kuşku duyar; çünkü, örneğin yüz duyumları tıpatıp benzer olsa bile, bunların tek bir benzerlik olarak ele alınmasını inkar etmek zordur. Karşılaştırılan şeyler çoktur ve bunlara ortak olan, “bir” olarak kavranmalıdır. Eğer benzerlikler için bu doğruysa, değişmez nitelikler için de geçerlidir; dolayısıyla nitelikler, yalnızca duyumlardan ayırt edilmelidir. Mill, Spencer ile tartışmasını salt kelime oyununa indirger. Mill'e göre, ne kendisi ne de Spencer, özniteliklerin gerçek bir varlığa sahip olduğuna inanmaz; burada yalnızca adlandırmanın felsefî amaçlarla nasıl kullanılabileceği tartışılmaktadır. Mill, her genel adın ve ifadenin birlikli anlamının aslında türsel bir birlik olduğunu vurgular. Ancak türün birliği, kelime anlamının birliğine indirgenirse, sorun yalnızca görünürde çözülmüş olur; özde, problemin üstü örtülmüş olur. Mill'in çözümü, anlamın tekdüzeliğini korumaya çalışsa da, psikolojist temellendirmeye dair sorunları tamamen aşamamaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 5)

Türün birliğini tıpatıp benzerlik temelinde açıklamaya çalışan yaklaşım, Husserl'e göre dildeki uygunsuz bir kullanımın felsefi bir ilke haline getirilmesinden ibarettir. Gündelik söylemde, bütünüyle benzer nesneler söz konusu olduğunda ‘aynı’ ifadesinin kullanılması, bu nesneler arasında gerçek bir özdeşlik bulunduğu anlamına gelmez. Tıpatıp benzerlik, ancak belirli bir bakımdan ya da yönden söz konusu olabilir ve bu yön, karşılaştırılan şeylerin zaten ortak bir tür altında ele alındığını varsayar. Bu nedenle benzerliğin kendisi, türün birliğini kuran temel ilke

olamaz; aksine, tıpatıp benzerlik ancak özdeş bir türün altında mümkün hale gelir. Özdeşliğin tıpatıp benzerliğin sınır durumu olarak tanımlanması, olgu durumlarını tersine çevirmek anlamına gelir. Husserl'e göre özdeşlik tanımlanamaz bir temel ilişkidir; buna karşılık tıpatıp benzerlik, bir ve aynı türün üyeleri arasında kurulan türev bir ilişkidir. Türün özdeşliği reddedildiğinde, tıpatıp benzerlikten söz etmenin kendisi de temelsiz hale gelir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 4)

2.3.1. Husserl'in Empirist Soyutlama Kuramlarına Yönelttiği Eleştiriler

2.3.1.1. Locke'a Yönelik Eleştiriler: Soyut Genel Tasarım Sorunu

Locke'un felsefesinde, tümelin psikolojik düzeyde tözleştirilmesi belirleyici bir tarihsel etkiye sahiptir. Bu yaklaşım, belirli bir düşünce çizgisi içerisinde şekillenmiştir. Buna göre, reel gerçeklik alanında tümel olarak var olan bir şey bulunmamaktadır; gerçek olan yalnızca, türler ve cinsler içinde tipleşmiş benzerliklere ya da genel benzerlik ilişkilerine göre düzenlenen bireysel varlıklardır. Doğrudan verilenin ve yaşıntının alanında kalındığında, Locke'un terminolojisiyle ifade edilecek olursa, "ideler" alanında karşılaşılan şey, şey-görünümünün basit idelerden oluşan karmaşık yapılardan ibaret olduğudur. Bu karmaşıklıklar içinde aynı basit ideler ya da aynı fenomenal nitelikler, tek tek ya da grup hâlinde tekrar etme eğilimi gösterir. Bu durum üzerine nesneler adlandırılır; ancak adlandırma yalnızca özel adlarla sınırlı kalmaz, aksine çoğunlukla ortak adlar kullanılır. Bununla birlikte, çok sayıda şeyi tek ve aynı tümel ad altında toplayabilmemiz olgusu, bu adın taşıdığı tümel bir anlamın, yani bir "tümel ide"nin karşılığının bulunması gerektiği düşüncesini doğurur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 9)

Tümel adın, ilgili olduğu sınıfın nesnelere nasıl delalet ettiğine daha yakından bakıldığında, şu sonuç ortaya çıkar: Tümel ad, bu sınıfa ait tüm nesneler için ortak olan tek ve aynı karakteristik özellik ya da bir karakteristik özellikler bütünü aracılığıyla anlam kazanır. Tümel adın tek anlamlılığı da, nesnelerin yalnızca bu karakteristik özellik aracılığıyla adlandırılması ve başka hiçbir karakteristik özellik aracılığıyla adlandırılmaması ölçüsünde geçerlidir. Başka bir deyişle, tümel adın kapsamı, yalnızca bu belirleyici karakteristik özellik üzerinden kurulur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 9)

Tümel anlamlar alanında gerçekleşen tümel düşünme, insanın soyutlama

yetisine sahip olduğunu varsayar. Buna göre, bize karakteristik özelliklerin karmaşıkları olarak verilen fenomenal şeylerden, tekil ideler ve münferit karakteristik özellik ideleri ayrıştırılabilir ve bunlar kelimelere tümel anlamlar olarak bağlanabilir. Böyle bir ayırmanın mümkün ve gerçek olduğu düşüncesi, her tümel adın kendine özgü bir anlama sahip olduğu ve bu nedenle yalnızca kendisine bağlı belirli bir karakteristik özellik idesini taşıdığı kabulüyle güvence altına alınır. Aynı şekilde, herhangi bir karakteristik özelliğin iradi olarak seçilip ayrılmaması ve bu özellikten yeni tümel adların özel anlamlarının üretilmemesi de bu çerçevede anlaşılır. Bununla birlikte, “soyut” ya da “tümel ideler” olarak adlandırılan bu zihinsel oluşumların, zihnin bu tür “icatlarının” ve “becerilerinin” ortaya çıkışı kolay değildir; sanılabileceği gibi kendilerini zahmetsizce sunmazlar. Örneğin, bir üçgenin tümel idesini — en kapsayıcı ve en az zorlayıcı biçimiyle — oluşturmak özel bir çaba ya da üstün bir yetenek gerektirmez. Çünkü bu ide, ne eğik, ne dik açılı, ne eşkenar, ne ikiz kenarlı ne de çeşit kenarlı olmak zorundadır; bunların hepsi aynı anda ve hiçbiridir. Gerçekte bu ide, var olamayacak ölçüde eksik bir yapıdır; birbirleriyle uyumlu olmayan farklı idelerin bir araya getirilmesinden oluşur. Zihin, bu kusurlu durumda dahi, bu tür idelere ihtiyaç duyar ve iletişimin kolaylaştırılması ile bilginin genişletilmesi amacıyla, mümkün olduğunca hızlı biçimde bu idelere ulaşmaya yönelir. Bununla birlikte, bu tür idelerin nasıl mümkün olduğu ve hangi temele dayandığı sorusu, bu yaklaşım çerçevesinde açık bırakılmaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 9)

Bu açıklama, Locke’un soyut ideler öğretisinin Husserl tarafından nasıl anlaşıldığını ve hangi varsayımlar üzerine kurulduğunu göstermektedir. Husserl’e göre Locke’un soyutlama öğretisinde temel sorun, tümelin psikolojik bir varlık gibi ele alınmasıdır. Locke, tümel anlamı bireysel yaşantılardan türetilmiş zihinsel ideler alanına yerleştirerek, tümeli bilincin içsel bir içeriği olarak kavrar. Bu yaklaşımda ideler, deneyim yoluyla edinilen ve zihinde bulunan tasarımlar olarak düşünülür; dolayısıyla tümel anlam, psikolojik yaşantıların bir ürünü hâline gelir. Ancak Husserl’e göre bu tutum, ide ile ideye konu olan nesnenin birbirine karıştırılmasına yol açar. Bir ide, nesne hakkında bir şey temsil edebilir ya da ona yönelmiş bir anlam taşıyabilir; fakat temsil edilen nesnenin kendisi değildir. Türsel olanın, bireysel örneklerden soyutlanan bir zihinsel içerik olarak anlaşılması, tümelin ideal birliğini gözden geçirir. Böylece tümel, nesnel geçerliliğe sahip ideal bir anlam birliği olmaktan çıkarılıp, zihinde bulunan bir tasarım gibi düşünülmüş olur. Husserl’e göre

bu psikolojik t zleştirme, tümelin nesnel statüsünü açıklamak yerine, onu bilinç içi bir varlık alanına indirger ve tümeller problemini temellendirmekten uzak kalır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, ř. 9-10)

Locke, tümel kavramların bireysel deneyimlerden soyutlanan genel tasarımlar aracılığıyla olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre, tekil nesnelerde ortak olan özellikler soyutlanır ve ortaya genel bir idea çıkar. Husserl’e göre bu açıklama, tümeli zihinsel bir tasarım olarak ele alması bakımından temelden sorunludur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, ř. 24)

Her tasarım zorunlu olarak belirli özelliklere sahiptir. Dolayısıyla bir tasarımın aynı anda hem belirli hem de belirsiz olması mümkün değildir. Locke’un genel ideayı bu ara konumda tanımlaması, kavramsal bir çelişkiye yol açar. Genel bir tasarım düşünüldüğünde, bu tasarım ya belirli bir bireye indirgenir ya da tasarım olma niteliğini kaybeder. (25 soyutlama ve Temsil) Bu sorun özellikle geometrik örneklerde açıkça ortaya çıkar. “  gen” kavramı söz konusu olduğunda, Locke’un açıklamasına göre zihinde ne eşkenar ne ikizkenar ne de  eşitkenar olan bir üçgen tasarımı bulunmalıdır. Husserl’e göre böyle bir tasarım düşünülemez; çünkü her görüsel tasarım zorunlu olarak belirli bir şekle sahiptir. Bu durum, tümelin imge alanında temellendirilemeyeceğini gösterir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, ř. 26)

Husserl, Locke’un bu yaklaşımındaki güçlüğü özellikle geometrik örnekler üzerinden derinleştirerek gösterir. Tümel   gen idesi  rneği, soyut genel tasarım öğretisinin içsel çelişkilerini açık biçimde görünür kılar. Locke’un tümel üçgen  rneği üzerinden geliştirdiği yaklaşım, Husserl’e göre ciddi kavramsal sorunlar barındırır. Locke’un varsaydığı üzere, tümel üçgen idesi; ne dar açılı, ne geniş açılı ne de dik açılı olan, fakat aynı zamanda bunların hepsini kapsayan bir ide olarak düşünüldüğünde, bu ide ancak ad düzeyinde tümel olarak anlaşılabilir. Eğer bu tümellik, zihinde yer alan tek bir imgesel sunumla ya da belirli karakteristik özelliklerin soyutlanmış bir birleşimiyle ikame edilirse, ortaya çıkan şey artık tümel bir anlam değil, yalnızca zihinsel bir imgeler toplamı olur. Bu durumda, türün karakteristik özellikleri, türsel ayrımlarından soyutlanarak zihinsel bir varlığa indirgenmiş olur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, ř. 26)

Husserl’e göre bu anlayış yalnızca yanlış değil, aynı zamanda kavramsal olarak tutarsızdır. Tümelin b l nemezliği ve reelleştirilemezliği apriori olarak geçerlidir ve tür, kendi başına bir birlik olarak temellenir. Geometrik  rnek bu

noktada açıklayıcıdır: Geometri, her üçgenin zorunlu olarak ya dar açılı, ya geniş açılı ya da dik açılı olduğunu, üçgen tanımının kendisinden hareketle ortaya koyar. Bu zorunluluk, yalnızca reel üçgenler için değil, zihinde tasarlanan üçgenler için de geçerlidir. Apriori olarak bağdaşmayan özellikler, imgesel düzeyde de bağdaşmaz. Bu nedenle, bütünüyle belirsiz ve tümel bir üçgen imgesinden söz etmek mümkün değildir. Böyle bir imge, yine belirli bir üçgen olmak zorundadır. Locke, reel anlamda tümel bir üçgenin bulunmadığını açıkça kabul etmesine rağmen, bu yokluğu zihindeki tasavvurun varlığıyla telafi edebileceğini düşünerek yanıltılmaktadır. Zihinsel varlık ile reel varlık arasında bir karşıtlık kurulduğunda, hedeflenen şey zihinsel olan ile zihnin dışındaki olanın karşıtlığı değildir. Asıl karşıtlık, salt sunumlanmış olan ile kastedilen anlam arasındadır. Ancak kastedilmiş olmak, bir şeyin zihinsel anlamda reel olduğu anlamına gelmez. Bu ayrım gözden kaçırıldığında, tümelin zihinsel tasarımlarla temellendirilebileceği yanılgısı ortaya çıkar. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 26)

Bu noktada Husserl, Locke'un gözden kaçırdığı temel bir ayrımı vurgular: Bir üçgen, üçgenliğe sahip olan bir nesnedir; ancak üçgenliğin kendisi, üçgenliğe sahip bir nesne değildir. Buna göre, tümel üçgen idesi, üçgenlik idesi olarak her bir tekil üçgen hakkında söylenebilen şeyin idesidir; fakat tekil bir üçgenin idesi değildir. Tümel anlam, özniteliğin kendisini kavramsal içerik olarak kapsar; bu özniteliğin tek tek örnekleri ise kavramın kapsamına girer. Kavramın içeriğini aynı anda hem kavramın nesnesi olarak almak hem de onu kavramın kapsamına dahil etmek, Husserl'e göre açık bir kavramsal hatadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 26)

2.3.1.2. Berkeley'e Yönelik Eleştiriler: Örtük Tümellik Sorunu

Berkeley, Locke'un soyut genel tasarım anlayışını reddeder ve zihinde yalnızca tekil imgelerin bulunduğunu savunur. Genel adlar, bu tekil imgelerin birçok nesneye uygulanabilmesi sayesinde genel işlev kazanır. Husserl, Berkeley'in soyut imge eleştirisini yerinde bulur; ancak bu yaklaşımın tümeler problemini çözüme kavuşturmadığını ileri sürer. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 27)

Bir tekil imgenin birçok nesneye uygulanabilmesi, tek başına alışkanlıkla açıklanamaz. Bu uygulamanın doğru ya da yanlış olabilmesi, imgenin ötesinde bir ölçüt gerektirir. Husserl'e göre Berkeley, tümel nesneleri teorik olarak reddederken,

onları fiilen varsaymaktadır. Çünkü bir adın doğru uygulanmasından söz edebilmek, ideal bir anlam birliğini kabul etmeyi gerektirir. Bu nedenle Berkeley'in yaklaşımı, tümeli açıkça tanımlamadan kullanan örtük bir tümellik anlayışı içerir. Tümel, teorik düzeyde reddedilmiş; fakat dilsel ve kavramsal pratikte vazgeçilmeden korunmuştur. Husserl'e göre bu durum, tümeler problemini çözmek yerine, onu açıklamaz bırakır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 27-28)

Berkeley'in tekil bir idenin, aynı türe ait diğer tüm tekil ideleri temsil edebileceği yönündeki iddiası, "vekalet" kavramının olağan anlamı dikkate alındığında ciddi güçlükler doğurmaktadır. Gündelik ve mantıksal kullanımıyla vekalet, bir nesnenin ya da kişinin, başka bir nesnenin veya kişinin yerine belirli bir edimi üstlenmesi anlamına gelir. Avukatın müvekkilini, elçinin hükümdarı ya da bir sembolün karmaşık bir matematiksel ifadeyi temsil etmesi bu duruma örnektir. Bu tür durumlarda vekil, temsil ettiği şeyin yerine geçerek onun işlevini fiilen icra eder. Bu ölçüt dikkate alındığında, Berkeley'in savunduğu anlamda tekil bir sunumun, başka tekil ideler ya da bir sınıfa ait tüm tekil ideler adına böyle bir edimi gerçekten üstlenip üstlenmediği sorusu ortaya çıkar. Berkeley'in açık ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, tekil bir idenin bu anlamda fiilî bir vekalet işlevi gördüğünü söylemek mümkün değildir. Mevcut tekil ide, kendi sunduğu içeriği gerçekleştirir; ancak aynı işlev, ilkece, aynı türden başka herhangi bir tekil ide tarafından da yerine getirilebilir. Bu nedenle her tekil ide, genel mananın görüsel temeli olmaya eşit derecede elverişlidir. Bu durumda vekalet düşüncesi, tekil idelerin bu işlev bakımından birbirinin yerine geçebilir olduğu varsayımından türemektedir. Genel bir mananın görüsel olarak icra edildiği her durumda, tekil idelerin birbirinin yerine geçebileceği düşünülebilir; fakat bu, onların gerçekten bir vekalet ilişkisi içinde olduklarını göstermez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 29)

Husserl açısından, bu tür bir vekalet tasarımı, önceden verilmiş bir genel kavramı varsaydığı için, açıklayıcı olmaktan uzaktır. Dolayısıyla tekil ideler, birbirlerinin ancak mümkün vekilleri olabilir; bu ise fiilen gerçekleşmiş bir temsil ilişkisini değil, yalnızca ilkesel bir ikame edilebilirliği ifade eder. Buna rağmen Berkeley, vekalet düşüncesini ciddiye almakta ve bu düşüncüyü hem genel önermelerin anlamını açıklarken hem de özellikle geometrik kanıtlarda şekillerin rolünü temellendirirken kullanmaktadır. Nitekim Principles'ın Giriş bölümünde yer alan ilgili pasajlarda, "Her uzanımlı şey bölünebilirdir" türünden genel bir önermede,

gözlemlenebilen herhangi bir tekil uzanımlının bu önermeyi temsil ettiği ileri sürülür. Bu yaklaşıma göre, genel ad ya da tekil ideye eşlik eden koşullar, hangi tekil olduğu fark etmeksizin, uzanımlı olan her bir şeyi temsil eder ve böylece sınıfa ait diğer tekiler, verili tekil ide aracılığıyla zihne telkin edilir. Ancak Husserl'e göre Berkeley burada temelde farklı iki şeyi birbirine karıştırmaktadır. İlk olarak, Berkeley'e göre işaret –ister bir ad ister tekil bir ide olsun–, uyardığı kavramın kaplamına giren her bir tekilin temsilcisi olarak düşünülmektedir. İkinci olarak ise, bu işaretin “tüm A’lar” ya da “herhangi bir A” anlamını taşıdığı kabul edilmektedir. Oysa bu ikinci durumda söz konusu olan temsil, vekalet anlamında bir temsil değildir. Zira doğrudan görüde verilen tekil nesne, başka bir şeyin yerine geçen bir unsur olarak işlev görmez; hele ki aynı türden tüm tekillere işaret eden bir temsil gücüne hiç sahip değildir. Husserl' göre “Tüm A’lar” ya da “herhangi bir A” anlamı, bütünüyle farklı bir tarzda temsil edilir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 29)

Husserl'in çözümlemesine göre, bu temsil tek tek telkinlerin toplamı ya da iç içe geçmesiyle oluşmaz; tersine, tek hamlede gerçekleşen, homojen ve kendine özgü bir bilinç edimiyle icra edilir ve bu nedenle genel yargı, psikolojik ya da fenomenolojik anlamda tikeli reel olarak içinde barındırmaz. Bu edim, bileşensizdir ve yerini başka edimlerin alabileceği bir yapı taşımaz. Bu tür bir tümel bilinç edimi, kaplamanın her bir üyesiyle reel bir bağ kurmaz; ilişki, ideal ve mantıksal bir düzlemde kurulur. “Tüm A’lar B’dir” biçimindeki birlikli bir önerme ile savlanan şey, her bir tekil A için apriori olarak geçerlidir. Ancak bu geçerlilik, her bir tekil A’nın fiilen bilinçte verilmiş olmasını gerektirmez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 29)

Husserl'e göre tümel yargı, altında yer alan tikel yargıların bir toplamı değildir; aynı şekilde genel sunum da tekil sunumların bir demeti olarak anlaşılamaz. Tümelden tekile geçiş, her bir durumda ayrıca gerçekleştirilmesi gereken mantıksal bir edimdir. Bu yüzden tümel yargı, tikel yargıyı kendinde fiilen içermez. Bu husus özellikle sayı, geometrik şekil, renk ya da yoğunluk gibi saf genel kavramlar söz konusu olduğunda daha da belirginleşir. Bu tür kavramların kaplamı ilkece sonsuzdur. Böyle bir durumda, tümel bir kavrayışın, bu kaplamdaki tekilleri psikolojik ya da fenomenolojik anlamda içinde barındıran bir temsiller toplamı olarak düşünülmesi açıkça anlamsızdır. Dolayısıyla Berkeley'in vekalet kavramına dayalı temsil anlayışı, tümel bilincin mantıksal yapısını açıklamakta yetersiz

kalmaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 29)

Berkeley, temsil anlayışını temellendirmek için sıklıkla geometrik ispatlarda kullanılan çizilmiş doğru ya da üçgen örneğine başvurur. Ona göre geometrinin ispat gücü, kağıt üzerinde ya da tahtada çizilmiş duyusal-görüşel tekil şekillerin kullanımına dayanır. Ancak bu yaklaşım, Berkeley'in genel olarak duyusal-görüşel tekilliği sahil düşünce nesnelere tercih eden deneyci yöneliminin, matematiksel düşüncenin yapısını yanlış yorumlamasına yol açtığını göstermektedir. Bu yanlış yönlendirme, matematiksel ispatı mümkün kılan ideal nesneler yerine, bu ideallerin yalnızca duyusal benzerlerini ispatın asıl konusu olarak görmesinde açıkça ortaya çıkar. Böylece ispat, sanki “genel olarak üçgen” ya da “üçgenin kendisi” için değil de, kağıt üzerinde çizilmiş belirli bir üçgen ya da tahtaya tebeşirle çizilmiş somut bir şekil için yürütölüyormuş izlenimi verir. Husserl'e göre, geometrik ispatın konusu, çizilen tekil şekil değil, en başından itibaren genel olan ve tek bir edimde düşünölen ideal nesnedir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 30)

Geometricinin ispatına “A B herhangi bir doğru olsun” ifadesiyle başlaması da bu durumu değıştirmez. Bu ifade, ispatın öncelikle belirli bir A B doğrusu için yapıldığı ve ardından bu doğrunun diğör tüm doğrular adına vekalet ettiğı anlamına gelmez. Burada söz konusu olan, A B'nin, genel olarak “doğru” düşüncesinin mümkün olduğunca açık ve sezgisel biçimde kavranabilmesi için, görsel sembolleştirmede bir örnek işlevi görmesidir. Husserl açısından, A B, temsil ettiğı idenin yerine geçen bir vekil değil, genel düşüncenin açıklığını artıran bir sezgisel dayanak olarak kullanılır; bu nedenle bu tür görüşellikler, ispatlayıcı düşüncenin asıl nesneleri olarak kabul edilemez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 30)

Vekalet kavramının genel düşüncenin açıklanmasında yetersiz kaldığı, kağıt üzerindeki doğru örneğinde ortaya çıkması gereken çok sayıda farklı genel sunumun nasıl ele alınacağı sorusunda daha da belirginleşir. Aksi takdirde, tek bir önermenin kurulmasından söz edilemezdi; yalnızca birbirinden kopuk, vekalet ettiğı varsayılan tekil ideler bulunurdu. Bu durumda düşüncenin kendisinden değil, yalnızca tekil sunumların bir araya gelişinden söz edilebilirdi. Oysa düşünce, tekil sunumların yığılmasıyla oluşmaz. Genel adın ve ona karşılık gelen genel mananın, yüklemde üstlendiğı işlev, özne konumundaki işlevinden farklıdır. Daha önce de belirtildiğı gibi, bu farklılık, mantıksal formlarla, yani genel manaların çekirdek içeriğini koruyarak, farklı sentaktik işlevler içinde dönüştüğü düşünce terkipleriyle ilgilidir.

Genel manalar, farklı mantıksal bağlamlarda, çekirdek anlamlarını muhafaza ederken, işlevsel olarak çeşitlenir. Bu bağlamda, düşüncenin yapısının nesnel olarak ortaya konduğu ya da başka bir deyişle, mananın ideal özünün apriori olarak serimlendiği bu çok katmanlı biçimlerin, tek bir “vekalet” kavramıyla açıklanması mümkün değildir. Sayının özünün farklı sayı formlarında açılanması örneğinde olduğu gibi, düşüncenin mantıksal formları da kendi iç yasallıklarıyla anlaşılmalıdır. Berkeley’in vekalet fikrine dayalı temsil anlayışı, bu karmaşık yapıyı kavramakta yetersiz kalmaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 30)

Locke ve Berkeley’i, tekil ideyi bireysel yönelim içinde ele alış ile aynı tekil ideyi genel yönelim bağlamında kullanım arasındaki betimleyici ayrımı bütünüyle göz ardı etmekle suçlamak aşırı bir değerlendirme olur. Nitekim bu filozoflar, tekil idelere temsil ya da vekâlet işlevinin zihinsel etkinlikler yoluyla kazandırıldığını; fenomenal tekilliklerin bilinç tarafından temsilci olarak kullanıldığını çeşitli biçimlerde kabul etmişlerdir. Bu zihinsel faaliyetlerin bilinçli olduğu ve dolayısıyla düşünümlem alanına dâhil edildiği hususu da onlar açısından tartışmalı değildir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 31)

Bununla birlikte, Locke ve Berkeley’deki temel epistemolojik sorun ya da belirsizlik, yukarıda açığa çıkarılan daha derin bir saikten kaynaklanmaktadır. Bu saik, fenomenolojik çözümlemede neredeyse yalnızca görüsel tekile, yani düşünce yaşantısının adeta elle tutulur olan kısmına—adlara ve örnekleyici görülerine—odaklanmasıdır. Buna karşılık, edim karakterleri herhangi bir duysal somutluğa sahip olmadıkları için, bu filozoflar açısından kavranması güç bir alan olarak kalmıştır. Bu yaklaşım, düşünme edimlerinin saf fenomenolojik incelemede kendilerini sundukları biçimde ele alınmasını engellemiştir; bunun sonucunda, düşünceye gerçeklik atfetmek amacıyla fiili fenomen içinde hiç gösterilmeyen, önceden varsayılmış bir gerçeklik türü aranmaya başlanmıştır. Locke ve Berkeley, düşünme edimlerini, doğrudan görüye karşıt, kendine özgü bilinç kipleri ve yeni edim karakterleri olarak kabul etmeye ikna olmamışlardır. Oysa geleneksel önyargılardan bağımsız bir bakış açısından, bu edim karakterlerinin, belirli mana içeriklerine yönelen kastetme ve anlamlama kiplerinden başka bir şey olmadığı açıkça görülebilir. Bu kiplerin arkasında, anlamlamanın ötesinde gizli bir gerçeklik aramak yersizdir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 31)

Husserl’ göre, “mana”, renk ya da ses gibi, doğrudan verilebilen ve daha ileri bir tanıma indirgenemeyen bir fenomendir. Tasviri bakımdan nihai olan bu unsur, her

ifade ediminin icrasında ya da anlaşılmasında kendisini gösterir. Bir ifadeyi kullandığımızda ya da anladığımızda, o ifade aracılığıyla bir şey manalanır ve biz bu anlamın fiilen bilincinde oluruz. Bu anlamlama, ne işitilen sesle ne de ona eşlik edebilecek herhangi bir imgesel yaşantıyla özdeşdir. Nasıl ki duyuşsal sesler arasındaki fenomenolojik farklar apaçık veriliyorsa, manalar arasındaki farklar da aynı ölçüde apaçık biçimde verilir.

Ancak bu tespit, manaların fenomenolojisinin sona erdiği anlamına gelmez; aksine, bu noktada asıl inceleme başlar. Bir yandan sembolik olarak boş kalan manalar ile görüyle dolumlanmış manalar arasındaki temel epistemolojik ayrımın belirlenmesi, diğer yandan manaların özsel türlerinin ve terkip biçimlerinin araştırılması gerekir. Bu alan, fiilî mana analizinin alanıdır. Buradaki sorunlar, ilgili edimlerin ve bu edimlerde verilen içeriklerin tasavvur edilmesi yoluyla aydınlatılır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 31)

Saf fenomenolojik betimleme ve ayırlama sürecinde, tıpkı genelleştirici soyutlamada olduğu gibi, terkip ve bölme yoluyla özsel mana türleri ve mana formları elde edilir. Başka bir deyişle, temel mantık kavramları, ilkel mana ayrımlarının ideal olarak kavranmasından başka bir şey değildir. Buna karşın, mantığın temel formlarını belirlemek için manaları fenomenolojik olarak analiz etmek yerine, çoğu zaman geleneksel mantık çözümlemeleriyle yetinilmektedir. Bu çözümlemelerde, manaların kendileri yerine, manalar aracılığıyla kastedilen nesneler üzerinde durulmakta ve ardından bu nesnelerin edimlerde reel olarak nasıl bulunduğu araştırılmaktadır. Bu durumda, manalar üzerine düşünmek yerine, manalar içinde düşünülmekte; sunumlar ve yargılar, yani nominal ve önermesel manalar yerine, sunumlanan ve muhakeme edilen olgusal durumlarla meşgul olunmaktadır. Böylece tasviri bir edim analizi yapıldığı sanılmakta, oysa refleksiyonun zemini terk edilmekte ve fenomenolojik çözümlemelerin yerini nesne analizleri almaktadır. Salt mantıkta ve matematikte yürütülen, kavramlarda neyin içerildiğini soruşturan analizler, nesnel niteliktedir. Bu analizler, kavramların kendilerinden hareketle, nesnelere a priori olarak neyin atfedilebileceğini araştırır. Bu anlamda saf mantık ve matematiğin aksiyomları, “kavramların salt analizi” yoluyla elde edilir. Buna karşılık, fiilî mana analizi, “manalarda neyin yattığını” bambaşka bir anlamda soruşturur. Burada yapılması gereken, manaları düşününsel olarak araştırma nesneleri hâline getirmek; onları gerçek kısımları ve biçimleri bakımından incelemek ve nesneleri için geçerli olan doğruluk ilişkileri açısından değerlendirmemektir.

Locke'un genel ideler öğretisine ve temsil teorisine ulaşma biçimi ile Berkeley'in bu öğretinin savunusunu ve uygulamasını gerçekleştirme tarzı—özellikle genel önermelerin manasını ele alış biçimi—bu temel hatayı açıkça ortaya koymaktadır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 31)

2.3.1.3. Hume'a Yönelik Eleştiriler: Alışkanlık ve Psikolojizm

Hume'un soyutlama anlayışı, tümel kavramları alışkanlık ve benzerlik ilişkileri temelinde açıklar. Bilinçte her zaman belirli bir imge bulunur; bu imge, geçmiş deneyimlerle kurulan çağrışımlar sayesinde genel bir işlev kazanır. Husserl, bu açıklamanın psikolojik süreçleri betimlemek açısından güçlü olduğunu kabul eder; ancak bunun tümelin kendisini açıklamadığını savunur. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 29)

Benzerlik ve çağrışım ilişkileri, yalnızca bireysel yaşantılar arasında kurulabilir. Oysa tümel, bu yaşantıların üzerinde yer alan ideal bir birliktir. Ayrıca alışkanlıklar değişkendir; buna karşılık tümel anlamlar özdeşliği korur. Bu durum, tümelin psikolojik süreçlere indirgenemeyeceğini açıkça gösterir. Husserl'e göre Hume'un yaklaşımı, tümelin normatif boyutunu da göz ardı eder. Bir kavramın yanlış ya da doğru uygulanmasından söz edebilmek, yalnızca fiili alışkanlıkları değil, ideal geçerlilik ölçütlerini de gerektirir. Bu ölçütler psikolojik açıklamalarla temellendirilemez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 30-31)

Hume'un soyutlama anlayışı, Berkeley'inkiyle bütünüyle özdeş değildir; ancak iki yaklaşım arasındaki yakınlık inkâr edilemez. Bu yakınlık, Hume'un Treatise'in ilgili bölümünde kendi görüşünü açıkça Berkeley'e atfetmiş olmasını, ilk bakışta şaşırtıcı görünse de, tamamen anlaşılmasız olmaktan çıkarır. Hume, Berkeley'i geleneksel soyut genel idea anlayışına karşı çıkan “büyük bir filozof” olarak nitelendirir ve genel ideelerin, kendilerine daha geniş bir anlam kazandıran genel adlarla ilişkilendirilmiş tekil idelerden ibaret olduğunu ileri sürdüğünü belirtir. Hume, bu yaklaşımı modern bilim alanında yapılmış en önemli ve değerli keşiflerden biri olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Hume'un bu sunumu Berkeley'in görüşlerini tam olarak karşılamamaktadır. Berkeley, Hume'un ima ettiği şekilde, genel adlara, eşlik eden tekil sunumları aynı sınıfa ait diğer tekil sunumların temsilcisi hâline getiren zorunlu bir işlev yüklemeyi. Berkeley'e göre, genel adlar, tekil sunumlardan bağımsız olarak temsil edici bir rol üstlenebileceği gibi, tekil sunumlar da herhangi bir adla bağlantı kurulmaksızın iş görebilir. Her iki unsurun

birlikte ortaya çıkması durumunda ise, adın temsil edici sunuma ek bir avantaj sağladığı söylenemez. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 32)

Buna rağmen, her iki düşünürde de belirleyici olan temel varsayım değişmeden kalmaktadır: genellik, kendinde bir tümel olarak değil, temsil ilişkisi içinde ortaya çıkar. Hume, bu durumu, açıkça verilen bir tekil idenin diğer tekil ideler adına vekâlet etmesi şeklinde kavrar. Bu bağlamda, diğer tekil ideler, görünen tekil aracılığıyla bilinçte hazır hâle gelir; Berkeley'in ifadesiyle zihinde telkin edilirken, Hume'da bu süreç doğrudan hafızaya geri çağırma olarak tanımlanır. Bu nedenle Hume, yöneltile eleştirilere Berkeley'den daha güçlü biçimde muhatap olur. Berkeley'de vekâlet ilişkisi ve temsil edilen tekil sunumların uyandırılması belirli bir belirsizlik alanı içinde kalırken, Hume'da bu ilişki açık, kesin ve belirgin bir yapı kazanır. Tam da bu açıklık nedeniyle Hume'un konumu, genelliği tekil temsillerin zihinsel işlevine indirgeme yönündeki itirazlara daha sert bir biçimde açık hâle gelir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 32)

Bu bağlamda Berkeleyci öğretinin özünün Hume'da yaşamaya devam ettiği söylenebilir. Ancak Hume, bu öğretinin yalnızca bir tekrarını yapmakla yetinmez; onu daha ileri taşımaya, özellikle de psikolojik bakımdan daha kesin ve derinlikli bir biçimde temellendirmeye yönelir. Bu nedenle, Hume'un soyut ideler öğretisine karşı ileri sürdüğü argümanların kendisinden ziyade, bu argümanlara eşlik eden çağrışımsal ve psikolojik değerlendirmeler dikkate alınmalıdır. Zira söz konusu argümanlar, esas itibarıyla Berkeley'in düşünce çerçevesinin dışına çıkmamakta ve ispatın hedefi doğru belirlendiğinde belirli bir kesinlik taşımaktadır. Gerçekten de Locke'un felsefesinde öngörülen anlamıyla soyut idelerin, yani karakteristik idelerin, somut imgelerden ayrıştırılması yoluyla elde edilen soyut imgelerin imkânsızlığı ikna edici biçimde ortaya konmuştur. Hume, ulaştığı sonucu şu ifadeyle özetler: soyut sunumlar, temsil ettikleri şey bakımından genel olsalar bile, kendileri bakımından daima bireyseldir; zihinde bulunan imge yalnızca tek bir nesneye aittir, ancak yargılar içinde kullanımı sırasında sanki genelmiş gibi iş görebilir. Ne var ki bu formülasyon, Hume'un eleştirisinin gerçekten kanıtladığı şeyi tam olarak ifade etmemektedir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 33)

Hume'un eleştirisi, soyut imgelerin imkânsızlığını göstermiştir; buradan hareketle, genel adlara onların manaları ya da mana dolulukları olarak atfedilen genel sunumlardan söz edilecekse, somut imgelere bu genelliği kazandıran ilave bir unsurun bulunması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Bu unsurun, yeni somut idelerden,

dolayısıyla ad-idelerinden oluşamayacağı açıktır; zira somut imgelerin bir yığını, imgelerde sunulan somut nesneleri vermekten öteye geçemez. Manalamanın genelliğinin—ister mana yöneliminin genelliği ister mana dolumunun genelliği olarak ele alınsın—genel adı anladığımız ve onu anlamına uygun bir görüşle ilişkilendirdiğimiz her bir tekil durumda hissedilir biçimde içkin olduğu göz önünde tutulduğunda, bireysel görüden genel sunumu ayıran farkın ancak bilinç kipinde, yani yönelme tarzında bulunabileceği sonucuna varılır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 33)

Bu noktada, ne görüde kendi başına beliren nesne, ne kelime-idesi, ne de ona eşlik eden olgu-idesinin nesnesi kastedilmektedir. Aksine, tekil durumda örneklenen, fakat aslında tür anlamında bir birlik olarak kavranan nitelik ya da form hedeflenmektedir. Böylece, nesneye yönelik yeni bir kastetme karakteri, yani özgül bir yönelme tipi ortaya çıkar. Buna karşın Hume, Berkeley’in temsil anlayışına bağlı kalmakta ve bu anlayışı bütünüyle dışsal bir düzeyde ele almaktadır. Mana karakterini—mana yönelimi ve mana dolumu ayırımını—dikkate almak yerine, adlar ile bir sınıfa ait nesneler arasındaki çağrışımsal-genetik bağlarda takılı kalmaktadır. Genelliğin, öznel yaşantıda ve her bir tekil icrada tezahür eden genel bir mana olarak ortaya çıktığını yeterince hesaba katmamakta, bu nedenle de açıklamasında gerekli açıklık düzeyine ulaşamamaktadır. Oysa burada söz konusu olan, belirgin tasvir edici ayrımların bulunduğu bir bilinç alanıdır: genellik bilinci kimi zaman cins genelliği, kimi zaman tümel genelliği biçimini almakta, kimi zaman da farklı mantıksal formlar doğrultusunda şekillenmektedir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 33)

Her şeyi izlenimlere ve bu izlenimlerin soluk gölgeleri olarak kavranan idelerin çağrışımsal dizilerine indirgemeyi amaçlayan psikolojik ve bilgi kuramsal yaklaşım, bilinç tarzları ve yönelimsel yaşantılar olarak edimlere yer açmakta zorlanmaktadır. Bu bağlamda, Hume’un belief kavramı etrafında verdiği çaba dikkat çekicidir: Hume, bu edim karakterini tekrar tekrar idelerin yoğunluğu ya da yoğunluğa benzer bir özellik olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle temsil kavramının, elle tutulur bir içerik kazanacak şekilde geriye doğru izlenmesi gerekmektedir. Bunun ise ancak genetik-psikolojik çözümlemelerle başarılabileceği düşünülmektedir; bu çözümlemeler, yaşantılanan salt tekil bir imgenin, kendi özgül doğasının ötesine geçerek, yargılarda nasıl genelmiş gibi kullanılabildiğini göstermelidir. Bu noktada kullanılan “sanki” ifadesi, Hume’un konumundaki

belirsizliğin ayırt edici bir göstergesidir. Hume, bu ifade aracılığıyla, Locke'un genel ideler teorisinin—eğer bu tür ideler mümkün olsaydı—temel amacına ulaşacağını zımnen kabul etmektedir. Ancak Locke'un genel idelerinin, somut içeriklerin ayırık parçaları olarak, yine bireysel tekileri temsil edeceğini ve bunların diğer benzerlerinden ayırt edilemezliğinin, tek başına düşüncenin genelliğini sağlayamayacağını fark edememektedir. Bunun, zorunlu olarak özgül edimleri, özgül kastetme ya da anlamlama kiplerini gerektirdiğini de gözden kaçırmaktadır (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 33). Hatta Locke'un soyut idelerinin varsayımı altında dahi, reel olarak sunulmayan sonsuz bir tekiler alanına birlikli bir tarzda yönelmek için, bir tümlük düşüncesinin formuna ihtiyaç duyulacaktır. Aynı şekilde, cins de ancak genel bir düşünme edimi aracılığıyla bilinçte özdeş bir birlik olarak kurulabilir. Öznel bir tezahür olmaksızın, nesnel düzeyde mevcut olan salt benzerlik ilişkisi, bilincinde olduğumuz tekil için hiçbir şey ifade etmez; benzerlik dairesiyle kurulan düşünce ilişkisi, bireye, düşüncenin kendisinden başka bir içerik kazandırmaz (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §.33).

Hume'un psikolojik çözümlemelerinin içeriği dikkate alındığında, bu çözümlemelerle ulaşmak istediği hedefin iki temel soru çerçevesinde ifade edilebileceği görülür. İlk soru, tekil bir idenin temsil edici bir işleve nasıl kavuştuğuna ilişkindir. Başka bir deyişle, tekil idenin, kendisine benzer diğer idelerin ve nihayetinde aynı sınıfa ait tüm mümkün idelerin vekili olarak işlev görme yetisinin psikolojik olarak nasıl ortaya çıktığı açıklanmak istenir. İkinci soru ise, aynı tekil idenin birçok farklı benzerlik dairesine dâhil olabilmesine rağmen, belirli bir düşünme bağlamında yalnızca bu dairelerden birini temsil etmesinin nedenine yöneliktir. Bu bağlamda, tekil idenin vekâlet işlevini neyin sınırlandırdığı ve böylece anlam birliğinin öncelikle nasıl mümkün olduğu sorusu gündeme gelir. Temsil kavramı bir kenara bırakılıp onun yerine genel mana ya da mananın dolumlanması edimi—yani genel görü anlamında gerçek bir genel sunum kavramı—ikame edildiğinde, söz konusu psikolojik soruların anlamlarını korudukları açıkça ortaya çıkar. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 34)

Genel sunumların, bireysel ve görüsel bir genetikten doğduğu genel olarak kabul edilmektedir. Ancak genelin bilinci, bireysel görü içinde tekrar tekrar canlansa ve bu görüden bir açıklık ve seçiklik kazansa bile, yine de doğrudan bu tekil görünün ürünü değildir. Bu durumda şu soru kaçınılmaz hâle gelir: bireysel görünün ötesine

nasıl geçilmiş, görünen tekil yerine, onda birleşen fakat onda reel olarak içkin olmayan bir tümel nasıl kastedilmiştir? (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §.34)

Aynı şekilde, tümele yönelen değişken nesnel ilişkileri mümkün kılan ve mantıksal sunum türleri arasındaki ayrımları belirleyen tüm biçimlerin nasıl ortaya çıktığı da açıklanmayı gerektirir. Bu noktada, çağrışımsal bağlantılar açıklayıcı unsur olarak seçildiğinde, doğrudan benzerlik gruplarıyla ve bu gruplara dışarıdan eklemlenen işaretlerle karşılaşılır. Böylece ikinci soru yeniden belirginleşir: belirli bir benzerlik dairesinin düşünme sürecinde kendi tutarlılığını nasıl koruduğu ve diğer benzerlik daireleriyle karışmasının nasıl engellendiği açıklanmalıdır. Bu bağlamda, Hume'un soyutlama incelemesini bir yandan aşırı bir sapma olarak nitelendirirken, öte yandan psikolojik soyutlama teorisine giden yolu açmış olması nedeniyle onu mazur görmek bir çelişki oluşturmaz. Mantık ve bilgi teorisi açısından bakıldığında, bilginin temel kavramlarının açıklığa kavuşturulması, bilgi yaşantılarının saf fenomenolojik bir çözümlemesine, düşünce edimlerinin yalnızca kendileri olarak ve içerikleri neyse o şekilde ele alınmasına bağlıdır. Bu ölçütler dikkate alındığında, Hume'un yaklaşımı açıkça aşırı bir sapma niteliği taşır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §.34)

Bununla birlikte, Hume'un genetik çözümlemeleri, yeterli bir betimleyici analizden yoksun oldukları için teorik yetkinlik ve kesinlik iddiasında bulunamazlar. Ancak bu durum, söz konusu çözümlemelerin göz ardı edilemeyecek ölçüde değerli düşünce hatları içermesini ve verimli etkiler doğurmasını engellemez. Hume'un bu analizleri, her şeye rağmen sonraki psikolojik soyutlama teorilerinin önünü açan önemli ipuçları barındırmaktadır. Son olarak, Hume'un düşüncüyü epistemolojik-iktisadi bir işlev olarak kavraması ve bu bakış açısını epistemolojik bir açıklama zemini olarak görmesi, düşüncenin tam anlamıyla betimleyici bir analizinin eksikliğine ve ampirik-psikolojik soruşturmanın bilgi teorisi soruşturmasının yerine geçirilmesine dayanır. Bu yönüyle Hume, Locke felsefesinin sadık bir takipçisi olarak konumlanmaktadır. Bir önceki bölümde hangi noktalarda itiraz edilmesi gerektiği zaten yeterince ortaya konmuştur (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §.34).

Bu açıklama, tümellerin pratik kullanımını açıklar; ancak onların doğruluk ve geçerlilik iddiasını temellendiremez. Dikkat, zaten belirli bir nesneye yönelmiş bir bilinci varsayar; bu nedenle tümelin kökeni olarak gösterilemez. Benzer biçimde,

tümellerin düşüncenin ekonomisi açısından geliştirildiği iddiası da yetersizdir. Bu açıklama, tümellerin pratik kullanımını açıklar; ancak onların doğruluk ve geçerlilik iddiasını temellendiremez. Tümel kavramların normatif karakteri, yalnızca işlevsel açıklamalarla kavranamaz (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 33).

Husserl, tümellerin ideal nesneler olarak temellendirilmesinin yalnızca fenomenolojik değil, aynı zamanda dilsel ve mantıksal bakımdan da zorunlu olduğunu ileri sürer. Kavram realizminin aşırı biçimleri, türlerin yalnızca gerçekliği değil, aynı zamanda nesnel statüsü üzerinde de kuşku uyandırmıştır; ancak Husserl'e göre bu kuşku temelsizdir. Türlerin nesne olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusu, doğrudan doğruya tür adlarının ve bu adlarla kurulan önermelerin anlamının neye yöneldiğinin çözümlenmesine bağlıdır. Eğer bu ifadelerin anlamı, yalnızca bireysel nesnelere yönelen zihinsel edimlere indirgenirse, nominalist yaklaşım kaçınılmaz hâle gelir. Oysa türsel ifadelerin anlam yapısı dikkatle incelendiğinde, bunların doğrudan herhangi bir tekil nesneye yönelmediği, bireysel nesnelerle olan bağlarının yalnızca dolaylı olduğu ve esas olarak yeni düşünme biçimlerini, yeni mantıksal bağlantıları gerektiren bir anlam içeriğine sahip oldukları görülür. Bu nedenle, ampirik bireyler ile sayılar, matematiksel yapılar ve mantıksal anlamlar gibi türsel tekillikler arasında kesin bir ayrım yapmak zorunludur. Örneğin bir sayı, bireysel nesnelerin bir toplamı değil, kendi içinde tekil olan türsel bir nesnedir. Bu ayrım, yargı alanında da kendini gösterir; bireysel ve türsel tekillere ilişkin yargılar ile bireysel ve türsel tümel yargılar mantıksal olarak birbirine indirgenemez. Söz konusu farklar yalnızca dilsel kısaltmalar değildir ve herhangi bir dolaylı anlatımla ortadan kaldırılamaz (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 2).

Türlerin bilgede fiilen nesne konumunda yer aldığı, onlar hakkında bireysel nesnelerde olduğu gibi yargıların kurulabildiği açıktır. Bu bağlamda, ister bireysel ister türsel olsun, anlamlar ideal nesneler olarak ele alınmalıdır. Anlam, özdeşliğini koruyan bir birlik olarak başka anlamlarla karşılaştırılabilir, ilişkilerde özne olabilir ve bir nesne gibi işlev görebilir. Bu nedenle, özdeş olan her şeyin nesne olarak kavranabileceği kabulü, yalnızca anlamlar için değil, tüm türsel birlikler için de geçerlidir. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, §. 2)

Husserl'in çözümü, tümelleri ideal nesneler olarak temellendirmektir. Bu nesneler, bireysel nesneler gibi reel değildir; ancak nesnel geçerliliğe sahiptir. Tümellik bilinci sayesinde bu ideal nesneler bilince verilir ve bilimsel bilginin temeli

oluşturulur. Bu yaklaşım, tümelleri hem psikolojizmden hem de nominalizmden kurtarır. Tümeller, ne zihinsel imgeler ne de dilsel uzlaşılar olarak anlaşılır. Onlar, anlamın ve bilginin nesnel imkan koşullarıdır. (Husserl, Mantık Soruşturmaları, II. cilt, II. Soruşturma, ř. 1-4)

SONUÇ

Bu tez, Edmund Husserl'in Mantık Soruşturmaları çerçevesinde geliştirdiği tümeller anlayışını, psikolojizm eleştirisi, saf mantık fikri ve anlamın idealitesi bağlamında ele alarak, klasik ve modern soyutlama teorileri karşısında özgün bir felsefi konumda değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın temel hareket noktası, tümeller probleminin yalnızca soyutlama teknikleri, zihinsel işlemler ya da dilsel genelleştirmeler aracılığıyla açıklanamayacağı; aksine bilincin yönelimselliği, anlamın ideal birliği ve mantıksal nesnelliğin temellendirilmesi dikkate alınmaksızın kavranamayacağı düşüncesidir. Bu doğrultuda tez boyunca, tümellerin ne olduğu sorusu ile tümelliğin bilinçte nasıl kurulduğu ve nesnel geçerliliğinin nasıl mümkün olduğu soruları birlikte ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde, tümeller probleminin felsefe tarihindeki temel yaklaşımları sistematik bir biçimde incelenmiş; realizm, nominalizm ve konseptüalizm gibi görüşlerin, tümellerin ontolojik statüsü ve bilinebilirliği konusundaki açıklamaları ortaya konmuştur. Bu tarihsel inceleme, tümeller tartışmasının çoğunlukla ya metafizik bir varlık sorunu ya da psikolojik ve dilsel süreçlere indirgenen bir açıklama düzeyi içerisinde ele alındığını göstermiştir. Bununla birlikte, söz konusu yaklaşımların, tümellerin nesnel geçerliliğini ve çokluk içinde birliğini temellendirme noktasında çeşitli kuramsal güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu durum, tümeller probleminin yalnızca tarihsel konumlanışlar üzerinden değil, daha derin bir temellendirme ihtiyacı doğrultusunda yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu gereklilik, tezin ikinci bölümünde ele alınan Husserl fenomenolojisinin belirleyici önemini ortaya koymaktadır. Tez, bu bölümde ağırlıklı olarak Husserl'in fenomenolojik yaklaşımına odaklanmış ve tümeller probleminin bu yaklaşım çerçevesinde nasıl yeniden formüle edildiğini göstermeye çalışmıştır. Husserl, mantığı psikolojiye dayandıran yaklaşımları yalnızca yöntemsel açıdan değil, ilkesel düzeyde de sorunlu bulur. Mantıksal yasaların, anlam birliklerinin ve tümel

geçerliliğin psikolojik olgulara indirgenmesi, zorunluluk ve evrensellik iddiasını temelsiz bırakmakta; böylece mantığın normatif ve ideal karakteri ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle Husserl, saf mantık fikrini, ampirik bilinç durumlarından bağımsız fakat yine de bilinçte yönelimsel olarak beliren ideal anlam birlikleri üzerinden temellendirir.

Bu bağlamda anlam, Husserl açısından bilinç edimiyle özdeş değildir; ancak her zaman yönelimsellik içerisinde, ideal bir içerik olarak verilir. Anlamın bu ideal karakteri, onun farklı bilinçlerde, farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda özdeş olarak korunabilmesini mümkün kılar. Böylece Husserl, tümellerin nesnel geçerliliğini ne metafizik bir realizme başvurarak ne de psikolojik bir nominalizme indirger. Tümeller, bilinçten bağımsız aşkın varlıklar olmadığı gibi, bireysel zihinsel süreçlerin ürünü olan öznel oluşumlar da değildir; onlar, yönelimsel bilinç edimleri içerisinde verilen ideal anlam birlikleridir.

Bu kuramsal zemin, Berkeley ve Hume'un soyutlama teorilerine yöneltilen eleştirilerin anlaşılması açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Berkeley, Locke'un soyut genel tasarım anlayışını reddederek, genel kavramları tekil imgelerin çoklu kullanımına bağlamıştır. Ancak tekil bir imgenin farklı bağlamlarda genel olarak işlev görebilmesi, Husserl'e göre zaten örtük bir tümellik bilincini varsaymaktadır. Bu nedenle Berkeley, soyut tümeli açıkça reddederken, tümelliği açıklanmamış bir işlev olarak dolaylı biçimde muhafaza etmektedir. Benzer biçimde Hume da, Berkeley'e atıfla geliştirdiği soyutlama anlayışında tümelliği benzerlik, çağrışım ve alışkanlık mekanizmaları üzerinden açıklamaya çalışır. Ne var ki bu açıklamalar, tümelliğin yönelimsel ve ideal karakterini göz ardı ederek, onu psikolojik süreçlere indirgemektedir.

Husserl'in eleştirisinin odağında, bu yaklaşımların yalnızca psikolojik varsayımları değil, aynı zamanda betimleyici düzeydeki yetersizlikleri de yer almaktadır. Berkeley ve Hume, tekil ideyi bireysel yönelim bağlamında ele alış ile aynı ideyi genel yönelim bağlamında kullanım arasındaki özsel ayrımı yeterince açığa çıkaramamışlardır. Oysa Husserl'e göre tümellik, tasarımsal içeriğin değişmesinden değil, bilincin yönelimsel tavrındaki dönüşümden kaynaklanır. Bu nedenle tümel, tekil imgelerin yerine geçen ya da onları temsil eden ayrı bir içerik değil; anlam edimlerinde verilen, ideal ve özdeş bir birliktir.

Bu bağlamda Husserl'in tümeller anlayışı, soyutlamayı dikkat, temsil ya da düşüncenin ekonomisi gibi ilkelerle açıklayan nominalist yaklaşımlardan köklü bir

biçimde ayrılır. Tümel nesne, deneyimden türetilmiş ortak bir özellik değil; anlamın idealliği içinde, özdeş olarak tekrar edebilen bir birliktir. Tümellik bilinci, tekil yaşantılara sonradan eklenen ikincil bir işlev değil, yönelimselliğin özsel bir boyutudur. Bu nedenle tümellerin psikolojik tözleştirilmesi ya da zihinsel işlemlere indirgenmesi, Husserl açısından hem mantıksal hem de fenomenolojik olarak kabul edilemezdir.

Sonuç olarak bu tez, Husserl'in tümeller problemine yaklaşımının, Berkeley ve Hume'un soyutlama teorilerinde ortaya çıkan kuramsal güçlükleri aşmayı hedefleyen sistematik bir yeniden kurma girişimi olduğunu ortaya koymuştur. Husserl, tümelliği ne soyut bir imgeye ne de psikolojik bir alışkanlığa dayandırmakta; onu, anlamın ideal birliği ve bilincin yönelimsel yapısı içerisinde temellendirmektedir. Bu yaklaşım, tümeller problemini yalnızca epistemolojik bir mesele olarak değil, aynı zamanda mantık, anlam ve nesnellik arasındaki ilişkinin fenomenolojik çözümlemesini gerektiren temel bir sorun olarak yeniden düşünmeyi mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle Husserl'in tümeller anlayışı, klasik realizm–nominalizm karşıtlığını aşan özgün bir felsefi imkân sunmakta ve çağdaş felsefi tartışmalar açısından da kalıcı bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Husserl, E. Mantık Soruşturmaları II, çev. Habip Türker. Yayınlanmamış çeviri.
- Husserl, E. (1997), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. (Tepe, H. Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Husserl, E. (2011), *İçsel Zaman Bilincinin fenomenolojisi Üzerine*, (Keskin, M. Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Çiftçi, M. İ. (2023). *Ontoloji Olarak Metafizik: Tümmeller Sorunu*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Çapak, İ. (2011). *Porphyrios ve İbn Sina Mantiğında Tümmeller*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Aristoteles, (1996). *Metafizik*. (Arslan, A. Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aristoteles, (2019). *Kategoriler*, (Sev, Y. G. Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Heimsoeth H, (2007) *Kant'ın Felsefesi*, (Mengüşoğlu, T. Çev.) Ankara: Doğubatı Yayıncılık
- Porphyrios, *Isagoge*, (2022). (Çotuksöken, B. Çev.). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Platon, (2020). *Devlet*, (Karamağara, H. O. Çev.) Ankara: Mahzen Yayınları.
- Platon, (2020). *Şölen*. (Furkan Akderin, F. Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2011). *TractatusLogico – Philosophicus*. (Aruoba, O. Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Zahavi, D. (2022). *Husserl'in Fenomenolojisi*. (Bayazit, S. Çev.) İstanbul: Say Yayınları
- Küçükalp, K. (2006). *Husserl*, İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı.
- Cevizci, A. (2021). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2020). *Büyük Felsefe Sözlüğü. II. Cilt*. İstanbul: Say Yayınları
- Kuşçu, E. S. (2015). “Tümmeller Sorunu ve Güncel Kuramların Çözümlerinin Karşılaştırılması”. *Felsefe Arkivi* 42 (1), 49-68.

- Türker, H. (2011). "Husserl'de Psikolojizm Eleştirisi", *Kaygı bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 16, 75-93.
- Bingöl, M. (2025). "Tümeller Sorunu'nun Uğrağı – DunsScotus." *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (21), 159-167
- Korkman, H. (2018). "Tümeller Tartışmasının Psikoloji Bilimi Açısından Doğurguları". *Akademik Bakış Dergisi*. (66), 430-441
- Yorgun, F. (2020). "Tümeller ve Özellikler arasındaki İlişkinin Realizm ve Trop Kuramları Açısından Değerlendirilmesi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(21), 421-432
- Kahveci, K. (2021). "Felsefeye Yeniden Dönüş: Tümeller Tartışması Üzerine Düşünceler". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 67, 363-375
- Büyükbaşol, İ. (2019). "Porphyrios ve İsagoge'yi Yeniden Düşünmek". *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 2(1), 31-51
- Bingöl, M. (2020). "Üç Merkezi Ortaçağ Düşünürü Bağlamında Tümeller Problemi". *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*. 3(1), 24-36
- Demir, A. (2024). "Tümeller Tartışmasına Post Modern Bir Bakış". *Journal Of IslamicResearch*, 35(1), 51-65
- Sarı, M. A. (2003). "Abelardus'un bilgi ve Tümeller Görüşü". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 20(1), 229-240
- İsbir, E. (2018). "Husserl ve Dilthey'da Bilinç ve Anlam Sorunu". *Kaygı*. (30), 103-115
- Yıldırım, Ö. A. (2020). "Farabi'de Tümeller ve Faal Akıl'la İlişkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 49/49, 89-106.
- Zafer, B. (2014). "Roger Penrose'da Matematiksel Platonculuk". *Divan Disiplinler arası Çalışma Dergisi*. 19/36, 63.
- Reçber, M. S. (2009) "Putnam, Realizm ve Dini İnanç" *Felsefe Dünyası*. 2/50, 1-24
- Zahavi, D. (2014). "Yönelimsellik ve Bilinç," *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 22, 2
- Özer, M. vd., (2015). "Quine'nin Doğallaştırılmış Epistemolojisinin Normatifliği Üzerine". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 20, 17-38
- Taşkın, F. (2013). *Varoluşçuluğun Fenomenolojiyle Temellendirilmesi Üzerine*. (Yüksek Lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id>)

İNTERNET KAYNAKLARI

(“Felsefî Kahramanlık: David Lewis’in Modal Relizmini Kutlamak,” 2021). (Erişim adresi: <https://oncuanalitikfelsefe.com>)

Matematiksel Platonculuk. (2024). Erişim adresi: (<https://www.felsefe.gen.tr/matematiksel-platonculuk/>)

